

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Priset på den fria viljan

*En diskursanalytisk studie av frivillighetsrekvisitet i
våldtäktsbestämmelsen i relation till köp av sexuell tjänst*

Handelshögskolan vid Göteborgs universitet
Juridiska Institutionen
Examensarbete Juristprogrammet, 30 hp
Höstterminen 2020

Författare: Agnes Försth
Handledare: Moa Bladini
Examinator: Wanna Svedberg Andersson

Förkortningslista

SOU	Statens offentliga utredningar
Prop.	Regeringens proposition
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
NTfK	Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab
JT	Juridisk tidsskrift vid Stockholms universitet
a. a.	Anfört arbete
a. bet.	Anfört betänkande
a. prop.	Anförd proposition
a. dom	Anförd dom
a. st.	Anfört stycke

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 <i>Varför ännu en uppsats om den nya våldtäktslagstiftningen?</i>	5
1.2 <i>Syfte och frågeställningar</i>	6
1.3 <i>Avgränsningar och förtydliganden</i>	8
1.4 <i>Något om dispositionen</i>	9
2 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter	10
2.1 <i>Genusrättsvetenskap som teori</i>	10
2.2 <i>Metod och tillvägagångssätt</i>	12
2.2.1 <i>Kritisk diskursanalys som metod</i>	12
2.2.1.1 <i>Tre dimensioner av en diskurs</i>	13
2.2.1.2 <i>Tre dimensioner av kritisk diskursanalys – användningen i uppsatsen</i>	14
2.2.2 <i>Analysverktyg</i>	16
2.2.2.1 <i>Nicola Lacey och ‘imaginary domain’</i>	16
2.2.2.2 <i>Cathrine Mackinnon och ‘welcomeness standard’</i>	18
2.2.2.3 <i>Fallen, ärbär och skyddsvärd kvinna</i>	19
2.3 <i>Material och urval</i>	20
2.4 <i>Metodologisk reflektion och val av terminologi</i>	21
3 Forskningsöversikt	23
3.1 <i>Frivilligt deltagande i våldtäktsammanhang</i>	23
3.2 <i>Frivilligt deltagande i prostitutionssammanhang</i>	26
3.3 <i>Den här uppsatsens bidrag</i>	27
4 Juridisk översikt	28
4.1 <i>Våldtäktsbrottet över tid</i>	29
4.2 <i>Köp av sexuell tjänst över tid</i>	31
4.3 <i>Nuvarande reglering</i>	33
4.3.1 <i>Våldtäktsbrottet</i>	33
4.3.1.1 <i>Frivilligt deltagande</i>	33
4.3.1.2 <i>Frivilligt deltagande som aldrig anses ge uttryck för sexuell självbestämmande</i>	34
4.3.2 <i>Köp av sexuell tjänst</i>	36
5 Den diskursiva praktiken – förarbeten	36
5.1 <i>Lagstiftarens strävan efter en ömsesidig och lustfylld sexualitet</i>	37
5.1.1 <i>I förarbetena till våldtäktsbrottet</i>	37
5.1.2 <i>I förarbetena till sexköpsbrottet</i>	38
5.2 <i>Att skydda den sexuella integriteten</i>	41
5.3 <i>Det frivilliga deltagandet</i>	45
5.3.1 <i>En liberal syn på frivillighet</i>	45
5.3.2 <i>Sexköp som underminerande för frivilligt deltagande</i>	47
5.3.2.1 <i>Sexköp som hot eller våld (och inte ett erbjudande)</i>	47
5.3.2.2 <i>Sexköp som en särskilt utsatt situation</i>	54
5.3.2.3 <i>Sexköp som en beroendeställning</i>	55
5.3.2.4 <i>Sexköp som en bortglömd företeelse vid frivillighetsbedömningen</i>	56

5.4 Omständigheter som motiverar ett högre straff i sexköpsbrottet	58
5.5 Sammanfattningsvis.....	59
6 Text- och språkbruksanalys – underrättsdomar	60
6.1 Utgångspunkter vid bevisvärderingen.....	61
6.2 Den fallna kvinnan	62
6.2.1 Missbruk – 'Porrbutikern'	62
6.2.2 Självskadebeteende – 'LSS-boendet'	64
6.2.3 Ekonomisk kompensation – 'LSS-boendet'	66
6.2.4 Analytiskt avsnitt: den fallna kvinnan	67
6.3 Den ärbara kvinnan.....	69
6.3.1 Människohandel – 'Eskortsidan'	70
6.3.2 Självskada – 'LSS-boendet'	71
6.3.3 Analytiskt avsnitt: den ärbara kvinnan.....	72
6.4 Den skyddsvärda kvinnan.....	73
6.4.1 Våldsamhet – 'Politikern'	73
6.4.2 Sömndruckenhet – 'Sömnförövaren'	74
6.4.3 Analytiskt avsnitt: den skyddsvärda kvinnan.....	75
7 Den sociokulturella praktiken – grunden för lagstiftningen	77
7.1 Föreställningen om att den sexuella integriteten och självbestämmanderätten baseras på externa faktorer	78
7.2 Föreställningen om att sexköp är ett brott mot samhället och den allmänna ordningen	79
7.3 Föreställningen om att ekonomisk kompensation medför frivilligt deltagande.....	80
7.4 Konsekvenser av de föreställningar som ligger till grund för lagstiftningen	82
8 Avslutande reflektioner	83
Referenser	87

1 Inledning

1.1 Varför ännu en uppsats om den nya våldtäktslagstiftningen?

Sedan 1999 är köp av sexuella tjänster förbjudet i Sverige.¹ Vid kriminaliseringen konstaterades att andelen svenska män som någon gång betalat för sexuella tjänster var tio procent.² Våren 2020 fick diskussionen om att män utnyttjar kvinnor genom sexköp ett nytt uppsving efter uppmärksammandet om att en känd mediaprofil gjort sig skyldig till brottet. Under året som gått har stora sexköpsrazzior genomförts vilka visat att män i alla åldrar, yrkeskategorier och etniciteter utnyttjar kvinnor genom att betala för sexuella tjänster. Lika som tjugo år tidigare fastslogs på nytt att andelen män som utnyttjat kvinnor genom sexköp är tio procent.³

Den 1 juli 2018 trädde den så kallade samtyckeslagen i kraft.⁴ Den grundläggande skillnaden jämfört med tidigare lagstiftning är att våld, hot eller utnyttjande inte längre är en förutsättning för ansvar för våldtäkt. Avgörande är istället om den sexuella handlingen har genomförts med någon som inte deltar frivilligt.⁵ Vidare infördes oaktsam våldtäkt som en ny brottsbeteckning vilken aktualiseras i de fall gärningspersonen är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt.⁶ I och med att frivilligt deltagande numer är det huvudsakliga rekvisitet i våldtäktsbrottet har synen på vilka handlingar som utgör våldtäkt förändrats. Genom införandet av samtyckeslagen har lagstiftaren uppmärksammat att personer som köper sexuella tjänster också kan dömas för våldtäkt/oaktsam våldtäkt som begås i samband med sexköpet.⁷ Därmed har en glidning uppstått mellan våldtäkt och köp av sexuell tjänst som innebär att samma omständigheter kan ligga till grund för bedömningen av brotten separat. Sexköpet i sig ses dock ännu inte som en sådan omständighet som gör att frivilligt deltagande inte kan anses föreligga.

Diskussionen om en samtyckesbaserad våldtäktslagstiftning har i den allmänna debatten huvudsakligen uppmärksammat som något positivt och nödvändigt, inte minst efter MeToo-

¹ Begreppet 'sexköpslagen' används fortsättningsvis som ett samlingsnamn för ursprungliga lagen (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster samt den nuvarande straffbestämmelsen i 6 kap. 11 § brottsbalken som sedan 2005 stadgar brottet köp av sexuell tjänst, se vidare avsnitt 2.4.

² Jfr SOU 1995:15, s. 11, 19, 111.

³ Folkhälsomyndigheten, "Personer som har sex mot ersättning", 9 januari 2018.

⁴ I arbetet används 'samtyckeslagen' som ett samlingsbegrepp för våldtäktsbrotten i 6 kap. 1 § och 6 kap. 1 a § brottsbalken, se vidare avsnitt 2.4.

⁵ 6 kap. 1 § brottsbalken.

⁶ 6 kap. 1 a § brottsbalken.

⁷ Prop. 2017/18:177, s. 39.

rörelsen hösten 2017. Genom rörelsen synliggjordes den skeva kvinnosyn som genomsyrar alla yrkeskategorier liksom samhället i stort. Denna kvinnosyn återspeglas och upprätthålls även genom sexualbrottslagstiftningen där distinktionen mellan våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet fortsatt möjliggör för män att utnyttja kvinnors kroppar. Den som gör sig skyldig till köp av sexuell tjänst döms till böter eller fängelse i högst ett år.⁸ Vanligtvis utdöms dock 50 dagsböter.⁹ För våldtäkt av normalgraden är straffskalan fängelse i lägst två och högst sex år.¹⁰ För kvinnor som utnyttjas inom sexhandeln innebär distinktionen mellan brotten att de inte betraktas som målsägande och därför inte heller har rätt till skadestånd. Lagutredningar och vetenskaplig litteratur har främst fokuserat på vart och ett av brotten – hur våldtäktslagstiftningen kan omformuleras samt hur straffvärderingen bör gå till vid köp av sexuell tjänst.¹¹ Genom att kritiskt granska och jämföra lagstiftaren och rättstillämparens syn på respektive brott vill jag i detta arbete utreda vad införandet av frivillighetsrekvisitet i samtyckeslagen egentligen innebär, samt vad det är som skyddas genom förbudet av köp av sexuella tjänster.

Jag menar att fler, om inte alla, fall av köp av sexuell tjänst i första hand bör betraktas som våldtäkt. Den så kallade samtyckeslagstiftningen har visserligen uppmärksammat kvinnors utsatthet men medför inte någon verklig skillnad såvida en motsvarande förändring i relation till köp av sexuell tjänst inte också sker. Det är hög tid att sexualbrottslagstiftningen i sin helhet ses över. Vad spelar en samtyckeslag för roll om det påstådda skyddet för den sexuella integriteten går förlorat så snart ekonomisk ersättning är inblandad?

1.2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med arbetet är att genom kritisk diskursanalys undersöka hur den nya samtyckeslagen korresponderar med sexköpslagen och vad det får för effekter. Detta genom att på en teoretisk nivå analysera hur frivilligt deltagandet konstrueras i förhållande till våldtäktsbrottet, samt på en praktisk nivå analysera hur kvinnorna konstrueras i de fall där våldtäkt påstås ha ägt rum vid samma tillfälle som köpet av den sexuella tjänsten. Annorlunda uttryckt syftar uppsatsen till att undersöka vilka föreställningar om frivillighet, sexuell integritet och självbestämmanderätt som ligger till grund för samtyckeslagstiftningen samt vilka kvinnor

⁸ 6 kap. 11 § 1 st. brottsbalken.

⁹ NJA 2001 s. 527.

¹⁰ 6 kap. 1 § 1 st. brottsbalken. För grov våldtäkt är maxstraffet dock tio år och för oaktsam våldtäkt högst fyra år, se 6 kap. 1 § 2 st. och 6 kap. 1 a § 1 st. brottsbalken.

¹¹ För forskningsöversikt se kapitel 3.

som ges, och inte ges, straffrättsligt skydd genom nämnda lag. För att uppnå det angivna syftet är följande frågor ledande i arbetet:

1. Hur har den inomrättsliga beskrivningen av våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet förändrats över tid?
2. Hur konstrueras begreppen frivilligt deltagande, sexuell integritet och sexuell självbestämmanderätt i förarbetena till den nya samtyckeslagen?
3. Hur kan samtyckeslagens konstruktion av begreppen frivilligt deltagande, sexuell integritet och sexuell självbestämmanderätt förstås i relation till sexköpslagens förarbeten?
4. På vilket sätt konstrueras kvinnan som utnyttjas genom sexköp i underrättsdomar där åklagaren yrkat på våldtäkt alternativt oaktsam våldtäkt och/eller köp av sexuell tjänst?
5. Vad blir de samhälleliga och straffrättsliga konsekvenserna av föreställningen om det frivilliga deltagandet och konstruktionen av kvinnan som utnyttjas genom sexköp?

Med hjälp av den första frågeställningen kan undersökas hur synen på kvinnans frivilliga deltagande i sexuella handlingar har förändrats över tid. Detta genom att redogöra för den idéhistoriska utveckling som ligger till grund för dagens utformning av våldtäktsbrottet respektive sexköpsbrottet. Frågeställningen är av deskriptiv karaktär men är nödvändig för att ge en bakgrundsförståelse till senare analyser i uppsatsen.

Den andra och tredje frågeställningen syftar till att undersöka vilka föreställningar som ligger till grund för lagstiftarens syn på frivilligt deltagande samt föreställningen om vad det är som är skyddsvärt så som sexuell integritet och självbestämmanderätt. Detta genom att analysera de delar av förarbetena till samtyckeslagen som behandlar aktuella begrepp samt genom att problematisera dem i förhållande till sexköpslagens förarbeten.

Den fjärde frågeställningen ämnar undersöka rättstillämparens syn på hur våldtäktsbrotten och brottet köp av sexuell tjänst, efter införandet av frivillighetsrekvisitet, nu kan anses korrelera.

Med hjälp av frågeställningen kan därför undersökas hur sexköpet påverkar bedömningen av huruvida kvinnan deltar frivilligt i de sexuella handlingarna.

Med hjälp av den femte frågeställningen kan undersökas på vilka sätt lagstiftningen kan sägas bidra till reproduktionen av de maktförhållanden som blir synliga då sexualbrott begås mot kvinnor av män. Frågeställningen syftar vidare till att undersöka hur den nuvarande samtyckeslagen kan användas så att den bättre skyddar det som den är avsedd att skydda – den sexuella integriteten och självbestämmanderätten – och därmed även de kvinnor som utnyttjas genom sexköp.

1.3 Avgränsningar och förtydliganden

I uppsatsen behandlas endast svensk rätt. Den svenska kriminaliseringen av sexköp har väckt debatt i omvärlden men ett förbud av köp av sexuella tjänster i resten av Europa, liksom i resten av världen, är fortfarande ett undantag. Den problematik jag menar följer av utformningen av sexköpsbrottet och våldtäktsbrottet, det vill säga att diskussionen frivillig och ofrivillig prostitution är irrelevant¹² samtidigt som den nya våldtäktslagstiftningen baseras på frivilligt deltagande, kan därför sägas vara unik för det svenska rättssystemet. I och med att det är den svenska lagstiftarens syn på frivilligt deltagande i sexuella handlingar, samt hur kvinnan som utnyttjas genom sexköp därigenom konstrueras, bortser jag från europarättsliga rättskällor.

Ett förtydligande bör också göras gällande vilka former av sexköp jag avser att behandla. I uppsatsens fokus står det som Claes Lernestedt kallar det ”vanliga” sexköpet. Det vill säga ett icke-kvalificerat, negativt definierat sådant där säljaren *inte* är ett barn, *inte* är utsatt för människohandel och så vidare.¹³ Med anledning av att den i särklass vanligaste formen av sexköp är det heterosexuella med kvinnor som säljare och män som köpare är utgångspunkten i denna uppsats också att det ”vanliga” sexköpet har just denna utformning.¹⁴ Annorlunda uttryckt handlar det om vuxna kvinnor som av olika anledningar säljer sex. I och med uppsatsens ambition att utreda vilka föreställningar som ligger till grund för att distinktionen mellan våldtäkt och sexköp fortfarande upprätthålls, är det huruvida sexköpet i sig kan betraktas som en omständighet som medför att frivilligt deltagande inte föreligger som är den

¹² I de fall som inte rör människohandel, se vidare avsnitt 5.3.2.

¹³ Lernestedt, *Finns det grader i helvetet? Om köp (och försäljning) av sex*, NTfK 2010, s. 466.

¹⁴ Se SOU 1995:15, s. 83, prop. 1997/98:55, s. 22 och SOU 2010:49, s. 214 samt Lernestedt och Hamdorf, *Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del I*, JT 1999-2000 nr 4, s. 847.

huvudsakliga frågan i arbetet. Fall som rör kvinnor som utnyttjas i prostitution på grund av människohandel är, sedan lagändringen 2018, en sådan omständighet som anses underminera frivilligt deltagande varför dessa fall nu erkänts som våldtäkt.¹⁵ Även om jag i uppsatsen utgår från det vanliga sexköpet, vilket inte innefattar människohandel, är resonemangen bakom denna utformning väsentlig för att undersöka vilka föreställningar som ligger till grund för samtyckeslagens syn på frivilligt deltagande. För att förtydliga bortser jag alltså inte helt från människohandelsfall utan använder lagstiftarens syn på frivillighetsbedömningen för att analysera hur frivilligt deltagande vid köp av sexuella tjänster överlag är konstruerade.

Slutligen ska sägas något om urvalet av de domar som analyseras i arbetet. Som nämnts i avsnitt 1.2 har jag valt att endast analysera domar vilka behandlar våldtäkt som begåtts inom ramen för ett sexköp och därmed inte domar som behandlar endast ett av brotten. Detta för att kunna göra konkreta jämförelser om, och i vilka situationer, det faktum att kvinnan utnyttjas inom sexhandeln påverkar bedömningen av hennes frivilliga deltagande. Avgränsningen är därmed motiverad av uppsatsens syfte – att genom kritisk diskursanalys utreda vilka föreställningar som ligger bakom frivillighetsrekvisitet i relation till sexköpsbrottet. Vidare ämnar uppsatsen att visa på hur frivilligt deltagande kan behandlas mer enhetligt i de tidigare åtskilda diskurserna våldtäkt och köp av sexuell tjänst, varför det är av vikt att fokusera på domar som behandlar ett och samma händelseförlopp i relation till de separata brottsrubriceringarna.

1.4 Något om dispositionen

Syftet med de kapitel som följer är att utreda vad frivillighetsrekvisitet i våldtäktsbrottet innebär i relation till sexköpsbrottet. I kapitel 2 presenteras de teoretiska och metodologiska utgångspunkter som ligger till grund för arbetet. Som övergripande teori används genusrättsvetenskap vilken delar kritisk diskursanalys grundantaganden om rätten, rättssubjektet och kunskap. Sistnämnda används därför som metod i arbetet. Slutligen presenteras centrala teorier vilka inspirerat till de analysverktyg som används i arbetet.

Forskningsöversikten i kapitel 3 redogör för centrala uppfattningar om en frivillighetsbaserad våldtäktslagstiftning samt uppfattningar om frivilligt deltagande i prostitution. I kapitel 4 beskrivs den historiska utvecklingen av våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet. Vidare redogörs för den rättsliga regleringens nuvarande utformning. De historiska inslagen i kapitlet ämnar ge

¹⁵ Prop. 2017/18:177, s. 39.

läsaren en bakgrundsöversikt av tidigare kvinnosyn och hur den har påverkat, och fortfarande påverkar, lagstiftningen. Denna del av uppsatsen är av beskrivande karaktär och lägger grunden för de analyser som redovisas i efterföljande kapitel.

I kapitel 5 analyseras förarbetena till våldtäktsbrottet respektive sexköpsbrottet med fokus på återkommande begrepp som ligger till grund för frivillighetsrekvisitet – det vill säga frivilligt deltagande, sexuell integritet och sexuell självbestämmanderätt. I kapitel 6 analyseras rättsfall där yrkandena är våldtäkt alternativt oaktsam våldtäkt och/eller köp av sexuell tjänst. Detta för att undersöka hur det frivilliga deltagandet bedöms i förhållande till respektive brott och i förlängningen synliggöra de föreställningar som ligger bakom konstruktionen av kvinnan som utnyttjas genom sexköpet. I kapitel 7 redovisas en mer djupgående och sammanfattande analys för att se till vilka föreställningar som finns gällande det frivilliga deltagandet i sexuella handlingar och vilka konsekvenser som följer. Slutligen presenteras avslutande reflektioner i kapitel 8.

2 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

2.1 Genusrättsvetenskap som teori

Till grund för uppsatsens syfte ligger min kritiska inställning till föreställningen om rätten som objektiv och neutral och samtyckeslagstiftningen som ett steg mot ett mer jämställt samhälle. Med andra ord är jag skeptisk mot den så kallade klassiska, rättsdogmatiska synen på rätten. En sådan utgångspunkt ligger i linje med genusrättsvetenskapen.

Nicola Lacey, engelsk professor i straffrätt och rättsteori, menar att genusrättsvetenskapen ifrågasätter den rättsdogmatiska synen på rätten inom ett antal områden.¹⁶ För det första är det inte möjligt att rätten är objektiv eller neutral eftersom dolda värderingar ligger bakom varje rättslig reglering. Dessa värderingar konstruerar antaganden och föreställningar om sociala relationer, exempelvis om kön och klass. Föreställningen om rätten som neutral betraktas därför som ett hinder för att uppnå jämställdhet. För att komma ifrån denna problematik måste rätten istället förstås i ett sammanhang och i relation till andra människor.¹⁷ För det andra påverkas rättssystemet ständigt av samhälleliga värderingar. Inom genusrättsvetenskapen ses rätten

¹⁶ Gunnarsson, Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 114.

¹⁷ Svensson, *Genusforskning inom juridiken*, 2001, s. 25.

därför som en process som skapar föreställningar om vad rätten är samt hur den uttrycks, kommuniceras och praktiseras. Följaktligen betraktas kunskap som socialt konstruerad och kontextuell varför kunskap om rätten måste inhämtas från andra källor än de klassiska rättskällorna. För det tredje utgår genusrättsvetenskapen från att det finns motsättningar inom rättssystemet och att dessa behöver synliggöras. Med andra ord ifrågasätts idealet om normativ koherens. Genom att fokusera på kvinnors erfarenheter och livsvillkor är det möjligt att uppmärksamma på vilka sätt rättsordningen kan anses bristfällig. Slutligen är utgångspunkten inom genusrättsvetenskapen att alla beslut baseras på känslomässiga uttryck. Dessa uttryck kan synliggöras genom att läsa rättsliga texter på nya sätt.¹⁸

Eftersom genusrättsvetenskapen utgår från att rätten bygger på mänskligt skapade normer och leder till sociala konsekvenser på både individuell och strukturell nivå måste rätten också i sin helhet vara relaterad till kön.¹⁹ För att undersöka betydelsen av de sociala konstruktionerna av kön i rätten kan genus användas som ett analytiskt begrepp. Begreppet genus innebär att det är det historiska och rumsliga sammanhanget som bestämmer innebörden av det biologiska begreppet kön. Med andra ord kan genus förstås som ett socialt konstruerat kön, i motsats till det biologiska könet. Genusbegreppet kan användas för att visa på hur juridiken behandlar de biologiska könen i relation till varandra vilket är till hjälp för att synliggöra och analysera vilka inneboende värden som ligger till grund för rättsreglerna. Lagstiftningen ses därmed som en faktor som uttrycker och reproducerar relationen mellan könen. Med hjälp av genusbegreppet kan intresset för föreställningar om kön förskjutas till frågor om maktförhållanden i samhället.²⁰

Med uppfattningen om att verkligheten är konstruerad följer också ett ifrågasättande av den liberala idén om individens fria vilja. Den traditionella synen på rättssubjektet innebär att hon ses som opåverkad av sitt sammanhang och sina relationer. Med andra ord betraktas individen, i straffrättsliga sammanhang, som könlös, jämlik och rationell och därmed helt fri att göra sina egna val.²¹ En sådan syn på rättssubjektet medför att mänskliga relationer, och de maktaspekter som relationerna medför, osynliggörs. För att påvisa det strukturella förtryck som ligger till grund för sexualbrotten måste faktorer så som samhälleliga krav och förväntningar synlig-

¹⁸ Gunnarsson, Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 114, 105 och Berglund, *Straffrätt och kön*, 2007, s. 146.

¹⁹ Gunnarsson, Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009 s. 133 ff.

²⁰ Svensson, *Genusforskning inom juridiken*, 2001, s. 22 ff.

²¹ Andersson, *Våld mot kvinnor i straffrätten*, 2011, s. 405 ff.

göras.²² Genom ifrågasättandet av den fria viljan är genusrättsvetenskapen främmande inför att någon skulle välja att sälja sex om det hade funnits bra alternativ.²³

Med avstamp i ett genusrättsvetenskapligt perspektiv utgår analyserna i denna uppsats från att förekomsten av våldtäkt, köp av sexuella tjänster samt sexualbrotten överlag är ett uttryck för de maktrelationer som föreligger mellan kvinnor och män i samhället. Även det faktum att brottet köp av sexuell tjänst regleras separat från våldtäktsbrottet betraktas som ett uttryck för dessa maktrelationer. Annorlunda uttryckt betraktas förekomsten av sexualbrotten liksom den lagkonstruktion som reglerar dem som ett jämställdhetsproblem.

Den grundläggande synen på kunskap, rätten och samhället som har presenterats i detta avsnitt stämmer väl överens med min teoretiska ingång i arbetet. I den forskningsöversikt som presenteras i kapitel 3 bygger flera av de presenterade bidragen på genusrättsvetenskapen och hur den materialiserats inom litteraturen. Även de analysverktyg som presenteras i avsnitt 2.2.3. utgår från den genusrättsvetenskapliga grundsynen.

2.2 Metod och tillvägagångssätt

2.2.1 Kritisk diskursanalys som metod

Uppsatsens syfte och min kritiska inställning till den traditionella synen på rätten, vilken presenterats i avsnitt 2.1, har varit avgörande för mitt val av metod. För att undersöka hur frivilligt deltagande framställs i förarbetena till våldtäktsbrottet och köp av sexuell tjänst använder jag mig av kritisk diskursanalys. Metoden, som också är en teori, delar genusrättsvetenskapens syn på kunskap, språk och makt.²⁴

Inom det diskursanalytiska fältet betraktas språk som en tolkningsram inom vilken givna föreställningar ryms. Det språk som används formar människor och mänskliga relationer genom att påverka vår förmåga att känna, tänka och uppleva. Genom att analysera det språkbruk som används i ett visst sammanhang kan dess effekter i samhället studeras och förklaras.²⁵ En central uppfattning gällande språkbruket är också att det är tätt sammankopplat med makt. De som har makt över samhällets etablerade språkbruk har möjlighet att påverka vilka idéer som är

²² Gunnarsson och Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 251, 300.

²³ A.a. s. 214.

²⁴ A.a. s. 173.

²⁵ Svensson, *Diskursanalys*, 2019, s. 16.

dominerande i samhället och kan därmed styra verkligheten i en viss riktning.²⁶ Genom att kritiskt granska innehållet i texter och diskurser och placera innehållet i sociala sammanhang kan maktrelationer avslöjas.²⁷

Lagstiftningen kan betraktas som ett sådant maktinstitut som producerar vad som sedan ses som sanning. För att utreda vilka föreställningar som ligger till grund för vad som enligt samtyckeslagen betraktas som frivilligt deltagande, använder jag mig i arbetet av Faircloughs tredimensionella modell av diskursanalys – vilken motsvaras av tre dimensioner av en diskurs.²⁸ Dessa presenteras nedan.

2.2.1.1 Tre dimensioner av en diskurs

Begreppet diskurs är kopplat till att språk inte bara används vid en viss tidpunkt utan också vid ett visst sammanhang, samt på ett visst sätt i det givna sammanhanget.²⁹ Med andra ord uttrycker diskurser föreställningar om hur något är eller borde vara vilket bidrar till att bestämda relationer upprätthålls mellan olika samhällsgrupper.³⁰ Norman Fairclough, företrädare för den kritiska diskursanalysen, menar att diskurs är användandet av språket som en social praktik. Språket ses som en del av samhället och är därmed också delaktigt i att forma samhället. För att förstå hur språket används för att skapa, upprätthålla och rasera social ordning kan texter analyseras i ett större sammanhang.³¹ En diskurs är därmed en process där sociala interaktioner präglar det som blir slutprodukten – texten. Texten är dock endast en del av diskursen varför även produktionsförhållandena måste analyseras. Fairclough delar därför in diskurser i dimensioner bestående av text, diskursiv praktik och sociokulturell praktik.³²

Olika typer av *texter* präglas av olika former av språkbruk vilka möjliggör att saker uppfattas på ett visst sätt. En text är därför ett exempel på en så kallad kommunikativ händelse. I uppsatsens sammanhang är den kommunikativa händelsen, det vill säga texten, de domar som behandlar våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet i förhållande till varandra. Varje kommunikativ händelse produceras inom en *diskursiv praktik* vilken utgörs av ett visst socialt sammanhang.

²⁶ Fairclough, *Critical discourse analysis*, 1995, s. 7.

²⁷ A.a. s. 37.

²⁸ Fairclough, *Language and power*, 2001, s. 18 ff.

²⁹ Burman, *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, 2007, s. 34.

³⁰ Svensson, *Diskursanalys*, 2019, 56 och Boréus och Bergström, *Textens mening och makt*, 2018, s. 309.

³¹ Fairclough, *Critical discourse analysis*, 1995, s. 7.

³² Fairclough, *Language and power*, 2001, s. 18 ff.

Annorlunda uttryckt är den diskursiva praktiken den produktionsprocess genom vilken texten tar form. I denna process deltar samhällsliga institutioner och människor vilka i uppsatsens sammanhang främst motsvaras av lagstiftaren, som genom författandet av förarbeten och lagstiftning formar den diskursiva praktiken. Den diskursiva praktiken påverkas av samhällets strömningar och föreställningar liksom personliga antaganden och erfarenheter hos de som deltar i processen. Hur texten utformas i den diskursiva praktiken beror därför på rådande föreställningar om verkligheten och människan – vilka ju är föränderliga. Med den tredje dimensionen av en diskurs, den *sociokulturella praktiken*, avses därför sociala och kulturella strukturer, relationer och processer vilka samverkar i den bredare kontexten. Sammanfattningsvis kan sägas att de dimensioner av diskurser som har beskrivits samverkar på så sätt att texten är slutprodukten av en process där personliga och samhällsliga relationer både påverkar hur texten utformas och hur den sedan tolkas.³³

2.2.1.2 Tre dimensioner av kritisk diskursanalys – användningen i uppsatsen

Faircloughs modell av en diskurs motsvaras av tre dimensioner av diskursanalys. För att göra beskrivningen av dessa mer begriplig konkretiserar jag genomförandet utifrån hur jag använder mig av modellen i uppsatsen. Till att börja med beskrivs språkbrukets och textens uppbyggnad i domar där yrkandena är våldtäkt alternativt oaktsam våldtäkt och/eller sexköp. Detta för att visa på att samma händelseförlopp ligger till grund för båda brotten. Ambitionen med analysen på textens nivå är att undersöka dels hur det frivilliga deltagandet, utifrån praktiska omständigheter i domarna, behandlas i relation till respektive brotts-rubricering, dels att analysera hur kvinnan som deltar i de sexuella handlingarna konstrueras till följd av bedömningen av hennes (o)frivilliga deltagande. För att undersöka detta använder jag mig av analysverktygen benämnda den fallna kvinnan, den ärbara kvinnan och den skyddsvärda kvinnan, vilka presenteras i avsnitt 2.2.2.

Därefter tolkas texterna i relation till den diskursiva praktiken, det vill säga den kontext inom vilken domarna produceras, distribueras och konsumeras. I uppsatsens sammanhang är den diskursiva praktiken huvudsakligen de förarbeten som ligger till grund för utformningen av respektive lagrum liksom utformningen av lagrummen i sig. Analysen av texterna, i form av domar, och den diskursiva praktiken, det vill säga brottens förarbeten och brottsrubriceringarna, sker genom upprepade närläsningar för att urskilja mönster och kopplingar. Denna del av

³³ Fairclough, *Language and power*, 2001, s. 18 ff.

analysen sker med analysverktyg inspirerade av Nicola Lacey och Cathrine MacKinnons teorier benämnda 'imaginary domain' och 'welcomeness standard', presenterade i avsnitt 2.2.2.

Slutligen förklaras texterna, domarna, och den diskursiva praktiken, förarbetena till respektive brott, utifrån ett större sammanhang – en sociokulturell praktik. I denna dimension kan maktrelationer belysas och ideologikritik framföras genom att konsekvenserna av den diskursiva praktiken analyseras.³⁴ Ambitionen med analysen av den sociokulturella praktiken är att utreda vilka föreställningar och maktstrukturer som ligger till grund för att distinktionen mellan våldtäktsbrotten och köp av sexuell tjänst fortfarande upprätthålls.³⁵ I denna del är det av vikt att belysa det som uttrycks, det som tas för givet och det som inte ges något utrymme över huvud taget.³⁶

Ett förtydligande bör göras gällande uppsatsens disposition i förhållande till Faircloughs modell. Denna följer nämligen inte modellens kronologiska ordning. Detta eftersom det ur pedagogisk synvinkel är till fördel att ha kunskap om varifrån domstolarnas resonemang, i de domar som senare presenteras, hämtats och tolkats från. I kapitel 4 och 5 redovisas därför den andra nivån i Faircloughs modell, det vill säga den diskursiva praktiken i form av nuvarande reglering av respektive brott samt dess förarbeten. Kapitel 4 är av deskriptiv karaktär men är en central del av den praktik som bestämmer hur domarna ska produceras och tolkas. En mer analytisk tolkning av förarbetena sker i kapitel 5. Därefter redovisar kapitel 6 den första nivån i Faircloughs modell, det vill säga analysen på textens nivå bestående av underrättsdomar. I kapitel 7 görs en mer djupgående och sammanfattande analys av den tredje nivån i Faircloughs modell, den sociokulturella praktiken, för att se till vilka föreställningar som ligger till grund för att våldtäkt och sexköp fortfarande behandlas separat.

Följande bild visar hur Faircloughs tre dimensioner behandlas i uppsatsen.³⁷

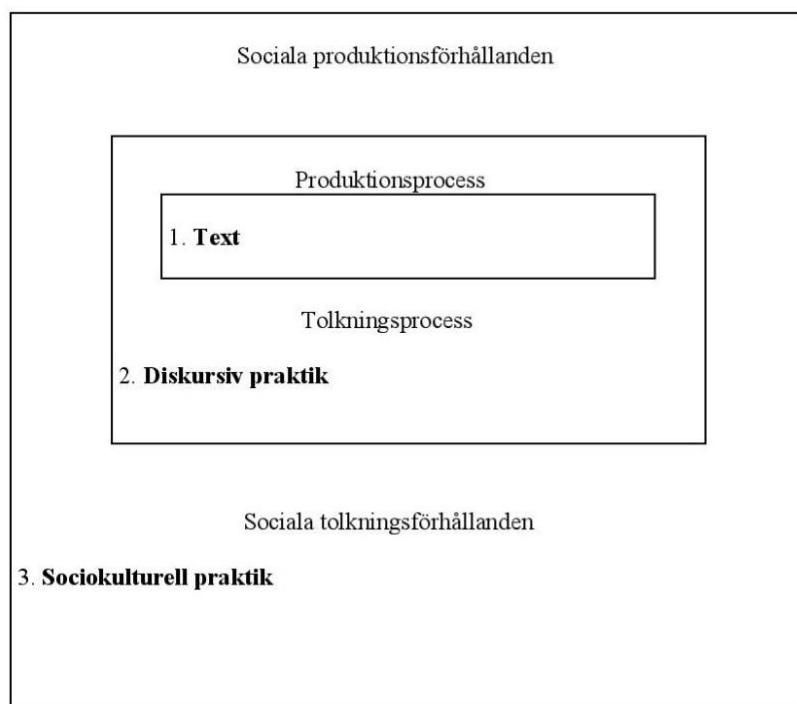
³⁴ Svensson, *Diskursanalys*, 2019, s. 56 och Fairclough, *Language and power*, 2001, s. 18 ff.

³⁵ Börjesson, *Diskursanalys i praktiken*, 2007, s. 19

³⁶ Fairclough, *Critical discourse analysis*, 1995, s. 5.

³⁷ Bilden är hämtad från Fairclough, *Language and power*, 2001, s. 21 och kompletterad av mig för att visa på hur jag använder mig av metoden i uppsatsen.

Dimensioner av en diskurs:

Dimensioner av diskursanalys:

1. **Textanalys**

Analys av underrättsdomar för att *beskriva* hur den utsatta kvinnans och hennes deltagande *beskrivs* i de fall där de sexuella handlingarna föregås av sexköp.

Analysverktyg i form av 'den fallna kvinnan', 'den ärbara kvinnan' och 'den skyddsvärda kvinnan'.

Motsvaras av uppsatsens kapitel 6.

2. **Processanalys**

Analys av respektive brottsrubricering samt förarbetena till samtyckeslagen och sexköpslagen för att *tolka* de produktionsförhållanden genom vilka domarna tar form.

Analysverktyg i form av 'imaginary domain' och 'welcomeness standard'

Motsvaras av uppsatsens kapitel 4 och 5.

3. **Sociokulturell analys**

Analys av sambandet mellan den diskursiva praktiken och den sociala kontext som den diskursiva praktiken grundar sig i för att *förklara* hur texten och samhället interagerar och vad det får för effekter.

Sker genomgående i kapitel 5 och 6 liksom kapitel 7.

2.2.2 Analysverktyg

De domar och förarbeten som behandlas i uppsatsen undersöks och beskrivs med utgångspunkt i genusrättsvetenskap. Med hjälp av analysverktyg inspirerade av Nicola Lacey och Cathrine MacKinnon tolkas och analyseras resultaten av undersökningen för att synliggöra vilka föreställningar som ligger bakom lagstiftningens konstruktion av det frivilliga deltagandet. I analysen av aktuella domar används även analysverktyg benämnda den fallna kvinnan, den ärbara kvinnan och den skyddsvärda kvinnan, för att undersöka hur kvinnan som utnyttjas genom sexköp konstrueras i kontexten våldtäkt. Följande avsnitt syftar till att redogöra för analysverktygens huvudsakliga drag.

2.2.2.1 Nicola Lacey och 'imaginary domain'

Nicola Lacey menar att en lagstiftning som utgår från att det är den fria viljan baserat på externa omständigheter som kränks vid sexualbrott medför att kroppsliga och känslomässiga aspekter av brottet hamnar i skymundan.³⁸ För att synliggöra konsekvenserna av detta kopplar hon maskulinitet till 'mind', i min uppsats översatt till sinnet eller det intellektuella, och femininitet till 'body', det vill säga kroppen och det känslomässiga som följer av ett brott. Genom

³⁸Lacey, *Unspeakable Subjects*, 1998, s. 104.

lagstiftningens syn på den fria viljan menar Lacey att den kränkta intellektuella viljan prioriteras över den kränkta kroppen. Åtskiljandet av sinnet och kroppen medför därför ett motsatsförhållande där det manliga prioriteras över det kvinnliga.³⁹

För att komma ifrån denna motsättning förespråkar Lacey en syn på den fria viljan baserad på vad sex och sexualitet har för betydelse för människan. Genom att utveckla en positiv uppfattning om vilka sexuella relationer som är viktiga och vad sex och sexualitet har för betydelse för vår person, kan grunden för vad som utgör ett sexualbrott förändras. För att belysa att även den kroppsliga och relationella upplevelsen, det vill säga de interna omständigheterna, av ett brott måste uppmärksammas förespråkar Lacey en så kallad 'imaginary domain'. I denna domän måste den kroppsliga upplevelsen av de sexuella handlingarna överensstämma med den intellektuella, uttryckta viljan för att komma ifrån motsättningen mellan det maskulina och feminina i begreppet frivillighet.⁴⁰

Genom att betrakta sexuella relationer som en central del av mänsklig integritet kan uppdelningen mellan den kroppsliga och intellektuella upplevelsen av sexuella handlingar föras samman. Detta eftersom kroppen, och inte bara sinnet, har en central roll i alla sexuella relationer. En sexualbrottslagstiftning med utgångspunkt i en 'imaginary domain' kan fånga upp de verkliga skadorna av sexualbrott. Med andra ord är det offrets förmåga att förena de intellektuella och kroppsliga upplevelsorna som behöver skyddas så som den sexuella integriteten, inte huruvida ett uttalat samtycke har lämnats eller inte. Den sexuella integriteten måste därför förstås som relationell, kroppslig och intellektuell.⁴¹

Enligt förarbetena till samtyckeslagen är det den sexuella integriteten och självbestämmanderätten som ska skyddas genom lagstiftningen. Som uppsatsen ska visa finns det dock ingen tydlig definition av dessa begrepp. Mot bakgrund av uppsatsens syfte att undersöka vilka föreställningar som ligger bakom konstruktionen av frivillighetsrekvisitet, och hur det drabbar den sexsäljande kvinnan, används 'imaginary domain' som verktyg för att analysera vad den sexuella integriteten och självbestämmanderätten egentligen innebär.

³⁹ Lacey, *Unspeakable Subjects*, 1998, s. 111-112.

⁴⁰ A.a. s. 117.

⁴¹ A.a. s. 118.

2.2.2.2 Cathrine Mackinnon och 'welcomeness standard'

För att uppmärksamma att de som utsätts för sexuella övergrepp har mindre social makt än de som utsätter dem för handlingarna, förespråkar Cathrine MacKinnon en ansats om sexuell ojämlikhet. Den tydligaste markören i ojämlikheten är genus.⁴² MacKinnon menar att en sexualbrottslagstiftning baserad på samtycke inte har något med sexuell lust eller önskan att göra utan snarare upprätthåller de förväntningar som följer av den sexuella ojämlikheten mellan män och kvinnor.⁴³ Hon skriver att det sex som kvinnor vill ha är det sex som män vill ha från kvinnor.⁴⁴ För att komma ifrån detta menar hon att sexualbrottslagstiftningen måste utgå från att alla sexualbrott är ett uttryck för ojämlikhet mellan könen. Därför är det nödvändigt att beakta huruvida parterna kan anses vara socialt jämlika samt att värdesätta sexuell ömsesidighet och lust. Liksom Lacey menar MacKinnon att sex behöver kopplas samman med positiva val.⁴⁵ Hon menar därför att definitionen av frivilligt deltagande i sex behöver omdefinieras utifrån en så kallad 'welcomeness standard'. Interna anledningar till att en person deltar i sexuella handlingar måste värderas för att utreda om sexet i sig är välkommet och önskat. På detta sätt menar MacKinnon att våldtäktslagstiftningen kan närma sig verkligheten av vad som är påtvingat och oönskat sex.⁴⁶ MacKinnon poängterar att syftet inte är att förbjuda sexuell kontakt mellan personer som är socialt ojämlika, men att kön måste erkännas som en maktfaktor i sexualbrottslagstiftningen.⁴⁷ På så vis kan oönskat sex påvisas genom den sociala ojämlikhet som föreligger mellan parterna. Alla former av sex som inte är ömsesidigt önskade är därför per definition sex utan samtycke.⁴⁸

MacKinnons 'welcomeness standard' används i uppsatsen som ytterligare en dimension i dekonstruktionen av frivillighetsrekvisitet. Genom att fokusera på sexuell lust och önskan och därigenom kontextualisera det sexuella mötet i form av makt och sociala påtryckningar, kan utredas huruvida den sexsäljande kvinnans val att delta i sexuella handlingar verkligen ska vara att betrakta som frivilligt.

⁴² MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, 2005, s. 240.

⁴³ A.a. s. 243.

⁴⁴ A.a. s. 247.

⁴⁵ A.a. s. 242.

⁴⁶ Gunnarsson, *Samtyckesdynamiker*, 2020, s. 30.

⁴⁷ MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, 2005, s. 247.

⁴⁸ Gunnarsson, *Samtyckesdynamiker*, 2020, s. 30.

2.2.2.3 *Fallen, ärbar och skyddsvärd kvinna*

För att kategorisera resultaten av analyserna av förarbetena, samt de mönster som kan urskiljas i underrätternas bedömning av den utsatta kvinnans frivilliga deltagande, används begreppen den fallna kvinnan, den ärbara kvinnan och den skyddsvärda kvinnan. Med hjälp av dessa begrepp kan även undersökas hur kvinnan som utnyttjas genom sexköp konstrueras vad gäller bedömningen av frivillighetsrekvisitet.

Min definition av begreppen har inspirerats av liknande kategoriseringar vilka används för att klassificera kvinnor inom prostitution. Traditionella stereotyper för detta är 'horan' respektive 'madonnan'. I sin avhandling utgår Jenny Westerstrand från att horan är en kvinna som har sex av andra anledningar än reproduktion. Motsatsvis är madonnan en icke-sexuell kvinna vars deltagande i sexuella handlingar främst motiveras av reproduktiva skäl.⁴⁹ Helena Sutorius skriver att det är kvinnans beteende före, under och efter ett sexuellt övergrepp som står i fokus vid en brottsutredning och att kvinnans personliga karaktär därför blir avgörande för hennes trovärdighet.⁵⁰ En annan klassisk syn på kvinnor i prostitution är 'den lyckliga horan'.⁵¹ Jag, liksom lagstiftaren, menar dock att en verklighet motsvarande denna syn på prostitution inte existerar varför definitioner av den lyckliga horan blir irrelevanta i uppsatsens sammanhang.

Med avstamp i Sutorius syn på kvinnornas personliga karaktärer utgår mina analysverktyg från verkliga omständigheter vilka redogörs för i de domar som ligger till grund för analysen. Annorlunda uttryckt handlar det om praktiska exempel på omständigheter som ligger bakom kvinnornas situation. Min definition av *den fallna kvinnan* är att det är en kvinna som ägnar sig åt vad som kan sägas vara typisk gatuprostitution. Den fallna kvinnans livssituation präglas därmed av missbruk, kriminalitet och andra sociala problem. Vidare är hon ekonomiskt, socialt och känslomässigt utsatt. Utifrån lagstiftarens syn på kvinnan, vilken redogörs för i kapitel 5, är min tolkning att den fallna kvinnans problematiska livssituation gör att hon främst är i behov av skydd för att dessa problem inte ska gå ut över samhället. *Den ärbara kvinnan* menar jag är en kvinna som ägnar sig åt försäljning av sex av andra anledningar än den fallna kvinnan – hon befinner sig i prostitution till följd av orsaker hon själv inte råder över. Det kan vara alltifrån människohandel till självskadebeteende som inte beror på sexförsäljningen i sig. Omständig-

⁴⁹ Westerstrand, *Mellan mäns händer*, 2008, s. 43.

⁵⁰ Sutorius, *Bevisvärdering vid sexualbrott*, 2014, s. 45.

⁵¹ Se exempelvis Östergren, *Porr, horor och feminister*, 2006 där hon, även om hon inte använder begreppet 'den lyckliga horan' explicit, uppmärksammar kvinnor som har positiva upplevelser av att sälja sex.

heter som ligger till grund för konstruktionen av den ärbara kvinnan menar jag återfinns i utformningen av det nya våldtäktsbrottet. Utgångspunkten är därför att den ärbara kvinnan är en kvinna som kan uttrycka sin sexuella lust och önskan på ett sätt som gagnar hennes egen sexualitet, såvida omständigheterna som anses underminera möjligheten att delta frivilligt enligt 6 kap. 1 § 3 men. brottsbalken inte föreligger.

Min syn på den fallna och den ärbara kvinnan kan ytterligare definieras genom en jämförelse med uppfattningen om 'det ideala brottsoffret'. Nils Christie menar att det ideala brottsoffret är svagt, skyddslöst och oskyldigt. Vid brottstillfället befinner hon sig på en plats som hon själv inte råder över och hon har ingen relation till gärningsmannen.⁵² Min syn på den ärbara kvinnan stämmer väl överens med Christies definition av det ideala brottsoffret. Motsatsvis menar jag att den fallna kvinnan, på grund av att hon deltar i de sexuella handlingar som sker till följd av mannens sexköp, faller utanför definitionen av vad som betraktas som det ideala brottsoffret.⁵³

Jag menar att det som är gemensamt för den fallna kvinnan och den ärbara kvinnan är att lagstiftaren anser dem vara i behov av samhällets skydd – om än av olika anledningar. Vad som med hjälp av Lacey och MacKinnons teorier kan betraktas som en ny syn på frivillighet och därmed en ny föreställning om vad som utgör frivilligt deltagande i sexuella handlingar, kan uppfattningen om vad som är skyddsvärt i sexköp och våldtäkt allt mer anses vara densamma. För att visa att den fallna kvinnan allt mer kan komma att betraktas som en ärbar kvinna väljer jag att använda begreppet *den skyddsvärda kvinnan*.

2.3 Material och urval

Det material som ligger till grund för de analyser som genomförs i arbetet är underrättsdomar där åklagaren yrkat på ansvar för våldtäkt alternativt oaktsam våldtäkt och/eller köp av sexuell tjänst. Det handlar alltså om situationer där våldtäkten påstås ha ägt rum vid samma tillfälle som köpet av den sexuella tjänsten. Urvalet av de domar som används är avgränsade till tidsperioden 1 juli 2018, då samtyckeslagstiftningen trädde i kraft, och den 1 november 2020, ett av mig utsatt datum för att begränsa antalet domar. De presenterade domarna är inte ett urval bland flera utan är de enda som avkunnats under nämnda period. På grund av det begränsade urvalet, samt den kunskapssyn jag utgår från i arbetet, är det varken möjligt eller önskvärt att

⁵² Christie, *The ideal victim*, 1986, 18 ff.

⁵³ Jfr Leijonhufvud, *Svensk sexualbrottslag*, 2015, s. 110 och Östergren, *Porr, horor och feminister*, 2006, s. 233.

göra några allomfattande påståenden om hur underrätterna behandlar sexköp i förhållande till frivillighetsrekvisitet i våldtäktslagstiftningen. Däremot är det viktigt att belysa domstolarnas resonemang för att undersöka hur omständigheterna som föreligger vid köp av sexuell tjänst i praktiken behandlas och värderas i förhållande till våldtäktsbrottet.

För att förstå den kontext inom vilken domarna grundar sig i analyseras även relevanta delar i förarbetena till våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet. De förarbeten som är aktuella är främst regeringens proposition 2017/18:177 *En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet* samt proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid*. Till grund för propositionerna ligger statens offentliga utredningar varför även dessa behandlas i aktuella delar. De utredningar som är relevanta för uppsatsens syfte är SOU 2017:60 *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten* samt SOU 1995:15 *Könshandeln*. Materialet i sig är visserligen omfattande men endast de delar som behandlar, eller kan kopplas till, frivilligt deltagande samt sexuell integritet och sexuell självbestämmanderätt berörs i arbetet. Syftet med att analysera de äldsta förarbetena till köp av sexuell tjänst och de nyaste för våldtäktsbrotten är att visa på att våldtäktslagstiftningen genomgått stora förändringar samtidigt som den rättsliga synen på köp av sexuell tjänst till största del är densamma som för över 20 år sedan. För att visa på hur brotten allt mer kan anses ha flutit samman redogörs, om än i begränsad omfattning, även för aktuella förarbeten som publicerats under nämnda period. Dessa är proposition 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning* samt SOU 2001:14 *Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor* vilka ligger till grund för att sexköpsbrottet infördes i brottsbalken. Även de förarbeten som föregick straffskärpningen för köp av sexuell tjänst är i vissa delar relevanta för uppsatsens syfte. Dessa är proposition 2010/11:77 *Skärpt straff för köp av sexuell tjänst* samt SOU 2010:49 *Förbud mot köp av sexuell tjänst – En utvärdering 1999 – 2008*.

2.4 Metodologisk reflektion och val av terminologi

Inledningsvis vill jag i detta avsnitt betona att även jag, som tillämpare av kritisk diskursanalys och som författare till denna uppsats, deltar i produktionen, reproduktionen och, förhoppningsvis, förändringen av diskursen om frivilligt deltagande i sexuella handlingar. Detta utifrån mitt val av syfte, material och avgränsningar liksom hur uppsatsen är uppbyggd och formulerad. Mina på förhand kritiska antaganden om sexualbrottslagstiftningen gör att den

valda diskursen över huvud taget kan framträda och analyseras.⁵⁴ Vidare är alla teorier, i mitt fall genusrättsvetenskap, avgränsade till specifika frågor vilka förenklar och generaliserar verkligheten.⁵⁵ Eftersom jag i uppgiften att beskriva, förklara och analysera också deltar i själva processen är det viktigt att vara medveten om, och synliggöra, min egen position i kunskapsprocessen.⁵⁶

Med det sagt vill jag förtydliga att det faktum att jag ifrågasätter den nya våldtäktslagstiftningen och den påstådda frivillighet som uppstår i samma stund som ekonomisk kompensation utges, inte innebär att jag är omedveten om att det finns kvinnor som säger sig sälja sex av fri vilja och som menar att de är nöjda med det. Jag menar dock att det inte går att bortse från de maktstrukturer som tvingar, och vissa fall lockar, in unga tjejer och kvinnor i prostitution. Jag önskar därför klargöra att jag i detta arbete utgår från att försäljning av sex, medvetet eller omedvetet, *är* skadefyllt för säljaren. Annorlunda uttryckt är min utgångspunkt att prostitution härrör från samhällets kvinnoförtryck varför diskussionen om frivillig och ofrivillig prostitution blir överflödig. Som senare ska presenteras är detta utgångspunkten även för lagstiftaren. Eftersom uppsatsens syfte är att analysera lagstiftningens inneboende motsättningar vill jag också förtydliga att det främst är lagstiftarens och rättstillämparens uppfattning om frivilligt deltagande som är av betydelse. Diskussionen om huruvida det är rätt eller fel att reglera prostitution genom lagstiftning hamnar därför i skymundan. Den huvudsakliga frågan är alltså om det, efter samtyckeslagens ikraftträdande, är aktuellt att också förändra den rättsliga synen på brottet köp av sexuell tjänst baserat på lagstiftarens och rättstillämparens uppfattningar vilka kommer till uttryck i förarbeten och domar.

I detta sammanhang bör även något om tidsaspekten i aktuella förarbeten nämnas. Förarbetena till sexköpslagen utgörs huvudsakligen av de som publicerades i samband med kriminaliseringen 1999. I och med samtyckeslagstiftningens ikraftträdande 2018 har våldtäktsbrottet genomgått en omfattande reform. Att jämföra förarbeten som publicerats med 20 års mellanrum kan tyckas problematiskt. Även om den allmänna uppfattningen om våldtäkt och köp av sexuell tjänst förändrats under denna tidsperiod, har några väsentliga förändringar i den rättsliga synen på köp av sexuell tjänst inte skett. Då uppsatsen utgår från lagstiftarens syn på brotten menar jag att tidsaspekten i brotten förarbeten inte medför något hinder i utformningen av analysen.

⁵⁴ Börjesson, *Diskurser och konstruktioner*, 2003, s. 185.

⁵⁵ Gunnarsson och Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 120.

⁵⁶ Gunnarsson och Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 173 ff.

Faktum är att det är så lagstiftningsarbetet har sett ut. Jag vill även tydliggöra att det inte är tidsaspekten i sig som analyseras utan istället lagstiftarens förbiseende av sexköpsbrottet, vid utformningen av samtyckeslagen, som är i fokus för arbetet.

Slutligen vill jag säga något om begreppsanvändningen vid redogörelsen för domar och förarbeten i arbetet. I den allmänna debatten är den nya våldtäktslagstiftningen känd som 'samtyckeslagen'. Motsvarande benämning för brottet köp av sexuell tjänst är 'sexköpslagen'. Även om den ursprungliga sexköpslagen upphävdes i och med att brottet infördes i brottsbalken 2005, använder jag mig av dessa begrepp för att göra framställningen i arbetet mer flytande. Vidare har jag medvetet valt bort ett könsneutralt språk i mina analyser och benämner förövaren av ett brott som man och den som brottet begås mot som kvinna. Detta eftersom det mot bakgrund av min teoretiska ingång i form av genusrättsvetenskap är motiverat att synliggöra det faktum att sexualbrott till allra största del begås av män mot kvinnor.⁵⁷ Användningen av 'man' och 'kvinna' är också motiverat för att ta avstånd från det marknadsmässiga språk som används i sammanhanget sexköp, det vill säga 'köpare' och 'säljare', och därmed undvika att reproducera distinktionen mellan sexköp och våldtäkt.⁵⁸

3 Forskningsöversikt

Eftersom denna uppsats undersöker de föreställningar som ligger till grund för frivillighetsrekvisitet i samtyckeslagstiftningen är det av vikt att redogöra för några centrala teman i den forskning som finns gällande frivilligt deltagande som grund för våldtäkt. Med uppsatsens koppling till sexköpsbrottet ämnar denna översikt redogöra dels för tidigare forskning om den fria viljan i våldtäktsbrott, dels synen på den fria viljan i samband med köp av sexuell tjänst.

3.1 Frivilligt deltagande i våldtäktssammanhang

Som ovan nämnts genomsyras detta avsnitt av genusrättsvetenskapens syn på frivilligt deltagande i sexuella handlingar. Gemensamt för kritiken av våldtäktslagstiftningen är att den bygger på en liberal idétradition där människan betraktas som en fri och jämlik individ med möjlighet att göra fria och självständiga val utan att påverkas av den kontext inom vilken hon

⁵⁷ Se bl.a. SOU 1995:15, s. 83, prop. 1997/98:55, s. 22 och SOU 2010:49, s. 214. För statistik gällande sexualbrott se exempelvis BRÅ, "Våldtäkt och sexualbrott", 30 oktober 2020 och NCK, "Sexuellt våld", hämtad 19 december 2020.

⁵⁸ För vidare läsning om hur det kommersiella språket framställer rättssubjekten i förarbetena till sexköpslagen, se Niemi, *What we talk about when we talk about buying sex*, Violence Against Women, 2010, s. 159-172.

befinner sig. Denna kritik återfinns såväl inom den nationella som den internationella forskningsarenan. Inför detta avsnitt påminner jag om att den fria viljan formulerats som ”inte frivilligt deltar” i den svenska våldtäktslagstiftningen. Som jag återkommer till i avsnitt 4.1 har denna formulering inte samma innebörd som begreppet ’samtycke’. De forskare som presenteras i detta avsnitt har skrivit i olika tider och inom olika jurisdiktioner. Det är därför av vikt att vara medveten om att uppfattningen om ’samtycke’, ’frivillighet’ och den engelska motsvarigheten ’consent’ kan skilja sig åt vid en närmare inläsning. Den huvudsakliga kritiken av samtliga begrepp är dock att de bortser från individens kontextuella sammanhang.

Lena Gunnarsson menar att det finns ett spänningsförhållande mellan den egna viljan och yttre faktorer som både formar och står i motsättning till den egna viljan. Eftersom människan skapas och formas i relation till andra blir begreppet frivillighet tvetydigt om det inte, utöver den mänskliga autonomin, även tar hänsyn de mänskliga relationerna.⁵⁹ Samma typ av kritik framförs av Johanna Niemi-Kiesiläinen. Hon menar att den sexuella självbestämmanderätten utgår från att de sexuella handlingarna är ett utbyte mellan två jämbördiga parter. Niemi-Kiesiläinen betonar att diskussionen om den fria viljan måste uppmärksamma att individens valmöjligheter påverkas av samhällsstrukturer, påtryckningar och motstridiga krav.⁶⁰ För att den verkliga kränkningen av ett brott ska kunna påvisas anser Ulrika Andersson att sexualitet i form av maktstrukturer måste få genomslag i synen på sexualbrott. Andersson menar att den sexuella integriteten skapas genom den utsattes viljeuttryck.⁶¹ Den fria viljan och uttrycken för denna måste kontextualiseras för att uppmärksamma att det finns en relativ makt mellan parterna. Den sexuella integriteten kan inte endast baseras på den utsattes viljeuttryck.⁶² Även Petter Asp menar att samtyckeskonstruktionen inte har något med vad personen vill göra utan snarare vad personen väljer eller godtar.⁶³ Asp var kritisk inför den svenska lagändringen eftersom han anser att det i det närmaste är omöjligt att genom lagstiftning klargöra vad som ska godtas som ett samtycke till sex.⁶⁴

I sin avhandling utreder Linnea Wegerstad, med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande, vad det innebär att sexualbrottslagstiftningen har till uppgift att skydda den sexuella integriteten

⁵⁹ Gunnarsson, *Samtyckesdynamiker*, 2020, s. 20 ff.

⁶⁰ Niemi-Kiesiläinen, *The reform of Sex Crime Law and the Gender-Neutral Subject*, 2004, s.167-194.

⁶¹ Andersson, *Hans (ord) eller hennes?*, 2004, s. 264 ff.

⁶² A.a. s. 273.

⁶³ Asp, *Sex och samtycke – en lagstiftningsteknisk fråga*, JT 2014, 960.

⁶⁴ Jfr Asp, *Sex & samtycke*, 2010.

och självbestämmanderätten. Enligt Wegerstad är det sexuella underförstått men ges mening genom hänvisning till en sexualitet baserad på lust, ömsesidighet och erotik.⁶⁵ I Sofia Kjerstenssons examensuppsats *Köp av sexuell tjänst eller våldtäkt?* undersöker hon på vilka sätt frivillighetsrekvisitet innebär att en glidning har skett mellan våldtäktsbrotten och köp av sexuell tjänst.⁶⁶ Kjerstenssons arbete behandlar främst domstolspraxis och visar därigenom på lagändringens konsekvenser i praktiken. Även om denna aspekt är intressant även i min uppsats är mitt huvudsakliga fokus snarare varför dessa konsekvenser uppstår. Med andra ord vilka föreställningar och värden som ligger bakom gällande lagstiftning.

Inom den internationella forskningsarenan förespråkar Jennifer Nedelsky ett relationellt perspektiv i synen på förmågan att ge uttryck för den individuella autonomin. Nedelsky menar att människan skapas genom relationer med andra människor och betonar att dessa relationer även formas av de normer som råder i samhället.⁶⁷ För individen är det därför av vikt att forma betydelsefulla relationer som kan främja den individuella autonomin.⁶⁸ Även Judith Butler är av uppfattningen att människors begär och vilja formas av samhällets maktstrukturer. En persons samtycke kan därför inte ses som ett uttryck för den inre viljan. Butler skriver att samtycken produceras och organiseras av samhällsliga krafter till vilka ingen någonsin har samtyckt. Ett samtycke kan därför aldrig ses som ett uttryck för en fri vilja.⁶⁹

Som presenterats i kapitel 2 utgår de analysverktyg som används i uppsatsen från Nicola Lacey och Cathrine MacKinnons kritik mot föreställningen om den fria viljan. Kortfattat anser Lacey att lagstiftningen utgår från ett typiskt maskulint tänkande där individen förväntas kunna ge uttryck för sin fria vilja utan att påverkas av sociala kontexter och maktrelationer.⁷⁰ MacKinnon menar att den rättsliga betydelsen av ett samtycke inte tar hänsyn till huruvida parterna i den sexuella interaktionen är jämlika varför den faktiska viljan att ha sex inte beaktas. Så länge jämlikhet mellan könen inte föreligger kan inte en sexualbrottslagstiftning baserad på samtycke erbjuda skydd för kvinnor.⁷¹

⁶⁵ Wegerstad, *Skyddsvärda intressen och straffvärda kränkningar*, 2015, s. 310.

⁶⁶ Kjerstensson, *Köp av sexuell tjänst eller våldtäkt*, 2019.

⁶⁷ Nedelsky, *Law's relations*, 2011, s. 20.

⁶⁸ A.a. s. 118.

⁶⁹ Butler, *Sexual Consent: Some Thoughts on Psychoanalysis and Law*, *Columbia Journal of Gender and the Law* 2012, s. 8. Se även Butler, *Genustrubbel*, 2007.

⁷⁰ Lacey, *Unspeakable Subjects*, 1998, s. 111.

⁷¹ MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, 2005, s. 247.

Min teoretiska ingång i uppsatsen stämmer väl överens med Lacey och MacKinnons teorier, så som de presenterats i kapitel 2 och 3. Min syn på frivilligt deltagande i sammanhanget våldtäkt är därmed att frivilligt deltagande inte endast kan bedömas mot vad kvinnan i fråga rent faktiskt ger, eller inte ger, uttryck för. Vad som är ett frivilligt deltagande är enligt mig ett mångfacetterat begrepp varför lagstiftningen inte kan fånga upp den verkliga bilden av vad som är frivilligt. Liksom lagstiftaren menar jag att de omständigheter under vilka de sexuella handlingarna företas måste beaktas i bedömningen. Jag menar dock, vilket lagstiftaren ännu inte uppmärksammat, att även strukturella jämställdhetsproblem måste synliggöras och tas i beaktande vid bedömningen av om frivilligt deltagande kan anses föreligga. Annorlunda uttryckt menar jag att män som köper sexuella tjänster av kvinnor är ett strukturellt problem, grundat i makt och en skev kvinnosyn, som måste presumera att ett frivilligt deltagande inte föreligger i samtyckeslagens mening.

3.2 Frivilligt deltagande i prostitutionssammanhang

Som tidigare konstaterats är forskning som utreder den fria viljan, så som den behandlas i svensk våldtäktslagstiftning, i förhållande till köp av sexuell tjänst mycket begränsad. Om en endast ser till den fria viljan i förhållande till prostitution är forskningsfältet dock omfattande. Här finns dels de som driver prostituerades rättigheter och ser prostitution som ett arbete, dels de som menar att prostitution är kränkande för människovärdet och den måste minskas.⁷² Även i sammanhanget sexköp är alltså kärnan i forskningsdebatten huruvida prostitution är frivillig eller ofrivillig. Feminister på den liberala sidan betraktar alla samtyckesbaserade uttryck för sexualitet som en yttring av den fria viljan. Att begränsa den rättsliga möjligheten att samtyckas ses då som ännu ett patriarkalt förtryck av kvinnors sexualitet.⁷³ Petra Östergren jämför prostitution med lönearbete och ifrågasätter om det över huvud taget finns någon fri vilja när det kommer till sådana livsval. Hon är kritisk mot kriminaliseringen av sexköp eftersom den bortser från föreliggandet av samtycke mellan parterna vilket begränsar kvinnors rätt att bestämma över sin sexualitet.⁷⁴

⁷² För fler ställningstaganden än de presenterade se exempelvis Vikström och Granström, *Kroppar till salu*, 2004, s. 211-247 och Hernández-Truyol och Larson, *Sexual Labor and Human Rights*, Columbia Human Rights Rev., 2006, s. 391.

⁷³ Gunnarsson, *Samtyckesdynamiker*, 2020, s. 41.

⁷⁴ Östergren, *Porr, horor och feminister*, 2006, s. 167, 307.

Feminister av mer radikal natur ser prostitution och andra sexuella handlingar så som pornografi och sexistisk reklam som ett uttryck för patriarkatet, vilket måste bekämpas.⁷⁵ Cathrine MacKinnon betraktar all form av prostitution som ett grundläggande uttryck för kvinnoförtryck.⁷⁶ MacKinnon menar att antagandet om att pengar bevisar att samtycke till sex föreligger måste ersättas med antagandet om att pengar är en form av tvång i sexuella sammanhang.⁷⁷ Likaså Johanna Niemi-Kiesiläinen är av uppfattningen att prostitution, oavsett påstådd frivillighet, alltid är kränkande för människovärdet. Istället för att prata om köp av sexuell tjänst anser hon att brottet behöver uppmärksammas i termer av övergrepp och missbruk av kvinnors kroppar.⁷⁸

Som redogjorts för i avsnitt 2.4 utgår jag i uppsatsen från lagstiftarens inställning till prostitution – det vill säga att kriminaliseringen av sexköp i sig medför att uppdelningen frivillig och ofrivillig prostitution blir irrelevant. Min utgångspunkt i arbetet är därmed den radikala synen på den fria viljan i sammanhanget köp av sexuell tjänst.

3.3 Den här uppsatsens bidrag

Den kritik som framförts om att en så kallad fri vilja inte existerar till följd av att människan påverkas av relationer på individnivå liksom mer övergripande samhällsliga strukturer, har främst diskuterats i förhållande till hur en våldtäktslagstiftning baserad på frivillighet ska utformas för att på bästa sätt skydda den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Sedan den 1 juli 2018 har Sverige en sådan lagstiftning. Sverige är också ett av få länder som har kriminaliserat sexköp.⁷⁹ Som redogjorts för i forskningsöversikten har frågan om frivilligt deltagande främst behandlats i förhållande till respektive brott, även om sexköp ibland använts som ett exempel för att visa på rådande patriarkala strukturer vilka anses underminera möjligheten att ha en fri vilja. Inom forskningsfältet finns därmed en lucka vad gäller hur den nya formuleringen av våldtäktsbrottet förhåller sig till brottet köp av sexuell tjänst.

⁷⁵ Gunnarsson, *Samtyckesdynamiker*, 2020, s. 41.

⁷⁶ Gunnarsson och Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 147 ff.

⁷⁷ MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, 2005, s. 248.

⁷⁸ Niemi-Kiesiläinen, *Kvinnohandel, koppleri och sexköp*, NTfK 2005, s. 22-38.

⁷⁹ Norge, Island och Frankrike har följt den svenska modellen av kriminalisering av sexhandel – det vill säga att endast kriminalisera köparen av sexuella tjänster. Exempelvis Portugal, Irland och Litauen har kriminaliserat både köp och försäljning av sexuella tjänster, se Sveriges Radio, "Flera länder har följt Sverige och infört förbud av sexuella tjänster", 5 juni 2017.

Jag menar att kritiken av den liberala idén om den fria viljan återspeglas i våldtäktslagstiftningens utformning av vad som inte godkänns som ett uttryck för sexuellt självbestämmande.⁸⁰ Däremot har denna utformning varken uppmärksammats eller fått genomslag i praktiken när det gäller kvinnor som utnyttjas genom sexköp. Genom en jämförelse av förarbetena till respektive brott bidrar denna uppsats med att inte bara teoretiskt, utifrån förarbeten, kritisera en lagstiftning baserad på den fria viljan utan även, genom att analysera underrättsdomar, praktiskt undersöka på vilka sätt våldtäktsbrottet nu korrelerar med sexköpsbrottet. Med samtyckeslagens påstådda skydd för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten är denna uppsats viktig dels ur ett individualistiskt perspektiv för de utsatta kvinnorna inom sexhandeln, dels ur ett samhälleligt perspektiv i strävandet mot jämställdhet. Även utifrån ett rättsligt perspektiv är det av vikt att utreda motsättningar i lagstiftningen för att erhålla ett rättssäkert system.

Den uppsats är en del av forskningsprojektet *Våldtäkt eller samtycke? Effekter av den nya våldtäktslagstiftningen på rättsligt tänkande och praktik* av Moa Bladini för juridiska institutionen samt Åsa Wettergren och Sara Uhnoo för institutionen för sociologi och arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet.⁸¹ Inom ramen för projektet ingår även Daniella Sundells arbete inom vilket hon utreder gränsdragningen mellan likgiltighetsuppsåt, den lägsta graden uppsåt för att fällas för våldtäkt enligt 6 kap. 1 § brottsbalken, och grov oaktsamhet, en förutsättning för straffansvar för oaktsam våldtäkt enligt 6 kap. 1 a § brottsbalken. Mer specifikt granskas bland annat underrättsdomar för att se till hur gränsdragningen görs och därigenom om den nya lagen kan anses uppfylla kraven på rättssäkerhet.⁸²

4 Juridisk översikt

Inledningsvis vill jag klargöra att jag genom detta kapitel deltar i upprätthållandet av distinktionen av våldtäkt och sexköp, vilket uppsatsen i stort syftar till att problematisera. Kapitlets innehåll är därmed delaktigt i reproduktionen av lagstiftarens konstruktion av det frivilliga deltagandet liksom kvinnan som utnyttjas genom sexköp. Trots att kapitlet reproducerar den interna rättsliga diskursen av brotten är dess innehåll nödvändigt för att ge en bakgrundsförståelse till de analyser som presenteras senare i arbetet. Avsnittet syftar därför till att uppmärksamma den idéhistoriska utvecklingen och väsentliga lagändringar i våldtäkts-

⁸⁰ Lagstiftningens konstruktion presenteras i avsnitt 4.3.1.

⁸¹ Forskningsprojektet är finansierat av Vetenskapsrådet under perioden 2020-2023.

⁸² Sundell, *Blurred lines*, 2020.

brottet respektive sexköpsbrottet.⁸³ Bakgrundsöversikten bör vidare ses som en introduktion till de domar och förarbeten som är föremål för analysdelen i uppsatsen. Av pedagogiska skäl är den juridiska översikten vad gäller bevisvärdering i våldtäktsmål placerad i avsnitt 6.1 i direkt anslutning till de domar som presenteras.

4.1 Våldtäktsbrottet över tid

Under en lång period ansågs våldtäktsbrottet vara ett brott mot familjens ära och den kollektiva friden. Att kvinnans sexualitet tillhör männen i hennes närhet var utgångspunkten i tidigare lagstiftningsarbeten.⁸⁴ Sexuellt umgänge med en kvinna innebar antingen en kränkning av faderns rätt till en attraktiv ungmö eller en kränkning av den gifta mannens exklusiva rätt att bestämma över sin hustru.⁸⁵ Våldtäktsbrottet klassades därför som ett egendomsbrott. Vid införandet av 1864 års strafflag förändrades uppfattningen om våldtäktsbrottet. Istället för att ses som ett egendomsbrott ansågs våldtäkt vara ett brott mot kvinnans frihet. Brottets sexuella karaktär var fortfarande av underordnad betydelse.⁸⁶

År 1965 trädde nuvarande brottsbalk i kraft med syfte att modernisera den dåvarande lagstiftningen. Våldtäkt ansågs vara ett sedlighetsbrott varför det inte längre var fråga om ett brott mot den allmänna samhällsmoralen utan en kränkning av den utsatta kvinnans sexuella integritet. Med andra ord var lagens främsta uppgift inte längre att styra människors sexuella beteende utan att skydda kvinnans frihet att bestämma över sin sexualitet. I och med lagändringen kriminaliserades även våldtäkt som begicks inom äktenskapet. Fram till 1984 års brottsbalk betraktades dock relationen mellan man och hustru som en förmildrande omständighet varför den praktiska betydelsen av våldtäkt inom äktenskapet fick genomslag först på 80-talet.⁸⁷ I 1984 års brottsbalk placerades våldtäktsbrottet i 6 kap. brottsbalken och benämndes sexualbrott. Lagstiftaren sa sig vilja göra upp med en diskriminerande kvinnosyn varför kvinnans sexuella självbestämmanderätt uttryckligen formulerades i lagrummet.

⁸³ Med uppsatsens fokus på samtyckeslagens frivillighetsrequisit är redogörelsen vad gäller våldtäktsbrottet mer omfattande än den för sexköpsbrottet. För en mer långtgående översikt av den historiska utvecklingen av sexköpsbrottet i Sverige se bl.a. Lernestedt och Hamdorf, *Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del I*, JT 1999-2000, s. 848 ff.

⁸⁴ Sutorius, *Bevisprövning i sexualbrott*, 2014, s. 44.

⁸⁵ A.a. s. 31 f.

⁸⁶ A.a. s. 44.

⁸⁷ A.a. s. 46 ff. Brott skulle dock endast åtalas om det kunde anses påkallat ur allmän synpunkt (jfr SOU 1982:62, s. 34-36).

Avgörande för brottet skulle vara övergreppet i sig, och den kränkning som därmed drabbade kvinnan, och inte kvinnans tidigare handlande.⁸⁸

Frågan om att införa en våldtäktslagstiftning baserad på samtycke utreddes redan inför den omfattande reformen 2005.⁸⁹ En sådan ändring genomfördes dock inte på grund av riskerna för att fokus på målsäganden i processen skulle öka.⁹⁰ En helrevidering av brottsbalkens 6 kapitel skedde dock med syfte att ytterligare säkerställa att varje människa i varje situation skulle ha rätt att bestämma över sin egen kropp och sexualitet.⁹¹ För att ytterligare stärka varje individs rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande genomfördes ytterligare lagändringar 2013.⁹² Även inför denna reform diskuterades om kravet på våld, hot eller tvång kunde ersättas med bristande samtycke.⁹³ Regeringen ansåg dock att huruvida det funnits ett giltigt samtycke var avgörande även med det tidigare grundrekvisitet våld eller tvång och att risken, precis som vid 2005 års förslag, var att fokus på målsäganden skulle öka. Vidare ansågs det vara ett för stort steg att införa en ny reglering så snart efter revideringen 2005. Regeringen ansåg därför att det var en bättre lösning att sänka kraven på det våld eller hot som skulle krävas för straffansvar.⁹⁴

Genom proposition 2017/18:177 trädde samtyckeslagen i kraft den 1 juli 2018. Även om det är den allmänna uppfattningen om samtycke som ligger till grund för lagstiftningen, är formuleringen i 6 kap. 1 § brottsbalken att personen ”inte deltar frivilligt”. Detta eftersom utredningen påpekat att begreppet samtycke redan har en normativ innebörd i brottsbalken vilken inte överensstämmer med den innebörd som åsyftas i våldtäktsbrottet.⁹⁵ Den tydligaste skillnaden mot tidigare lagförslag är att ren passivitet inte ses som ett uttryck för frivillighet. Underförstådda, så kallade tysta eller inre samtycken, godtas därför inte längre. Detta formuleras som att det vid bedömningen av om frivilligt deltagande föreligger särskilt ska beaktas om valet att delta kommit till uttryck genom ord, handling eller på annat sätt.⁹⁶ Då den

⁸⁸ Sutorius, *Bevisprövning i sexualbrott*, s. 49 och prop. 1983/84:105, s. 67 ff.

⁸⁹ Prop. 2004/05:45.

⁹⁰ A. prop. s. 37. En viktig skillnad jämfört med dagens lagstiftning är dock att det dåvarande förslaget omfattade även underförstådda samtycken.

⁹¹ A. prop. s. 21, 36 ff.

⁹² Prop. 2012/13:111.

⁹³ Sutorius, *Bevisprövning i sexualbrott*, 2014, s. 52.

⁹⁴ Prop. 2012/13:111, s. 19 f.

⁹⁵ Jfr 24 kap. 7 § brottsbalken samt SOU 2016:60, s. 194 och prop. 2017/18:177, s. 30.

⁹⁶ 6 kap. 1 § 1 st. brottsbalken.

gällande lagstiftningen och dess förarbeten är utgångspunkten i arbetet följer en mer omfattande redogörelse för dessa i uppsatsens femte kapitel.

4.2 Köp av sexuell tjänst över tid

Under 1970-talet uppmärksammades prostitution som ett samhällsproblem och diskussionen om hur en eventuell kriminalisering skulle kunna formuleras aktualiserades. Sedan tidigare fanns bestämmelserna om koppleri och förförelse av ungdom vilka syftade till att motverka prostitutionskontakter. Fokus låg här främst på den säljande parten i prostitutionsförhållandet. En ny syn på prostitution etablerades i Sverige genom 1977 års prostitutionsutredning. I utredningen beskrev kommittén prostitution som "[...] när minst två parter köper resp. säljer sexuella tjänster mot (vanligen) ekonomisk ersättning, som utgör en förutsättning för den sexuella tjänsten".⁹⁷

1993 års prostitutionsutredning ansåg det problematiskt att det tidigare prostitutionsbegreppet endast var kopplat till den säljande kvinnan vilket medförde att mannen som utnyttjade henne osynliggjordes. Utredningen ansåg därför att 'könshandel' var ett mer rättvisande begrepp än 'prostitution'.⁹⁸ Benämningen könshandel skulle alltså tydliggöra att det var två parter som var delaktiga i förseelsen. För att klargöra att prostitution är ett oacceptabelt samhällsfenomen föreslog utredningen att både köp och försäljning av sexuella tjänster skulle kriminaliseras.⁹⁹ Förslaget mötte hård kritik då det innebar att även de som utnyttjas i prostitution skulle bli straffrättsligt ansvariga för handlingarna. Den dubbelsidiga kriminaliseringen uteslöts därmed.¹⁰⁰

Den 1 januari 1999 trädde den så kallade sexköpslagen i kraft.¹⁰¹ Regeringen betonade att mäns våld mot kvinnor är ett allvarligt samhällsproblem och att både individen och samhället drabbas av allvarliga skador till följd av detta.¹⁰² Prostitution konstaterades därför vara ett mänskligt problem och inte endast en kvinnofråga.¹⁰³ Lagen ansågs vara en viktig markering för Sveriges inställning till prostitution och sexköp.¹⁰⁴ Vilket intresse som huvudsakligen skulle skyddas

⁹⁷ SOU 1981:71, s. 33.

⁹⁸ SOU 1995:15, s. 15.

⁹⁹ A. bet. s. 219 ff.

¹⁰⁰ Prop. 1997/98:55, s. 104.

¹⁰¹ Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster.

¹⁰² Prop. 1997/98:55, s. 21.

¹⁰³ A. prop. s. 104.

¹⁰⁴ A. prop. s. 22, 105.

genom lagstiftningen klargjordes dock inte. Sexköp diskuterades visserligen som ett brott som orsakar allvarliga konsekvenser för den utsatta kvinnan, som i regel har en mycket svår social situation. Vidare ansågs den prostituerade kvinnan vara den svagare parten som utnyttjades av andra som ville tillfredsställa sin egen sexualdrift. Därmed betraktades kvinnan mer som ett offer än tidigare. Att kvinnan i regel också var inblandad i omfattande kriminalitet, så som koppleriverksamhet, misshandel och narkotikahandel, ansågs medföra att även samhället i stort drabbades av allvarliga skador till följd av prostitutionen.¹⁰⁵

I och med 2005 års reform av sexualbrottslagstiftningen upphävdes sexköpslagen och brottet köp av sexuell tjänst infördes i 6 kap. 11 § brottsbalken.¹⁰⁶ Förbudet utsträcktes till att omfatta även den som utnyttjade en tillfällig sexuell förbindelse som någon annan betalade.¹⁰⁷ Vidare omformulerades brottsrubriceringen för att klargöra att det endast krävs ett enstaka köptillfälle för straffansvar. Trots karaktären av ett brott mot samhälleliga intressen placerades brottet alltså i 6 kap. brottsbalken vilket i huvudsak behandlar brott mot person. Detta motiverades med att brotten i kapitlet på olika sätt anknyter till sexuallivet.¹⁰⁸

År 2010 färdigställdes den utredning som syftat till att utvärdera kriminaliseringen av sexköp och dess effekter. Slutsatsen var att den avsedda effekten hade uppnåtts och att förbudet varit en viktig del i förebyggandet och bekämpandet av prostitution. Bland annat hade gatuprostitutionen halverats sedan förbudet infördes.¹⁰⁹ Utredningen konstaterade dock att prostitution som företogs på andra sätt, exempelvis genom internet, var ett växande fenomen.¹¹⁰ Vidare upptogs frågan om huruvida den som sålde sex kunde betraktas som målsägande i en rättsprocess. Det konstaterades att en individuell prövning måste göras i varje fall.¹¹¹ Utredningen konstaterade vidare att vissa fall av brottet bör betraktas som allvarligare till följd av variationerna mellan olika sexköpsbrott. 2011 höjdes därför straffet för köp av sexuell tjänst från fängelse i sex månader till fängelse i tolv månader. Enligt regeringen fanns då ett tillräckligt utrymme för att kunna ta hänsyn till omständigheter som talar i skärpande riktning vid straffmätningen.¹¹² Inför lagändringen 2011 föreslogs också att allvarligare fall av sexköp

¹⁰⁵ Prop. 1997/98:55, s. 104.

¹⁰⁶ Prop. 2004/05:45.

¹⁰⁷ 6 kap. 11 § 2 st. brottsbalken.

¹⁰⁸ SOU 2001:14, s. 290. I 6 kap. 12 § brottsbalken återfinns exempelvis koppleribrottet vilket också det avser att skydda individ och samhälle på sexuallivets område.

¹⁰⁹ SOU 2010:49, s. 108.

¹¹⁰ A.a. s. 195 ff.

¹¹¹ SOU 2010:49, s. 247 och prop. 2010/11:77, s. 14 ff.

¹¹² Prop. 2010/11:77, s. 11.

kunde fångas upp av andra sexualbrott om gärningsbeskrivningarna i brottsbalkens sjätte kapitel kompletterades.¹¹³ Frågan om att införa ett grovt sexköpsbrott avfärdades med att det fanns en risk för att resurser endast skulle läggas på de mer straffvärda fallen. Ytterligare en anledning var att den attitydpåverkande effekten på sikt skulle minska.¹¹⁴

Ett gradindelad sexköpsbrott föreslogs vid 2016 års utredning om ett stärkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst.¹¹⁵ Regeringen konstaterade att den tidigare straffskärpningen inte hade fått önskat genomslag men att de negativa konsekvenserna av en gradindelning återigen övervägde de positiva. Andra åtgärder, så som informations- och utbildningsinsatser, skulle istället genomföras.¹¹⁶ Under tiden för utredningen hade även förarbetena till samtyckeslagen publicerats. Dessa redogjorde bland annat för att prostitution till följd av människohandel täcks av den nya våldtäktsbestämmelsen liksom att det införda oaktsamhetsansvaret väntades medföra betydligt mer kännbara straff än vad som tidigare gällt för köp av sexuell tjänst.¹¹⁷ Gällande frågan om straffskärpning i sexköpsbrottet hänvisade regeringen därför till samtyckeslagens förarbeten och ansåg att behovet av motsvarande ändringar i sexköpsbestämmelsen inte var nödvändiga.¹¹⁸

4.3 Nuvarande reglering

4.3.1 Våldtäktsbrottet

Efter sexualbrottsreformen 2018 är den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, ansvarig för våldtäkt.¹¹⁹ Förevarande avsnitt syftar till att ge en överblick av gällande våldtäktslagstiftning i den del som avser frivillighetsrekvisitet.

4.3.1.1 Frivilligt deltagande

Första meningen i 6 kap. 1 § brottsbalken stadgar en allmän form av när ett frivilligt deltagande inte föreligger. För att denna del ska aktualiseras är det alltså fråga om fall där den utsatta personen inte valt att delta. För att avgöra om en sexuell handling är frivillig eller inte ska

¹¹³ Prop. 2010/11:77, s. 8.

¹¹⁴ A. prop. s. 10.

¹¹⁵ SOU 2016:42, s. 93 ff.

¹¹⁶ Prop. 2018/19:157, s. 8 ff.

¹¹⁷ Prop. 2017/18:177, s. 39.

¹¹⁸ Prop. 2018/19:157, s. 10.

¹¹⁹ 6 kap. 1 § brottsbalken. Förutsatt att uppsåt, alternativt grov oaktsamhet enligt 6 kap. 1 a §, bedöms föreligga.

särskilt beaktas om frivilligheten har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt.¹²⁰ Utgångspunkten är därför att någon form av uttryck för viljan att delta ges när deltagandet i en sexuell handling är frivilligt. Avsaknad av sådana uttryck ses därför som att deltagandet inte är frivilligt.¹²¹

Det är självbestämmanderätten som är avgörande för om ett val att delta ska anses vara frivilligt. Vid bedömningen av om frivillighet föreläggat ska situationen då den sexuella handlingen företogs i helhet tas i beaktande.¹²² Om en person i förväg uttalar en vilja att delta i en sexuell handling innebär det inte att en senare genomförd handling ska anses vara frivillig. Frivilligt deltagande måste föreligga under hela den sexuella handlingen. En person kan när som helt ångra sitt beslut att delta i en sexuell handling.¹²³

Att det särskilt ska beaktas om frivilligheten har kommit till uttryck har tolkats som en generell anvisning till rättstillämparen att iaktta försiktighet när det gäller att bedöma att frivillighet har föreläggat när den inte har kommit till uttryck. Motsatsvis innebär detta att domstolarna även bör vara restriktiva med att bedöma att frivillighet inte föreligger när ett samtycke har uttryckts.¹²⁴

Valet att delta frivilligt kan dock vara mer eller mindre passivt. Anledningen till att personen väljer att delta i en sexuell handling kan därför vara beräknande eller uppgivet. Om någon innerst inne är negativt inställd till den sexuella samvaron, men ändå ger uttryck för frivillighet, saknar dock den inre inställningen betydelse.¹²⁵ Detta under förutsättning att omständigheterna i paragrafens tredje mening, vilka redogörs för i nästa avsnitt, inte är uppfyllda.

4.3.1.2 Frivilligt deltagande som aldrig anses ge uttryck för sexuellt självbestämmande

Den tredje meningen i lagrummet tar sikte på situationer där ett deltagande i en sexuell handling aldrig kan anses vara frivilligt, oavsett om målsäganden uttryckt frivillighet att delta. Det kan alltså vara fråga om fall där målsäganden visserligen valt att delta, men där valet att delta ändå inte godtas som ett uttryck för det sexuella självbestämmandet. Annorlunda uttryckt föreligger en presumtion för att när någon av dessa omständigheter är för handen kan ett frivilligt

¹²⁰ 6 kap. 1 § 1 st. 2 men. brottsbalken.

¹²¹ Prop. 2017/18:177, s. 28 ff.

¹²² A. prop. s. 78.

¹²³ Prop. 2017/18:177, s. 79.

¹²⁴ BRÅ rapport 2020:6, s. 35 ff.

¹²⁵ Prop. 2017/18:55, s. 33 ff.

deltagande aldrig anses föreligga. Om omständigheterna inte är aktuella prövas situationen istället mot den allmänna formuleringen i lagrummets första mening.¹²⁶

Tredje meningens första punkt täcker de fall då deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan. En gränsdragning måste dock göras i förhållande till den allmänna formuleringen i lagrummets första mening som täcker de fall där en person deltar i sexuella handlingar på grund av absolut tvång, exempelvis överfallsvåldtäkter. Det spelar ingen roll om det är samma person som genomför de sexuella handlingarna och som utövar våldet eller tvånget. Mot bakgrund härav täcks även situationer där målsäganden är utsatt för människohandel.¹²⁷ Punkten täcker de situationer som utgjorde grund för straffansvar enligt den tidigare lagstiftningen varför tidigare praxis kan användas även i fortsättningen.¹²⁸

Den andra punkten träffar situationer då gärningspersonen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation. Det handlar om så kallade utnyttjandefall som även i den tidigare lagstiftningen innebar ansvar för våldtäkt.¹²⁹ Den särskilt utsatta situationen innebär att personen saknar eller åtminstone har klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet. Det är inte ett krav att personen helt saknar förmåga att kontrollera sitt agerande eller försvara sig. En samlad bedömning ska göras varför det kan vara flera omständigheter som tillsammans utgör en särskilt utsatt situation. Yttre omständigheter liksom omständigheter som kan hänföras till målsägandens person kan läggas till grund för bedömningen.¹³⁰

Den tredje punkten reglerades fram till 2018 som ett separat brott i 6 kap. 3 § brottsbalken med rubriceringen sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning. Den överförda formuleringen överensstämmer helt med det tidigare lagrummet varför tidigare motivuttalanden och avgöranden är vägledande även i fortsättningen.¹³¹ Ekonomiska mellanhavanden eller ett anställnings- eller lydnadsförhållande kan ligga till grund för beroendeställningen. I förarbetena

¹²⁶ Prop. 2017/18:55, s. 37 ff.

¹²⁷ SOU 2016:60, s. 206, 433 och prop. 2017/18:177, s. 39.

¹²⁸ SOU 2016:60, s. 203 och prop. 2017/18:177, s. 38 ff.

¹²⁹ Prop. 2017/18:177, s. 40.

¹³⁰ Prop. 2012/13:111, s. 30, 112 f. samt prop. 2017/18:177, s. 39 ff., 82 f.

¹³¹ SOU 2016:60, s. 213, 435 och prop. 2017/18:177, s. 41–42.

anges även förhållandet mellan en på kriminalvårdsanstalt intagen person och en tjänsteman.¹³² I praxis har förhållandet mellan målsäganden och dennes kurator bedömts vara ett beroendeförhållande liksom situationen där en arbetsgivare utnyttjade en anställds beroendeställning. I dessa situationer ansågs dock inget allvarligt missbruk av beroendeställningen föreligga varför straffansvar inte förelåg.¹³³ Huruvida det är gärningspersonen eller målsäganden som tar initiativ till samlag har ingen betydelse. Det krävs inte heller att ett motstånd ska övervinnas. Däremot är någon form av påverkan ett krav för att det ska bedömas som att gärningspersonen förmår den andre att delta.¹³⁴

4.3.2 Köp av sexuell tjänst

Brottet köp av sexuell tjänst begår den som skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning.¹³⁵ För straffansvar är det tillräckligt att ett köp sker en enstaka gång. Ersättningen kan vara ekonomisk men även ersättning i form av exempelvis narkotika eller alkohol uppfyller rekvisitet.¹³⁶ Ersättningen kan även ha utlovats eller utgivits av någon annan.¹³⁷

Sedan straffskärpningen 2011 är påföljden för brottet böter eller fängelse i högst ett år.¹³⁸ Villkorlig dom har aktualiserats i några fall men vanligtvis ger ett typiskt fall av sexköp 50 dagsböter. Detta fastställdes genom Högsta domstolens avgörande NJA 2001 s. 527 där en man, mot ersättning, skaffade sig en tillfällig sexuell förbindelse genom att i sin bil låta en prostituerad utföra oralsex åt honom. Varken förmildrande eller försvårande omständigheter ansågs föreligga. Av målet följde slutsatsen att brottet inte anses vara riktat mot säljaren och att det vid straffvärderingen ska göras en schabloniserad prövning av säljarens egenskaper, situation och omständigheter i övrigt.¹³⁹

5 Den diskursiva praktiken – förarbeten

För att förstå resonemangen bakom brottsrubriceringarna och följaktligen den diskursiva praktiken i relation till de domar som senare presenteras, redogörs här för de förarbeten som

¹³² Prop. 2004/05:45, s. 141.

¹³³ NJA 2015 s. 536, RH 2013:58.

¹³⁴ SOU 2016:60 s. 215 och prop. 2017/18:177, s. 41.

¹³⁵ 6 kap. 11 § 1 st. brottsbalken.

¹³⁶ Prop. 2004/05:45, s. 104.

¹³⁷ 6 kap. 11 § 2 st. brottsbalken.

¹³⁸ Se prop. 2010/11:77.

¹³⁹ Lernestedt, *Finns det grader i helvetet? Om köp (och försäljning) av sex*, NtfK 2010, s. 471.

ligger till grund för våldtäktsbrotten och köp av sexuell tjänst. För att tydliggöra hur brotten korrelerar efter införandet av frivillighetsrekvisitet är det huvudsakligen avsnitt som kan kopplas till återkommande begrepp i förarbetena till samtyckeslagen, så som frivillighet, kränkning, sexualitet, jämställdhet och självbestämmanderätt, som presenteras vid redogörelsen för sexköpslagens förarbeten. Avsnittet syftar till att synliggöra hur frivillighet bedöms i de separata diskurserna varpå det är möjligt att utreda huruvida samtyckeslagen också täcker de situationer som kriminaliseringen av köp av sexuell tjänst är avsedd att skydda. Gemensamma drag som kan urskiljas i förarbetena till respektive brott presenteras under samlingsbegrepp som också utgör kapitlets underrubriker.

5.1 Lagstiftarens strävan efter en ömsesidig och lustfylld sexualitet

5.1.1 I förarbetena till våldtäktsbrottet

Som argument för att basera våldtäktslagstiftningen på frivilligt deltagande angavs bland annat följande i förarbetena till samtyckeslagen:

”En klar fördel är att den ger ett tydligt normativt budskap om att sex utan samtycke är otillåtet.”¹⁴⁰

”Ett ytterligare argument för en samtyckeslagstiftning är att den skulle överensstämma bättre med den allmänna uppfattningen om hur sexuellt umgänge ska utövas i ett modernt samhälle.”¹⁴¹

Hur sexuellt umgänge ska utövas i ett modernt samhälle klargörs dock inte. I diskussionen om vilket begrepp som är bäst passande för en så kallad samtyckesbaserad lagstiftning uppmärksammade kommittén att begrepp som ’utan personens tillåtelse’ och ’inte frivilligt deltar’ föreslagits vid tidigare överväganden om liknande lagstiftning.¹⁴² Andra exempel på användbara begrepp för bristande frivillighet angavs vara ’fri vilja’ eller ’medgivande’. Kommittén landade dock i följande slutsats:

¹⁴⁰ SOU 2016:60, s. 184.

¹⁴¹ A. st.

¹⁴² SOU 2010:71, s. 249 f.

”Begrepp som tillåtelse och medgivande är enligt vår uppfattning inte helt lyckade då de i viss mån kan anses uttrycka en ojämlikhet mellan de parter som deltar i den sexuella samvaron. Det som istället bör vara utgångspunkten är att sexuell samvaro i grunden är något positivt och att samvaron grundar sig på ömsesidighet. Det begrepp som bäst beskriver detta är att deltagandet sker frivilligt.”¹⁴³

Denna syn på sexualiteten är genomgående i samtyckeslagstiftningens förarbeten:

”Sexuell samvaro är i grunden något positivt, ofta ett uttryck för kärlek, ömhet och spänning.”¹⁴⁴

”[...] sexuellt umgänge ska bygga på ömsesidighet och frivillighet från de inblandade.”¹⁴⁵

Även i förarbetena till sexualbrottsreformen 2005 uttalades följande:

”Sexualiteten är inte bara en naturlig del av människans liv utan också ett uttryck för grundläggande behov som ger både liv och lust.”¹⁴⁶

Lagstiftarens syn på sex tycks alltså vara att det ska vara en positiv och ömsesidig upplevelse för de som deltar i de sexuella handlingarna. En sådan uppfattning går i linje med MacKinnons welcomeness standard. Utifrån dessa uttalanden menar jag att den allmänna synen på sexualitet, enligt förarbetena till våldtäktsbrottet, är att det ska vara något positivt, önskvärt och ömsesidigt. En sådan uppfattning går i linje med Laceys syn på den sexuella integriteten som förmågan att förena de intellektuella upplevelserna av de sexuella handlingarna, det faktiska uttrycket, med de kroppsliga upplevelserna.

5.1.2 I förarbetena till sexköpsbrottet

Lagstiftarens önskan om en sexualitet baserad på lust och ömsesidighet återfinns även i förarbetena till sexköpslagen:

¹⁴³ SOU 2016:60, s. 194 f.

¹⁴⁴ A. bet. s. 212.

¹⁴⁵ Prop. 2017/18:177, s. 22.

¹⁴⁶ Prop. 2004/05:45, s. 22.

”[...] relationer mellan självständiga kvinnor och män som präglas av ömsesidig respekt, hänsyn och tolerans [är] själva grunden för ett jämställt samhälle.”¹⁴⁷

”Prostitutionsverksamheten är inte bara på flera olika sätt skadlig för många av de inblandade kvinnorna, utan även oförenlig med strävandena efter jämställdhet mellan kvinnor och män samt ägnad att negativt påverka sexualsynen i allmänhet.”¹⁴⁸

”Det faktum att det finns en marknad där män kan köpa tillgång till kvinnors [...] kroppar att utnyttjas för sina egna sexuella syften, får konsekvenser för synen på förhållandet mellan könen. Att kvinnor betraktas som en vara, som kan köpas och säljas, är inte förenligt med den människosyn som bör råda i ett modernt samhälle, där kvinnor och män skall vara jämställda i fråga om människovärde och rätt till integritet och respekt.”¹⁴⁹

”Människor – och män – vill egentligen inte ha känslolös sexualitet.”¹⁵⁰

Samtidigt som förarbetena genomsyras av denna önskan om ömsesidigt och lustfyllt sex tycks lagstiftaren också vara medveten om att så inte är fallet för kvinnan som utnyttjas genom sexköp. Lagstiftarens syn på sexköp är alltså inte förenlig med den önskvärda synen på sex och sexualitet. Följande citat från förarbetena till sexköpslagen visar att kvinnan som utnyttjas genom sexköp snarare framställs som den svagare och utnyttjade parten i de sexuella handlingarna:

”Sexuell innebörd har prostitution vanligtvis endast för den köpande parten [...]. Det är handel som går ut på att tillfredsställa köparens sexualdrift.”¹⁵¹

”Att människor kan köpa tillträde till andra personers kön för att tillfredsställa sina egna sexuella behov strider mot uppfattningen om allas lika värde och deras

¹⁴⁷ Prop. 1997/98:50, s. 22.

¹⁴⁸ SOU 2001:14, s. 289.

¹⁴⁹ SOU 1995:15, s. 148.

¹⁵⁰ A. bet. s. 112.

¹⁵¹ A. bet. s. 209.

rätt till respekt och integritet. Att kvinnor betraktas som objekt för mäns sexualitet är inte heller förenligt med synen på kvinnor och män i ett jämställt samhälle.”¹⁵²

”Tiden är [...] inne för statsmakterna att straffbelägga könshandel och därigenom göra klart att det inte kan accepteras att vissa människor utnyttjas och skadar andra för att tillfredsställa sin egen sexualdrift [...]”¹⁵³

”Att människor kan köpa tillträde till andra personers kön för att tillfredsställa sina egna sexuella behov strider mot uppfattningen om alla människors lika värde och deras rätt till respekt och integritet.”¹⁵⁴

”[...] inte rimligt att också kriminalisera den som, åtminstone i flertalet fall, är den svagare parten som utnyttjas av andra som vill tillfredsställa sin egen sexualdrift.”¹⁵⁵

”Prostitution är oförenlig med individens rätt att fritt bestämma över sig själv och hindrar hennes utveckling som människa.”¹⁵⁶

Sammantaget kan sex och sexualitet, både i förarbetena till sexköpslagen och samtyckeslagen, sägas vara något som ska vara positivt, ömsesidigt och respektfullt. Givet de presenterade citaten från förarbetena till köp av sexuell tjänst, där det klart framgår att sexköp endast är sexuellt tillfredsställande för den köpande parten, är köp av sexuell tjänst dock inte förenligt med den allmänna synen på sexualitet. Detta är även en tydlig ståndpunkt endast med beaktande av att handlingen är kriminaliserad över huvud taget.

Sexuella handlingar till följd av sexköp bör, med lagstiftarens utgångspunkt, betraktas som ett uttryck för maktrelationer snarare än en plats för lust och erotik. Med MacKinnons welcomeness standard innebär sexköpet i sig en sådan maktrelation som medför att den uttryckta frivilligheten att delta inte ska godtas som ett uttryck för sexuellt självbestämmande i våldtäktsbrottet. Det är tydligt att lagstiftarens inställning är att kvinnorna i sexhandeln inte

¹⁵² SOU 1995:15, s. 235.

¹⁵³ A. bet. s. 224.

¹⁵⁴ A. bet. s. 235.

¹⁵⁵ Prop. 1997/98:50, s. 104.

¹⁵⁶ SOU 1995:15, s. 149.

tillfredsställer sina egna sexuella behov genom de sexuella handlingarna. Sex mot betalning kan därför inte betraktas som välkommet och är därmed inte heller frivilligt.

5.2 Att skydda den sexuella integriteten

Syftet med samtyckeslagen är att skydda den personliga och sexuella integriteten och självbestämmanderätten från kränkningar.¹⁵⁷ I förarbetena anges bland annat följande:

”Utgångspunkten för regleringen är att varje människa i varje situation har rätt att bestämma över sin egen kropp och sexualitet och att dennes önskan att inte ha samlag eller annat sexuellt umgänge ovillkorligen ska respekteras.”¹⁵⁸

”Ett sexuellt övergrepp är ett extremt och oacceptabelt uttryck för bristande respekt för en annan människas självklara rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande.”¹⁵⁹

”En sexuell handling mot någons vilja är ett intrång i en mycket integritetsnära sfär och en kränkning av den utsattes självbestämmande inom ett område som är centralt för vår uppfattning om vår värdighet som person.”¹⁶⁰

”Det är en grundläggande uppgift för samhället att skydda barn och vuxna mot alla former av sexuella kränkningar.”¹⁶¹

I förarbetena till 2005 års sexualbrottsreform definierade regeringen en kränkning som när förövaren inte beaktar den personliga och sexuella integriteten och den sexuella självbestämmanderätten.¹⁶² Vad den sexuella och personliga integriteten och självbestämmanderätten är definieras dock inte i förarbetena. Vidare sägs kränkningen vara den gemensamma nämnaren för alla sexualbrott. Bedömningen av ett sexualbrott ska därför göras med utgångspunkt i vilken kränkning som handlingen har inneburit för kvinnan.¹⁶³ Utan grundläggande

¹⁵⁷ Prop. 2017/18:177, s. 1.

¹⁵⁸ SOU 2016:60, s. 99.

¹⁵⁹ Prop. 2017/18:177, s. 15.

¹⁶⁰ A. prop. s. 34.

¹⁶¹ A. prop. s. 15.

¹⁶² Prop. 2004/05:45, s. 21-22.

¹⁶³ Prop. 2004/05:45, s. 21 och SOU 2016:60, s. 194.

definitioner om vad det egentligen är som kränks ställer jag mig frågande till hur det kan vara möjligt att skydda människor från sexuella kränkningar. Jag menar att det snarare är fråga om lagstiftarens föreställningar om vilka som behöver skyddas och vad de ska skyddas från.

Trots avsaknaden av en tydlig beskrivning av väsentliga begrepp som lagstiftningen avser att skydda klargörs på flera ställen, vilket visats i föregående avsnitt, vad lagstiftningen strävar efter att främja vad gäller sex och sexualitet – ömsesidighet och lustfylldhet. Skyddet för den sexuella integriteten i form av en positiv känslomässig upplevelse går dock inte ihop med lagstiftarens inställning om att den inre inställningen inte ska beaktas vid bedömningen av om ett frivilligt deltagande föreligger. I förarbetena till samtyckeslagen anges följande:

”Den sexuella självbestämmanderätten innebär att en person kan välja att delta i något som denne kanske helst skulle låta bli att göra. För bedömningen av huruvida deltagandet har varit frivilligt eller inte saknar det alltså i princip betydelse om en person innerst inne har varit positiv eller negativ till sexuell samvaro.”¹⁶⁴

”Straffansvaret sträcker sig inte så långt att en persons inre önskan att inte delta i den sexuella handlingen är tillräcklig för straffansvar om personen ändå de facto går med på den. Det avgörande är om personen har haft möjlighet att fritt ta ställning till om han eller hon ska delta i den sexuella handlingen.”¹⁶⁵

”Den omständigheten att en person utsätts för påtryckningar eller övertalningsförsök och sedan tillåter en sexuell handling innebär i sig inte heller att ett frivilligt deltagande inte föreligger.”¹⁶⁶

Med samtyckeslagens fokus på kvinnans möjlighet att välja att frivilligt delta i sexuella handlingar vill jag nu rikta fokus på vad förarbetena till sexköpslagen uttrycker om kvinnornas val att sälja sex. Som även ovanstående citat visat är lagstiftarens uppfattning inte att valet att sälja sex handlar om sexuell önskan och lust. Uppfattningen tycks snarare vara att det är utsatta kvinnor som hamnar i sexhandeln samt att dessa kvinnor har just en sådan negativ inre känsla

¹⁶⁴ SOU 2016:60, s. 198-199 och prop. 2017/18:177, s. 33.

¹⁶⁵ Prop. 2017/18:177, s. 78.

¹⁶⁶ A. prop.

som undantas från frivillighetsbedömningen vid våldtäkt. Inför kriminaliseringen av sexköp gjorde 1993 års prostitutionsutredning följande uttalanden:

”Säljarna i gatans könshandel rekryteras mestadels bland kvinnor som på olika sätt fått en dålig start i livet, som tidigt berövats sin självrespekt och fått en negativ självbild.”¹⁶⁷

”Det är oftast barn, som tidigt blivit känslomässigt övergivna och utnyttjade och vars självkänsla och självrespekt har blivit sargade, som senare blir prostituerade.”¹⁶⁸

”Kvinnorna i könshandeln utvecklar i kontakten med köparen olika typer av strategier för att undvika att beröras psykiskt av sin verksamhet.”¹⁶⁹

”Att upplåta sin kropp för sexuella handlingar som kvinnan inte själv är känslomässigt delaktig i ökar självföraktet och för med sig att den egna kroppen blir en fiende eller en främling.”¹⁷⁰

”För den som vill sluta prostituera sig kan vägen tillbaka till ett normalt liv vara lång och tung. Känslolivet kan vara svårt att knäppa på igen och självföraktet har förstärkts.”¹⁷¹

”Det är emellertid numera också genom forskning belagt att prostitution befäster och fördjupar den prostituerades låga värdering av sig själv och i sig leder till svåra känslomässiga och sociala skador.”¹⁷²

”Prostitutionskontakterna med sexuell utlevelse utan relation, närhet eller krav – avskalade relationer – kan bli en möjlighet att slippa konfronteras med dålig

¹⁶⁷ SOU 1995:15, s. 11.

¹⁶⁸ A. bet. s. 101.

¹⁶⁹ A. bet. s. 137.

¹⁷⁰ A. bet. s. 138.

¹⁷¹ A. bet. s. 103.

¹⁷² A. bet. s. 137.

självkänsla och oförmåga att utlämna sig själv i genuina mänskliga kontakter.”¹⁷³

Utifrån ovanstående citat står klart att lagstiftaren är medveten om att kvinnor inom sexhandeln har svårigheter med att förena de faktiska handlingarna med sitt känsloliv. Uppfattningen om vad som skyddas så som den sexuella integriteten behöver därför förändras. Med Laceys ansats om imaginary domain kan den sexuella integriteten istället förstås som förmågan att förena de känslomässiga upplevelserna av de sexuella handlingarna med det faktiska deltagandet. Jag menar att lagstiftarens önskan om att främja synen på sex och sexualitet som något ömsesidigt, lustfyllt och jämlikt måste återspeglas i vad som skyddas så som den sexuella integriteten. Enligt Lacey måste det faktum att alla människor är kroppsliga och sexuella varelser med en sexuell önskan och lust uppmärksammas.¹⁷⁴ Med avsaknad av en tydlig definition av den sexuella integriteten och självbestämmanderätten väljer jag att se det som lagstiftaren tydligt avser att främja, det vill säga den positiva synen på sexualitet, i vart fall som *en del* av den sexuella integriteten. Som jag ska återkomma till i nästa avsnitt definieras den eftersträvarvärda sexualiteten vidare av våldtäktsbestämmelsens utformning av vad som aldrig godtas som ett uttryck för sexuellt självbestämmande.

Med Laceys syn på sexuell integritet som förmågan att förena de mentala och kroppsliga upplevelserna av en sexuell handling, har kvinnor som utnyttjas i sexhandeln inte möjlighet att värna sin sexuella integritet. Detta eftersom försäljning av sex i ett destruktivt syfte innebär att den känslomässiga och kroppsliga upplevelsen inte är förenlig med den mentala upplevelsen av att delta i de sexuella handlingarna. Trots att några fysiska begränsningar eller påtryckningar därmed inte föreligger innebär glappet mellan de mentala och kroppsliga upplevelserna av de sexuella handlingarna en psykisk begränsning i möjligheten att värna om sin sexuella integritet. Även MacKinnons *welcomeness* standard möjliggör en syn på prostitution som en omständighet som underminerar det frivilliga deltagandet. Parterna har inte en ömsesidig önskan och lust att delta i de sexuella handlingarna varför sexet inte kan betraktas som välkommet utifrån den utsatta kvinnans utgångspunkt. Därmed föreligger sexuell ojämlikhet vilket, med denna ansats, behöver beaktas i bedömningen av huruvida kvinnan deltar frivilligt i de sexuella handlingarna. Att den inre känslan inte kan ligga till grund för frivillighetsbedömningen motiveras i förarbetena av rättssäkerhetsskäl. Sexköpsituationen är

¹⁷³ SOU 1995:15, s. 12.

¹⁷⁴ Lacey, *Unspeakable subjects*, 1998, s. 117.

dock en kriminaliserad handling och där förarbetena till kriminaliseringen uttryckligen stadgar de ojämlikheter som föreligger mellan parterna. Sexköpsituationen i sig bör därför presumera att frivilligt deltagande inte föreligger för kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln.

5.3 Det frivilliga deltagandet

5.3.1 En liberal syn på frivillighet

Trots synen på sex och sexualitet som något positivt och ömsesidigt betonas också i förarbetena att den sexuella integriteten och självbestämmanderätten även ger rätt att välja att ha sådant sex som en innerst inne inte vill ha.¹⁷⁵ Den liberala synen på den fria viljan och deltagande i sexuella handlingar har medfört att lagstiftningen inte bara ska skydda människor från sexuella kränkningar utan också ge utrymme för människor att utöva sin sexualitet. Vid sexualbrottsreformen 2005 gjordes följande uttalanden i förarbetena:

”Den sexuella självbestämmanderätten medför dock inte bara en rätt att välja att avstå. Den innebär också en rätt att få välja att ge utlopp för sin sexualitet. På motsvarande sätt menar kommittén att respekten för den sexuella integriteten har två sidor. Den kan både åberopas som ett stöd mot sexuella övergrepp och som ett stöd för att få utöva sin sexualitet [...].”¹⁷⁶

”Kommitténs utgångspunkt är att varje människa [...] bestämmer över sin sexualitet. Den är inte bara en naturlig del av människans liv utan också ett uttryck för grundläggande behov som ger både liv och lust. Så länge ett sexuellt umgänge bygger på frivillighet bör därför inte lagstiftaren ha några synpunkter.”¹⁷⁷

”Lagstiftningen om sexualbrott är en lagstiftning till skydd mot sexuella kränkningar och skall inte bygga på förlegade föreställningar om vuxna människors frivilliga sexualliv.”¹⁷⁸

¹⁷⁵ SOU 2016:60, s. 198 ff. och prop. 2017/18:177, s. 33.

¹⁷⁶ SOU 2001:14, s. 109.

¹⁷⁷ A. st.

¹⁷⁸ Prop. 2004/05:45, s. 22.

Med dagens distinktion mellan sexköpsbrottet och våldtäktsbrottet menar jag att den utsatta kvinnans situation och upplevelse av de sexuella handlingarna hamnar i skymundan. Detta till följd av lagstiftarens farhåga om att lagstifta om människors sexualliv och därmed begränsa den individuella sexualiteten. Den liberala synen på människors sexualliv drabbar kvinnor utsatta inom sexhandeln hårt eftersom rätten till sexuellt självbestämmande också tycks innebära en rätt att välja att sälja sex. Att den sexsäljande kvinnans deltagande behandlas som frivilligt i våldtäktsbrottet är dock motsägelsefullt vid en jämförelse med förarbetena till sexköpsbrottet. Som nedanstående citat visar var lagstiftarens inställning vid straffskärningen 2011 att distinktionen mellan frivillig och ofrivillig prostitution är irrelevant. Synen på frivillig och ofrivillig prostitution kan dock delvis sägas ha förändrats i och med samtyckeslagens ikraftträdande. Som jag ska återkomma till i avsnitt 5.3.2.1 erkänns nu sexförsäljning till följd av människohandel som en sådan omständighet som medför att deltagandet inte betraktas som frivilligt.

”Även i vårt land hävdar försvarare av prostitution att man kan göra skillnad mellan frivillig och icke frivillig prostitution, att vuxna människor bör ha rätt att fritt sälja och köpa sex och att förbudet mot köp av sexuell tjänst utgör ett otidsenligt sexualmoraliskt ställningstagande. Med utgångspunkt i ett jämställdhets- och människorättsperspektiv och med fokus flyttat från utbudet, dvs. de prostituerade, till efterfrågan, dvs. [...] köparna som utnyttjar andra människor för att tillgodose sina egna eller andras sexuella behov, blir uppdelningen i frivillig och ofrivillig prostitution emellertid inte relevant.”¹⁷⁹

”Som tidigare framhållits blir en konsekvens av den svenska synen på prostitution att det inte går att göra någon skillnad mellan så kallad frivillig och ofrivillig prostitution.”¹⁸⁰

I och med att alla former av sexköp är kriminaliserade är utgångspunkten i förarbetena till sexköpsbrottet att det är oväsentligt att göra skillnad mellan prostitution som betraktas som frivillig respektive ofrivillig. Med en våldtäktslagstiftning där det grundläggande rekvisitet är frivilligt deltagande i sexuella handlingar blir frivillighetsfrågan i sexköp inte bara relevant utan också nödvändig. Genom våldtäktsbrottets utformning klargörs vad lagstiftaren inte anser vara

¹⁷⁹ SOU 2010:49, s. 59.

¹⁸⁰ A. bet. s. 249.

uttryck för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Trots att den svenska synen på prostitution genomgående presenteras som något negativt för både kvinnan och samhället innefattas inte sexköpsituationen som en sådan omständighet som underminerar kvinnans möjlighet att delta frivilligt i de sexuella handlingarna.¹⁸¹

I utredningen diskuterades vilka omständigheter som skulle tas upp i våldtäktsbrottet. Som ett uppenbart exempel angavs att frivillighet till följd av pistolhot aldrig kan tillmätas någon betydelse. Kommittén uppmärksammade dock att det finns andra situationer där gränsen för huruvida frivilligheten är ett uttryck för självbestämmande är svårare att dra.¹⁸² Huruvida uttryck för frivilligt deltagande ska godtas eller inte bör dock vara om något medel har använts för att få fram ett ja.¹⁸³ Med denna utgångspunkt föreslog kommittén fyra punkter som skulle klargöra vilka uttryck för frivillighet som inte kan godtas som ett uttryck för personens rätt till självbestämmande. Jag menar att resonemangen bakom punkterna i våldtäktsbrottet till stor del är motstridiga till resonemangen i sexköpslagens förarbeten. För att synliggöra dessa motsättningar är rubrikerna i det följande avsnitt formulerade på ett sätt som kopplar samman de två brotten.

Som nedanstående redogörelse visar menar jag att de omständigheter som anses vara underminerande för det frivilliga deltagandet i våldtäktsbrottet också täcker de omständigheter som föreligger vid sexköp.

5.3.2 Sexköp som underminerande för frivilligt deltagande

5.3.2.1 Sexköp som hot eller våld (och inte ett erbjudande)

Första punkten i listan med vilka omständigheter och medel som innebär att ett uttryckt val att delta frivilligt ska underkännas handlar om situationer där bland annat våld eller hot förekommit. Med utgångspunkt i att det är kränkningen av den sexuella integriteten som är det straffvärda i brottet gjordes följande uttalande i förarbetena till samtyckeslagen:

¹⁸¹ Enligt förarbetena till sexköpslagen drabbas även män som utnyttjar kvinnor genom sexköp mycket negativt. Se exempelvis SOU 1995:15, s. 213, 221, 227 ff.

¹⁸² SOU 2016:60, s. 201.

¹⁸³ SOU 2016:60, s. 202 och jfr prop. 2017/18:177, s. 38. Som exempel på medel anges bl.a. absolut tvång, hot om våld, egendomsbrott, att sprida en nedsättande uppgift om någon och olika typer av erbjudanden.

”Den kränkning och skada som målsäganden drabbas av är [...] lika stor oavsett om det är gärningsmannen själv eller någon annan som står bakom det våld eller hot som leder till att målsäganden deltar.”¹⁸⁴

Med fokus på kränkningens art krävs det inte längre att personen som genomför den sexuella handlingen är densamma som utövar våldet eller hotet mot målsäganden. Ett konkret fall som fångas upp av denna konstruktion är prostitution där kvinnan är utsatt för människohandel.¹⁸⁵ Genom att människohandel erkänns som en omständighet som aldrig kan medföra att frivillighet föreligger uppfylls visserligen frivillighetsrekvisitet i våldtäktsbrottet nu även i många fall av sexköp. Jag menar dock att även denna konstruktion är ytterligare ett uttryck för den maskulina utgångspunkten i lagstiftningen. Lagstiftningen förutsätter att kvinnan har möjlighet att delta frivilligt så länge hon är fysiskt fri. Det handlar endast om en fysisk begränsning av den faktiska viljan. I samtyckeslagens förarbeten kopplades denna utvidgning explicit till sexköpsbrottet:

”Den föreslagna regleringen, tillsammans med införandet av ett oaktsamhetsansvar, kan komma att leda till att sexköpare i större utsträckning än idag döms för våldtäkt eller sexuellt övergrepp istället för köp av sexuell tjänst. En följd av en sådan förändring är att betydligt mer kännbara straff än vad som gäller vid köp av sexuell tjänst i så fall kommer att dömas ut.”¹⁸⁶

”Att köpa en sexuell tjänst med vetskap om att personen är tvingad till detta är en betydligt mer straffvärd handling än att köpa den sexuella tjänsten av någon som säljer den frivilligt.”¹⁸⁷

Genom lagstiftarens resonemang om att mer kännbara straff kan utdömas samt vad som är mer eller mindre straffvärt i sexköp kan en medvetenhet om sexköpsbrottets otillräcklighet urskiljas. Sexköp är kriminaliserat men har återkommande utsatts för kritik på grund av att allt för låga straff, i form av dagsböter, döms ut. Förarbetena till samtyckeslagen påvisar en vilja från lagstiftarens sida att uppmärksamma den kränkning som följer av den fysiska begränsningen i

¹⁸⁴ SOU 2016:60, s. 205 och prop. 2017/18:177, s. 40.

¹⁸⁵ SOU 2016:60, s. 206, 433 och prop. 2017/18:177, s. 39.

¹⁸⁶ Prop. 2017/18:177, s. 39.

¹⁸⁷ A. st.

form av människohandel. Med beaktande av imaginary domain och welcomeness standard måste även psykiska begränsningar i form av samhällsnormer och kvinnans känslomässiga upplevelse av de sexuella handlingarna uppmärksammas som begränsande för den fria viljan. Att parterna inte är socialt jämlika bör presumera att psykiska begränsningar i möjligheten att delta frivilligt föreligger.

Att psykiskt våld och tvång existerar tycks lagstiftaren dessutom vara medveten om. I förarbetena till samtyckeslagen föreslog kommittén att brottsrubriceringen våldtäkt skulle bytas ut mot 'sexuellt övergrepp' för att klargöra att fysiskt våld inte är en förutsättning för ansvar.¹⁸⁸ Med hänvisning till remissinstansernas uttalanden om att våld kan innefatta både fysiskt och psykiskt våld uttalade regeringen följande:

”[...] sexualbrottslagstiftningen redan idag är utformad så att straffansvaret för våldtäkt omfattar betydligt mer än gärningar som begåtts genom våld eller hot om våld i den mening termen har i straffrättslig lagstiftning. Om man utgår från att termen våld i ett allmänt språkbruk kan ha en bredare definition och omfatta mer än fysiskt våld, behöver inte våldtäkt som beteckning för de allvarligaste sexualbrotten uppfattas som missvisande.”¹⁸⁹

En medvetenhet om att individens handlande inte bara påverkas av fysiska begränsningar och yttranden utan även psykiska sådana kan här urskiljas. Huruvida lagstiftaren avser psykiskt våld eller tvång från någon annan eller en mer allmän form av psykisk påverkan framgår dock inte. MacKinnon menar att patriarkala samhällsstrukturer i sig utgör ett tvång för kvinnor – oavsett om kvinnan på individnivå är medveten om dem eller inte.¹⁹⁰ Med ett sådant synsätt står klart att psykiska begränsningar i form av förväntningar, underliggande rädsla, självskadebeteende etcetera också beaktas som underminerande för det frivilliga deltagandet.

Gällande det hot och tvång som avses i lagstiftningen, det vill säga det fysiska, påpekade kommittén vidare att gränsen mellan vad som är ett hot och vad som är ett erbjudande ibland är svår att dra och att hot medför straffansvar, däremot inte erbjudanden:

¹⁸⁸ SOU 2016:60, s. 187 ff.

¹⁸⁹ Prop. 2017/18:177, s. 26.

¹⁹⁰ MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, 2005, s. 247.

”Skillnaden mellan ett hot och ett erbjudande skulle förenklat kunna sägas vara att den som står inför ett hot hamnar i ett sämre läge än innan hotet framställdes, medan den som får ett erbjudande inte hamnar i en sämre ställning än tidigare, men har möjlighet att hamna i en bättre position om erbjudandet antas. Det innebär att ett erbjudande tillför en valmöjlighet för personen medan ett hot innebär en frihetsinskränkning. Normalt bör ett val att delta som har uttryckts till följd av ett erbjudande godtas som frivilligt enligt den föreslagna lagstiftningen.”¹⁹¹

Även detta citat ger uttryck för vad Lacey kallar för det maskulina tänkandet. Att klassa erbjudanden som något positivt, vilket försätter kvinnan i en bättre situation än tidigare och ger henne valmöjlighet att tacka ja eller nej, innebär i praktiken att den ekonomiska kompensationen i sexköpsbrottet överskuggar kvinnans emotionella och kroppsliga upplevelse av handlingarna. Med dagens utformning av förarbetena och lagstiftningen anses pengarna som kvinnan erhåller i utbyte för den sexuella tjänsten försätta henne i en bättre situation än tidigare. Detta samtidigt som det främsta syftet med den nya våldtäktslagstiftningen sägs vara att stärka skyddet för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Att då utgå från den ekonomiska kompensationen och att denna anses försätta kvinnan i en bättre situation än tidigare, måste problematiseras. Om den sexuella integriteten uppfattas som möjligheten att förena den psykiska upplevelsen av sexuella handlingar med den fysiska, och att denna upplevelse ska vara lustfylld för bägge parter, bör bedömningen av om kvinnan försätts i en bättre situation än tidigare istället göras med utgångspunkt i hennes upplevelse av de sexuella handlingarna. Det vill säga kvinnans möjlighet att, med Laceys termer, förena de kroppsliga och intellektuella upplevelserna av brottet. Vid bedömningen av om den sexuella integriteten och självbestämmanderätten har kränkts bör därför inte kvinnans förbättrade ekonomiska eller sociala ställning ha någon betydelse.

Det faktum att våldtäktslagstiftningen beaktar kvinnans ställning före och efter de sexuella handlingarna, och pengarna i form av ett erbjudande, är dessutom motsägelsefullt vid en jämförelse med förarbetena till sexköpslagen. Gällande pengarnas betydelse vid sexköp gjordes följande uttalanden i 1993 års prostitutionsutredning:

¹⁹¹ SOU 2016:60, s. 208.

”Inkomsterna från prostitution känns inte som riktiga pengar, de är ”smutsiga pengar” som bränner i fickan.”¹⁹²

”Det är mycket ovanligt, även bland de kvinnor som tjänat mycket pengar på sin prostitution, att de har något kvar när de slutar att prostituera sig. Så gott som ingen klarar av att spara av pengarna. Ofta går kvinnorna också ur prostitutionen med stora skulder.”¹⁹³

”Pengarna för den prostituerade kan fylla ungefär samma funktion på det själsliga planet, som kondomen på det kroppsliga. Hjälper till att skapa distans, att skydda kvinnans integritet.”¹⁹⁴

Eftersom sexköp ännu inte anses täckas av den nya våldtäktslagstiftningen vill jag här förtydliga att jag tolkar den kompensation kvinnan erhåller i utbyte mot de sexuella tjänsterna som ett erbjudande enligt förarbetena till samtyckeslagen. Att betalningen ses som ett erbjudande som försätter kvinnan i en bättre ekonomisk situation efter de sexuella handlingarna än innan, är dock inte förenligt med synen på den ekonomiska kompensationen i förarbetena till sexköpslagen. Pengarna kan inte jämföras med ”riktiga pengar” och det är inte ovanligt, enligt lagstiftaren, att kvinnor i prostitution har stora skulder. Visserligen erhåller kvinnan pengar som hon har möjlighet att distribuera hur hon vill, men med stöd av förarbetena i sexköpslagen kan kvinnan inte sägas försättas i en bättre ekonomisk situation än tidigare, åtminstone inte långsiktigt. Att sexköp i samtyckeslagen behandlas som en valmöjlighet och inte en frihetsinskränkning går alltså emot lagstiftarens syn på sexköp. Slutligen vill jag uppmärksamma det sista citatets jämförelse mellan pengar och en kondom. 1993 års prostitutionsutredning var alltså av uppfattningen att pengar och en kondom i sexköpssammanhang kan utgöra ett skydd mot övergreppet. Jag vill väcka frågan, utan möjlighet att erbjuda ett svar, om samma syn hade anlagts om det endast varit fråga om våldtäkt, utan ett föregående sexköp. Med andra ord om kondomen då hade betraktats som ett skydd för kvinnans integritet och därmed ett skydd mot övergreppet.

¹⁹² SOU 1995:15, s. 106.

¹⁹³ A. bet. s. 107.

¹⁹⁴ A. st.

Med utgångspunkt i Lacey's imaginary domain menar jag att bedömningen av huruvida kvinnan hamnar i en bättre position eller inte, vilket är avgörande för om frivilligt deltagande anses föreligga, måste göras med utgångspunkt i de kroppsliga och emotionella aspekterna av situationen. Gällande den kroppsliga upplevelsen av sexköp gjorde 1993 års prostitutionsutredning följande uttalanden:

”Prostitutionen är för dessa kvinnor enbart ett led i ett allmänt destruktivt beteende. De använder prostitutionen som ett medel att svärta ned sig, att bekräfta sin dåliga självbild.”¹⁹⁵

”Det är ett väl känt faktum att prostitution medför en lång rad psykiska, fysiska och sociala problem.”¹⁹⁶

”Prostitution befäster och fördjupar den prostituerades låga värdering av sig själv och i sig leder till svåra känslomässiga och sociala skador.”¹⁹⁷

Enligt förarbetena till sexköpslagen är alltså försäljning av sex känslomässigt skadligt för kvinnan. Att ta emot betalning för att utnyttjas genom sexköp är enligt lagstiftaren ett destruktivt beteende som leder till svåra känslomässiga skador. Kvinnan försätts alltså i en sämre känslomässig ställning än innan sexköpet.

Att samtyckeslagen utesluter sexköp med anledning av att erbjudandet om betalning inte försätter kvinnan i en sämre ställning än tidigare, men att hon har möjlighet att hamna i en bättre position om erbjudandet antas, är därmed ett motsägelsefullt resonemang. Utifrån ett ekonomiskt, och därmed maskulint perspektiv, kan pengarna visserligen sägas försätta kvinnan i en bättre position tillfälligt. Till följd av de djupa problem som sexförsäljningen medför är lagstiftarens inställning i sexköpslagens förarbeten dock raka motsatsen. Oavsett vilken syn som anläggs på den ekonomiska kompensationen står i vart fall klart att kvinnan, enligt sexköpslagens förarbeten, hamnar i en sämre ställning än tidigare – både känslomässigt och ekonomiskt. Kvinnan känner sig kränkt, förnedrad och smutsig. Ekonomisk kompensation kan därför inte betraktas som ett erbjudande enligt den definition som anges i förarbetena till

¹⁹⁵ SOU 1995:15, s. 106-107.

¹⁹⁶ A. bet. s. 137.

¹⁹⁷ A. st.

samtyckeslagstiftningen. Enligt MacKinnon är den ekonomiska ersättningen som ges i utbyte mot sexuella handlingar ett uttryck för kvinnoförtryck.¹⁹⁸ Med uppfattningen om att kvinnan förtrycks vid mottagandet av betalningen står det också klart att hon inte försätts i en bättre ställning än tidigare.

I samtyckeslagens förarbeten förtydligas dock att situationer som rör erbjudanden kan omfattas av att ett uttryckt val att delta frivilligt inte ska tillmätas betydelse om gärningsmannen otillbörligt har utnyttjat att en person befinner sig i en särskilt utsatt situation, vilket omfattas av den andra punkten i bestämmelsen.

”Erbjudanden ska som utgångspunkt alltså inte innebära att ett frivilligt deltagande inte kan anses föreligga. I vissa situationer kan det dock vara omöjligt för en person att avstå från ett erbjudande. Så kan t.ex. vara fallet för en person som befinner sig i livsfara eller annan liknande allvarlig fara och erbjuds hjälp mot deltagande i en sexuell handling. Ett samtycke till sexuell umgänge som har lämnats av någon som i praktiken inte har något annat val än att acceptera erbjudandet kan inte ses som ett utövande av personens självbestämmanderätt. Avgörande är om personen som befinner sig i en sådan situation att han eller hon inte har möjlighet att avstå från ett erbjudande kan anses befinna sig i en särskilt utsatt situation.”¹⁹⁹

Att förarbetena kopplar en situation där personen inte har något annat val än att acceptera erbjudandet till ytterligare en rent fysisk situation som livsfara, är ännu ett tecken på den manliga synen på det frivilliga deltagandet. Lagstiftningen utgår även här från att de enda gånger det inte är möjligt att ge uttryck för sin egentliga vilja är de gånger då fysiska begränsningar föreligger. I detta avsnitt redovisat som människohandel och livshotande situation.

¹⁹⁸ MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, s. 248 och Gunnarsson och Svensson, *Genusrättsvetenskap*, 2009, s. 148.

¹⁹⁹ Prop. 2017/18:177, s. 81. Se även SOU 2016:60, s. 208.

5.3.2.2 Sexköp som en särskilt utsatt situation

Gällande den andra punkten tog utredningen upp frågan om huruvida det finns behov av att lägga till ytterligare omständigheter i uppräkningsen av vad som kan utgöra en särskilt utsatt situation.²⁰⁰ Efter påpekande av bland annat remissinstansen Fatta, redogjorde regeringen för situationen då unga personer med självskadebeteende utnyttjas sexuellt. Regeringen menade att sådana fall ofta bör vara att bedöma som att en särskilt utsatt situation föreligger även enligt den gällande regleringen.²⁰¹ Vidare anförde regeringen att:

”När det gäller behovet av att lägga till ytterligare situationer bör också beaktas att bestämmelsens formulering att personen annars, med hänsyn till omständigheterna, befinner sig i en särskilt utsatt situation, i enskilda fall utrymme för att bedöma att ytterligare situationer är så graverande att ett val att delta inte ska tillmätas betydelse. En sådan omständighet kan vara brottsoffrets låga ålder, vilket i kombination med t.ex. personens berusningsgrad kan göra att personen har befunnit sig i en särskilt utsatt situation.”²⁰²

Enligt förarbetena ska en helhetsbedömning göras om huruvida kvinnan befunnit sig i en särskilt utsatt situation. De uppräknade omständigheterna kan därmed självständigt eller tillsammans medföra att kvinnan befinner sig i en särskilt utsatt situation. Även omständigheter som inte uttryckligen räknats upp kan läggas till grund för bedömningen.²⁰³ Regeringen ansåg därför att det inte fanns behov av att göra några ändringar i formuleringen av punkten.²⁰⁴

Mot bakgrund av att en helhetsbedömning ska göras vid tillämpning av den andra punkten, samt med beaktande av MacKinnons ansats om welcomeness standard, bör hänsyn tas till de sociala ojämlikheter som inte är ovanliga mellan kvinnan och mannen vid ett sexköp. MacKinnon betonar att kvinnor i prostitution är underordnade i flera aspekter då det ofta rör sig om en äldre man och en yngre kvinna, där mannen är medborgare och kvinnan från utlandet. Vidare har mannen andra ekonomiska förutsättningar. Dessa omständigheter påverkar kvinnans möjlighet

²⁰⁰ Omständigheter som finns med i uppräkningsen är medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation.

²⁰¹ Prop. 2017/18:177, s. 41.

²⁰² Prop. 2017/18:177, s. 41, se även SOU 2016:60, s. 211.

²⁰³ SOU 2016:60, s. 211.

²⁰⁴ Prop. 2017/18:177, s. 41.

att bli respekterad och att uppnå någon form av självrespekt.²⁰⁵ Mot bakgrund härav innebär den typiska sexköpsituationen i sig att kvinnan befinner sig i en särskilt utsatt situation.

5.3.2.3 Sexköp som en beroendeställning

Den tredje punkten av omständigheter som anses underminera frivilligt deltagande är om deltagandet är en följd av att förövaren förmår kvinnan att delta genom att allvarligt missbruka en beroendeställning. Även i detta sammanhang kan ansatsen om *welcomeness* standard tillämpas – det vill säga de ojämlika förhållanden som föreligger när de sexuella handlingarna företas. Som redogjorts för i den juridiska översikten i kapitel 4 kan beroendeförhållandet bland annat grunda sig i ekonomiska mellanhavanden. Sådana föreligger otvivelaktigt vid köp av sexuell tjänst. Vidare menar jag att språkbruket, i form av köp av sexuell tjänst, i sig visar på att ett beroendeförhållande föreligger vid sexköp. Som tidigare nämnts är jag skeptisk inför användandet av detta kommersiella språk, men så länge det används menar jag att det är motsägelsefullt att inte beakta det maktförhållande som ersättningen medför. Den ekonomiska ersättningen i sig måste därför sägas utgöra ett beroendeförhållande. Att ojämlikhet i form av beroendeställning uppkommer i och med betalningen för sexuella tjänster kan urskiljas i ett uttalande från 1993 års prostitutionsutredning:

”Vissa köpare uppfattar situationen så att de, eftersom de betalar, har rätt att hantera kvinnan som de vill. Köparen anser sig inte bara ha köpt bestämda sexuella tjänster utan också kvinnans rätt till en mänsklig och värdig behandling.”²⁰⁶

För att tredje punkten i våldtäktsbestämmelsen ska anses vara uppfylld krävs att gärningsmannen allvarligt missbrukar att kvinnan befinner sig i beroendeställningen. Jag ställer mig frågande till om inte betalningen i sig innebär att mannen allvarligt missbrukar den förevarande beroendeställningen när han köper sexuella handlingar, av en kvinna som enligt förarbetena är utsatt, för att tillfredsställa sina egna sexuella behov.²⁰⁷

²⁰⁵ MacKinnon, *Women's lives, men's laws*, 2005, s. 157.

²⁰⁶ SOU 1995:15, s. 142

²⁰⁷ Jfr tidigare angivna citat SOU 1995:15, s. 148, 112, 209 i avsnitt 5.1.2.

5.3.2.4 Sexköp som en bortglömd företeelse vid frivillighetsbedömningen

Med kritisk diskursanalys som metod är det av vikt att inte bara uppmärksamma det som uttrycks i en text utan även det som utelämnas.²⁰⁸ I förarbetena till samtyckeslagen diskuterades huruvida andra omständigheter skulle anges i lagrummet för att tydliggöra vilka omständigheter som innebär att frivilligt deltagande aldrig kan anses föreligga. 2016 års sexualbrottskommitté föreslog att en fjärde punkt om sexuella bedrägerier som har med gärningspersonens fysiska person att göra skulle införas.²⁰⁹ Kommittén anförde följande:

”Ett exempel på ett straffbart vilseledande skulle kunna vara att en enäggstvilling genomför en sexuell handling med tvillingsyskonets partner, som väljer att delta frivilligt på grund av att han eller hon inte förstår att den sexuella handlingen genomförs med fel tvilling.”²¹⁰

”[...] skulle också kunna vara att en gärningsman genomför en sexuell handling med en person som av någon annan anledning har begränsad möjlighet att avgöra vem den personen är som han eller hon genomför den sexuella handlingen med. Det skulle t.ex. kunna vara fråga om en person som befinner sig i ett mörkt rum och förmås att genomföra en sexuell handling genom att någon låtsas vara dennes partner.”²¹¹

Regeringen angav ytterligare ett exempel:

”Ett straffvärt vilseledande skulle också kunna uppstå om en gärningsman genomför en sexuell handling med en person som av någon anledning, t.ex. på grund av en synskada, har begränsad möjlighet att avgöra vem den personen är som han eller hon genomför den sexuella handlingen med.”²¹²

²⁰⁸ Nääv, Zamboni och Svensson, *Juridisk metodlära*, 2018, s. 300.

²⁰⁹ SOU 2016:60, s. 215 ff.

²¹⁰ A. bet. s. 217.

²¹¹ A. st.

²¹² Prop. 2017/18:177, s. 42.

Regeringen ansåg dock att det inte fanns tillräckliga skäl för att uttryckligen reglera fall av sexuella vilseledanden då sexuella bedrägerier är ovanliga i praxis och det inte finns klara belägg för att sexuella bedrägerier är särskilt vanligt förekommande.²¹³

I strävandet efter ett heltäckande skydd för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten tycks både kommittén och regeringen ha greppat efter halmstrån i utformningen av vilka situationer som kan anses underminera den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Samtliga omständigheter som tas upp i lagrummet behandlar situationer där den utsatta kvinnan rent faktiskt och fysiskt riskerar att luras varför hon inte anses ha möjlighet att utöva sin sexuella självbestämmanderätt. Ännu en gång skiner det maskulina tänkandet igenom. Jag ställer mig frågande till hur många enäggstvillingar som försöker lura tvillingens partner liksom hur många synskadade personer som blir utnyttjade på grund av synskadan. Något som är betydligt mer vanligt förekommande är köp av sexuell tjänst. Vid kriminaliseringen av sexköp konstaterades att var tionde man någon gång köpt sexuella tjänster.²¹⁴ Även idag visar undersökningar att tio procent av de svenska männen någon gång köpt sex.²¹⁵

Att sexköpsituationen inte erkänns i någon av de punkter som redogör för vilka omständigheter som medför att frivilligt deltagande aldrig kan anses föreligga, och inte heller övervägdes att erkännas, menar jag är ett tydligt uttryck för lagstiftarens föreställningar om rätten och samhället. Trots omfattningen och utbredningen av sexköp förbises de omständigheter som föreligger vid köp av sexuella tjänster vid bedömningen av om frivilligt deltagande kan anses föreligga. Lagstiftaren utgår alltså endast från att kvinnor rent faktiskt riskerar att bli vilseledda och inte hur den intellektuella möjligheten att välja något påverkas av känslomässiga och kroppsliga upplevelser.

Våldtäktsbestämmelsens utformning av vilka omständigheter som medför att frivillighet aldrig kan anses föreligga kan sägas vara motsägelsefull eftersom köp av sexuell tjänst i sig ännu inte erkänts som ett medel som underminerar det frivilliga deltagandet. Som i nästkommande avsnitt ska visas korrelerar dessa medel även med sådana omständigheter som motiverar ett högre straff vid köp av sexuell tjänst.

²¹³ A. prop. I RH 2019:25 fastslogs dock att kvalificerade fall av vilseledande om förövarens person kan falla in under 6 kap. 1 § 3 men. 2.

²¹⁴ SOU 1995:15, s. 11, 111.

²¹⁵ Folkhälsomyndigheten, ”Personer som har sex mot ersättning”, 9 januari 2018.

5.4 Omständigheter som motiverar ett högre straff i sexköpsbrottet

Vid 2011 års straffskärpning konstaterades att sexköpsbrottet i allt större utsträckning bör bedömas på ett mer nyanserat sätt med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.²¹⁶ I propositionen uttalade regeringen följande:

”Det kan t.ex. handla om att den som utför en sexuell tjänst befinner sig i en särskilt skyddslös eller annars utsatt situation, till exempel på grund av en beroendeställning, ett psykiskt funktionshinder, märkbar alkohol- eller annan drogpåverkan eller att hon eller han är ett offer för människohandel eller annan liknande organiserad brottslighet.”²¹⁷

”Även att själva det sexuella umgänget haft tvångsliknande eller förnedrande inslag kan nämnas som exempel på omständigheter som kan vara sådana att de bör bedömas som försvårande.”²¹⁸

”Många gånger måste straffvärdet för dessa brott anses ligga över bötesnivån. I vissa fall kan straffvärdet dessutom vara så högt att det närmar sig nuvarande straffmaximum, eller rent av bör vara högre än detta. Så kan t.ex. vara fallet i situationer där det enskilda köpet av en sexuell tjänst bär tydliga likheter med sexualbrott av mera allvarligt slag, t.ex. sexuellt tvång (6 kap. 2 § brottsbalken) eller sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning (6 kap. 3 § brottsbalken)²¹⁹. Här kan det exempelvis handla om en situation där den som utför den sexuella tjänsten på grund av omständigheterna befinner sig i ett sådant underläge att hon eller han – även om några direkta hotelser inte uttalats – uppfattar situationen så att det är i det närmaste omöjligt att vägra samlag och annat sexuellt umgänge eller att i övrigt påverka situationen, vilket gärningsmannen inser och utnyttjar.”²²⁰

²¹⁶ Prop. 2010/11:77, s. 7.

²¹⁷ A. st.

²¹⁸ A. st.

²¹⁹ Min fotnot. Då reglerade i 6 kap. 2-3 §§ brottsbalken men nu införda i 6 kap. 1 § brottsbalken.

²²⁰ Prop. 2010/11:77, s. 7. Fotnot i citat införd av mig.

Att en mer nyanserad bedömning ska göras vid straffvärdesbedömningen för sexköp innebär också att kvinnans personliga situation måste uppmärksammas. Samtidigt är, som tidigare redogjorts för, kvinnans personliga situation och omständigheterna i det enskilda fallet avgörande för om frivilligt deltagande anses föreligga. Annorlunda uttryckt är alltså de omständigheter som motiverar ett hårdare straff för sexköpsbrottet även sådana omständigheter som medför att frivillighet över huvud taget inte kan anses föreligga enligt våldtäktsbrottet. Frivilligt deltagande i våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet bedöms alltså på olika sätt och får helt olika konsekvenser.

I stället för att höja straffskalan för sexuell tjänst föreslog lagrådet att gärningsbeskrivningarna för andra sexualbrott skulle ändras för att kunna täcka in det särskilt straffvärda i de mer allvarigare fallen av köp av sexuell tjänst.²²¹ Regeringen motsatte sig detta förslag eftersom det skulle förutsätta en större omarbetning av befintligt regelverk i 6 kap. brottsbalken.²²² I och med samtyckeslagens ikraftträdande 2018 har dock en sådan större omarbetning skett. Att kvinnan befinner sig i en särskilt utsatt situation, är ett offer för människohandel eller att de sexuella handlingarna har tvångsliknande eller förnedrande inslag är nu omständigheter som omfattas av våldtäktsbestämmelsens tredje mening 1 – 2 punkt. Vid straffvärdesbedömningen för sexköp bör därför dessa omständigheter även medföra att frivillighetsrekvisitet i våldtäktsbestämmelsen är uppfyllt.

5.5 Sammanfattningsvis

Sammanfattningsvis har detta avsnitt visat att synen på sex och sexualitet inom våldtäktsdiskursen och sexköpsdiskursen till viss del är densamma. Främjandet av sex och sexualitet som något ömsesidigt och positivt är utgångspunkten både i regleringen av våldtäkt och sexköp. Att denna utgångspunkt inte överensstämmer med omständigheterna som föreligger vid sexköp står dock klart givet uttalandena i sexköpslagens förarbeten. Trots det betraktas deltagande som företas till följd av ekonomisk ersättning som frivilligt.

Frivilligt deltagande i sexuella handlingar är enligt samtyckeslagen möjligt så länge fysiska hinder inte föreligger. Den ekonomiska ersättningen är inte ett fysiskt hinder utan snarare en faktisk möjlighet att försättas i en bättre situation än tidigare. Kvinnan anses ha en valmöjlighet.

²²¹ Prop. 2010/11:77, s. 8.

²²² A. st.

Enligt samtyckeslagen är alltså sexköp frivilligt från den utnyttjade kvinnans sida. De psykologiska faktorerna som enligt sexköpslagens förarbeten riskerar att försätta kvinnan i en prostitutionssituation beaktas inte i våldtäktsbrottet.

Förarbetena till sexköpslagen betraktar kvinnor som utnyttjas i sexhandeln som utnyttjade och känslolösa i deltagandet i de sexuella handlingarna. Försäljning av sex framställs som något destruktivt vilket medför känslomässiga skador. I förarbetena till våldtäktsbrottet betonas dock att kvinnor ska ges utrymme att bestämma över sin egen sexualitet och att moraliska föreställningar om kvinnors sexualitet som monogam, kärleksfull och ömsesidig inte ska ligga till grund för lagstiftningen. Lagstiftaren betonar också att den som riskerar att utnyttjas inte alltid behöver utnyttjas.²²³ Att våldtäktsbestämmelsens nya utformning till mångt och mycket sammanfaller med sexköpssituationer, men att sexköp ännu inte omfattas, innebär att kvinnor som utnyttjas i prostitution går miste om skyddet för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten.

Utifrån presentationen av förarbetena kan tre av mig benämnda delteman urskiljas. Dessa delteman har presenterats så som analysverktyg i kapitel 2. Jag menar att kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln inom sexköpsdiskursen betraktas som *en fallen kvinna*. Om situationen där kvinnan utnyttjas genom sexköp också är att betrakta som våldtäkt ses den utsatta kvinnan dock snarare som *en ärbar kvinna*. Gemensamt för den fallna kvinnan och den ärbara kvinnan är enligt förarbetena att de är i behov av samhällets skydd, om än av olika anledningar. Det tredje deltemat i följande avsnitt benämns därför *den skyddsvärda kvinnan*. Dessa kategorier utgör strukturen för presentationerna av de utvalda domarna i följande avsnitt.

6 Text- och språkbruksanalys – underrättsdomar

För att undersöka hur konstruktionen av frivillighetsrekvisitet påverkar synen på den sexsäljande kvinnans frivilliga deltagande följer här ett avsnitt med rättsfall. Vad domstolarna haft att ta ställning till i målen är huruvida en våldtäkt har begåtts vid samma tillfälle som köpet av den sexuella tjänsten ägt rum. Syftet med kapitlet är att genom praktiska exempel visa på hur sexköpsbrottet och våldtäktsbrottet, efter införandet av frivillighetsrekvisitet, nu korrelerar. Därigenom kan även undersökas vilka föreställningar som finns om kvinnan som utnyttjas inom

²²³ SOU 2016:60, s. 212.

sexhandeln. För att läsaren ska ha något att hänga upp omständigheterna i målet på, samt för att i analysen kunna hänvisa till målen, har jag valt att namnge aktuella domar. I denna del av analysen använder jag mig av de analysverktyg som presenterats i kapitel 2.2.2.3, det vill säga den fallna kvinnan, den ärbara kvinnan och den skyddsvärda kvinnan. Eftersom frivillighetsrekvisitet är i fokus i denna uppsats berörs gärningsmannens ansvar endast i den mån som är nödvändigt för att förstå frivillighetsbedömningen.

För att förstå domstolarnas bedömning av kvinnans frivilliga deltagande är det av vikt att förstå vad som behöver visas i ett mål för att en fällande dom ska kunna utdömas. Därför följer först en redogörelse för bevisvärderingen i våldtäktsmål.

6.1 Utgångspunkter vid bevisvärderingen

För att den åtalade ska fällas för det brott som åklagaren påstår krävs att det, genom den utredning som lagts fram, står klart att det är ställt utom rimligt tvivel att den gärning som påstås har begåtts av den åtalade. Domstolen bör vid bevisvärderingen först utreda den bevisning som åklagaren lagt fram till stöd för gärningspåståendet.²²⁴ I sexualbrott står ofta ord mot ord varför åklagarens huvudsakliga bevisning utgörs av målsägandens utsaga. En trovärdig utsaga från målsäganden som får stöd av vad som övrigt har framkommit i målet kan dock vara tillräckligt för en fällande dom.²²⁵ Vid bedömningen om målsägandes utsaga är trovärdig ska i första hand vikt läggas vid innehållet i berättelsen och inte det allmänna intryck som personen ger.²²⁶ Tecken på att en utsaga är sann kan vara att den är klar, lång och detaljrik. Vidare har domstolen att ta ställning till om det kan finnas omständigheter som kan ge personen anledning att lämna felaktiga uppgifter. Att personen ändrar sig i vissa delar är inte ett kriterium för bristande tillförlitlighet.²²⁷ Vid tillförlitlighetsbedömningen måste rätten även överväga om en hörd person av något skäl – exempelvis alkohol- eller narkotikapåverkan eller andra orsaker – kan ha missuppfattat ett händelseförlopp.

Eftersom det i sexualbrottsmål ofta saknas vittnen som har sett den aktuella händelsen bygger bevisningen inte sällan på de uppgifter målsäganden berättat för andra personer efter händelsen. Dessa personer kan då betraktas som vittnen. De uppgifter som målsäganden berättat om kan,

²²⁴ NJA 2015 s. 702.

²²⁵ Se t.ex. NJA 2010 s. 671 och NJA 2009 s. 447 I och II.

²²⁶ Se bl.a. NJA 2017 s. 316.

²²⁷ NJA 2010 s. 671.

tillsammans med vittnets egna observationer kring målsägandens mående och beteende efter händelsen utgöra stöd för målsägandes berättelse.²²⁸

Först om den av åklagaren framlagda bevisningen kan anses tillräcklig ska den tilltalades berättelse värderas som motbevisning till det åklagaren lagt fram.²²⁹

6.2 Den fallna kvinnan

Som ovan redogjorts för utgör målsägandens utsaga den huvudsakliga bevisningen i våldtäktsmål. I sammanhanget sexköp är inte sällan missbruk och självskadebeteende med i bilden. Dessa omständigheter påverkar, vilket avsnittet visar, dock även trovärdighetsbedömningen explicit. I följande domar friades männen på grund av att kvinnornas frivilliga deltagande i de sexuella handlingarna inte kunde uteslutas.

6.2.1 Missbruk – 'Porrbutikerna'²³⁰

Kvinnan i målet var drogberoende och finansierade sitt missbruk genom att sälja sexuella tjänster. Mannen hade även en vecka tidigare köpt sex av kvinnan. Vid det för domen aktuella tillfället möttes mannen och kvinnan upp vid en sex- och porrfilmsbutik där privata bås fanns tillgängliga. De var överens om att mannen skulle köpa sexuella tjänster av kvinnan men hade i efterhand olika uppfattningar om vilka sexuella tjänster som innefattades i överenskommelsen.

Kvinnans version av händelsen var att hon och mannen kommit överens om att se på porrfilm i ett av bås. I köpet skulle ingå att hon var avklädd och att de skulle ta på varandra. Enligt mannens version innefattades analsex i överenskommelsen. En läkarundersökning efter händelsen visade att mannen penetrerat kvinnans anal och mun med sitt kön.

Kvinnan berättade att hon inte ställer upp på analsex över huvud taget och att hon brukar kunna stänga av när sexet blir för jobbigt. Hon hade dock inte kunnat stänga av analsexet. Kvinnan menade att hon kände sig tvingad att genomföra andra sexuella handlingar än de som omfattades av överenskommelsen eftersom mannen blivit allt mer hårdhänt under mötet. Enligt kvinnan drog mannen henne i håret, höll fast henne och gav henne örfilar. Han hotade också

²²⁸ NJA 2017 s. 316.

²²⁹ NJA 2015 s. 702.

²³⁰ Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 204-19.

med att bli mer våldsamt om hon inte lät som att det var skönt. Hon sa inte ifrån eftersom hon inte ville råka mer illa ut.

Domstolen ansåg att kvinnans utsaga var osammanhängande och innehöll svårförklarade inslag:

”Även om bristerna i [kvinnans] berättelse kan ha sin naturliga förklaring i hennes missbruksproblematik blir följden att det finns förhållandevis få hållpunkter för bedömningen, något som gör värderingen av utsagan mer osäker.”²³¹

”Tillförlitligheten av [kvinnans] uppgifter påverkas också av att hon var narkotikapåverkad vid tillfället.”²³²

Kvinnans berättelse bedömdes inte vara tillräckligt tydlig varför domstolen ställde höga krav på annan bevisning som åberopades till stöd för åtalet. De vittnen som kvinnan påträffat direkt efter händelsen uppgav att kvinnan inte kunde gå ordentligt, att hon verkat skräddad och att hon sagt att hon blivit våldtagen. Inte heller dessa berättelser ansågs vara av tillräcklig styrka för att uppfylla beviskravet. Gällande det rättsintyg som åberopades som bevisning gjorde domstolen följande uttalande:

”Enligt intyget har hudavskrapningarna ett utseende som starkt talar för att de uppkommit efter kraftig nötning av ändtarmsöppningen liksom ett utseende som talar för att de uppkommit inom något dygn före undersökningstillfället. Annat har inte framkommit än att dessa skador skulle kunna uppkomma även vid ett frivilligt analt samlag varför dessa inte ger något egentligt stöd åt påståendet i gärningsbeskrivningen.”²³³

Mot bakgrund av ovanstående ansåg inte domstolen att det var ställt bortom allt rimligt tvivel att kvinnan inte deltog frivilligt i de sexuella handlingarna varför åtalet för våldtäkt alternativt oaktsam våldtäkt ogillades.

²³¹ Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 204-19, s. 22.

²³² A. st.

²³³ A. dom, s. 24.

Gällande andrahandsyrkandet köp av sexuell tjänst ansåg domstolen att mannens erkännande fick stöd av utredningen i övrigt. Mannen dömdes därför för köp av sexuell tjänst till 50 dagsböter om 50 kronor.

6.2.2 Självskadebeteende – 'LSS-boendet'²³⁴

Ifrågasättandet av trovärdigheten av kvinnan som utnyttjas i sexhandeln är avgörande även i detta mål. Frågan i målet var huruvida två män gjort sig skyldiga till våldtäkt när de köpt sex av kvinnan vid två olika tillfällen. Vid tidpunkten för brotten bodde kvinnan på ett serviceboende för personer med stöd enligt LSS.²³⁵ Åklagaren gjorde gällande att samlaget med den förste mannen inte varit frivilligt eftersom mannen varit hårdhänt och orsakat skador i kvinnans underliv samt att kvinnan sagt "aj" och "stopp". Gällande den andre mannen gjorde åklagaren gällande att kvinnan inte deltagit frivilligt eftersom hon sagt att hon inte ville. Kvinnan hade även psykiska besvär i form av bland annat medveten självskada och ångesttillstånd och hade vid ett flertal tillfällen innan brotten försökt att begå självmord. Åklagaren ansåg därför att kvinnan också befann sig i en särskilt utsatt situation vilket gjorde att hon inte kunde anses delta frivilligt i de sexuella handlingarna.²³⁶

För att sälja sex öppnade kvinnan ett konto på en dejtingsida genom vilken hon fick kontakt med de två männen. De två tillfällena av sexköp skedde under samma dag. Det är utrett att den förste mannen och kvinnan i vart fall hade vaginalt samlag i mannens lägenhet. Efter mötet skrev kvinnan ett sms till en vän om att mannen inte hade gjort vad de kommit överens om. Även till andra vittnen berättade kvinnan om att mötet gått utöver överenskommelsen. Att mannen varit hårdhänt fanns det även stöd för i journalanteckningar. Mot bakgrund av andra vittnesuppgifter om att kvinnan kan vara manipulativ och uppmärksamhetssökande, samt journalanteckningar som visar att hon under en lång tid haft ett självskadebeteende och försökt ta livet av sig, gjorde domstolen följande uttalande i bedömningen av kvinnans trovärdighet:

"Uppgifterna som på detta sätt framkommit angående målsäganden gör att tingsrätten inte kan utesluta att den berättelse hon lämnat till personer omkring henne och i förhör i vissa delar varit konstruerad i syfte att få mer uppmärksamhet

²³⁴ Falu tingsrätts dom i mål nr B 337-19.

²³⁵ Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

²³⁶ För kännedom ansåg åklagaren även att kvinnan befann sig i en särskilt utsatt situation till följd av en lindrig utvecklingsstörning och ADHD. Domstolen ansåg dock att det inte var bevisat att dessa omständigheter förelåg.

från omgivningen. Det är inte bevisat att det verkligen är så, men det går inte heller att utesluta.”²³⁷

Det går inte heller att bortse från möjligheten att målsäganden, som under lång tid haft ett omfattande självskadebeteende, själv tillfogat sig den skada i underlivet som konstaterats vara blödande vid läkarundersökningen, trots att tre dagar gått från det att hon haft vaginalt samlag. I målet finns inget utlåtande från rättsläkare eller liknande som gör att det kan uteslutas.”²³⁸

Domstolen ansåg därför att kvinnans berättelse inte kunde läggas till grund för bedömningen. Åklagaren åberopade även bevisning i form av journalanteckningar om kvinnans skador i underlivet. Domstolen uttalade följande:

”De journalanteckningar som finns angående [kvinnans] skador i underlivet är heller inte sådana att det går att utesluta att [kvinnan] tillfogat sig skadorna själv [...]”²³⁹

Det ansågs därför inte vara bevisat att mannen haft ett ofrivilligt samlag med kvinnan genom att vara hårdhänt på det sätt som avses i 6 kap. 1 § 3 men. 1.

Hovrätten instämde i tingsrättens bedömning:

”Som tingsrätten anfört går det dock inte, mot bakgrund av [kvinnans] självskadebeteende, att bortse från möjligheten att [hon] själv tillfogat sig dessa skador.”²⁴⁰

²³⁷ Falu tingsrätts dom i mål nr B 337-19, s. 18.

²³⁸ A. st.

²³⁹ A. dom, s. 20

²⁴⁰ Svea hovrätts dom i mål nr B 6625-19, s. 8.

6.2.3 Ekonomisk kompensation – 'LSS-boendet'²⁴¹

I samma mål hade åklagaren även gjort gällande att mannen otillbörligen utnyttjat att kvinnan befunnit sig i en särskilt utsatt situation på grund av att de skulle betala för de sexuella handlingarna. Gällande betalningen gjorde tingsrätten följande uttalanden:

”Att [man 1] skulle betala för den sexuella förbindelsen kan dock inte självständigt utgöra grund för en bedömning att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation i lagens mening.”²⁴²

”Bevisningen är inte heller tillräcklig när det gäller påståendet om att [man 2] otillbörligt skulle ha utnyttjat att målsäganden befunnit sig i en särskilt utsatt situation genom att [mannen] skulle betala för den sexuella förbindelsen.”²⁴³

Varför det inte kan utgöra en självständig grund framgår dock inte av domskälen. Möjligtvis är det, som redogjorts för i avsnitt 5.3.2.1, att betalningen betraktas som ett erbjudande – det vill säga en möjlighet för kvinnan att hamna i en bättre position än tidigare. Gällande det andra citatet ställer jag mig frågande till hur det hade kunnat bevisas att kvinnan befann sig i en särskilt utsatt situation på grund av betalningen om inte just på grund av det faktum att kvinnan faktiskt tar betalt.

I hovrätten la åklagaren till ytterligare en grund för att en särskilt utsatt situation förelåg – nämligen det förhållandet att betalningen för de sexuella förbindelserna skett *först i efterhand* och att det använts som påtryckningsmedel för att det vaginala samlaget skulle genomföras. Hovrätten konstaterade att det inte var styrkt att betalningen använts som påtryckningsmedel för att kvinnan skulle gå med på vaginalt samlag.²⁴⁴

Som redogjorts för vid presentationen av förarbetena har den inre inställningen vid de sexuella handlingarna ingen betydelse för bedömningen av frivilligheten. Påtryckningar och övertalningsförsök är därför omständigheter som i sig inte innebär att ett frivilligt deltagande

²⁴¹ Falu tingsrätts dom i mål nr B 337-19.

²⁴² A. dom, s. 20-21, avseende man 1

²⁴³ A. dom, s. 25, avseende man 2.

²⁴⁴ Svea hovrätts dom i mål nr B 6625-19, s. 9.

inte föreligger.²⁴⁵ Ändå tar hovrätten i detta mål upp frågan om huruvida pengarna använts som ett påtryckningsmedel för att de sexuella handlingarna skulle genomföras. Om pengarna som påtryckningsmedel hade kunnat bevisas – hade situationen då betraktats som en situation där frivillighet aldrig kan anses föreligga? Även här vill jag ifrågasätta hur ett sådant förhållande hade kunnat bevisas – om inte just för att ekonomisk kompensation över huvud taget utbetalades. Några svar på dessa frågor återfinns inte i domskälen. Hovrätten gjorde dock ett mer allmänt uttalande om betalning vid sexköp:

”Att betalning sker först i efterhand vid köp av sexuell tjänst framstår inte heller som på något sätt anmärkningsvärt och medför inte i sig att kvinnan befunnit sig i en särskilt utsatt situation.”²⁴⁶

Uttalandet avser sexköpssituationer i allmänhet vari hovrätten anser att betalningen i sig inte är något anmärkningsvärt. Avsaknaden av en motivering om varför det inte är anmärkningsvärt att betalningen sker i efterhand visar på en acceptans av sexuella övergrepp till följd av betalning och stärker föreställningen om att ekonomisk ersättning är detsamma som sexuell samtycke. Att den ekonomiska kompensationen inte problematiseras utan endast avfärdas som en vanlig omständighet vid sexköp, och att det därför kan sägas vara ett sexköp enligt konstens alla regler, visar på den tydliga distinktionen mellan sexköp och våldtäkt.

6.2.4 Analytiskt avsnitt: den fallna kvinnan

De omständigheter som enligt våldtäktsbestämmelsen innebär att frivillighet aldrig kan anses föreligga, det vill säga att kvinnan är utsatt för våld eller tvång, befinner sig i en särskilt utsatt situation till följd av missbruk eller självskadebeteende eller att ett beroendeförhållande föreligger, är också omständigheter som motiverar att kvinnan inte anses vara trovärdig. Därmed kan ett cirkelresonemang urskiljas där kvinnans situation används för att först konstatera att hon befinner sig i en särskilt utsatt situation, vilket medför att hon inte anses kunna delta frivilligt, för att därefter hävda att den utsatta situationen också innebär att hennes utsaga ifrågasätts.

²⁴⁵ Prop. 2017/18:177, s. 78.

²⁴⁶ Svea hovrätts dom 2020-09-17 i mål nr B 6625-19, s. 9.

Även när det gäller det våld som kvinnan i LSS-målet säger sig ha utsatts för blir hennes självskadebeteende till nackdel för henne själv. De skador som uppstått till följd av de sexuella handlingarna kan enligt domstolen likväl ha uppstått på grund av hennes självskadebeteende. Samma resonemang framgår av bedömningen av det frivilliga deltagandet i porrbutiksfallet. Skadorna hade lika gärna kunnat uppkomma vid ett frivilligt samlag.

Som tidigare redogjorts för har kvinnor som utnyttjas i sexhandeln, enligt förarbeten till sexköpslagen, inte sällan missbruksproblematik, psykisk ohälsa och självskadebeteenden. Dessa är omständigheter som enligt samtyckeslagen ska medföra att frivillighet aldrig kan anses föreligga. Om rättstillämparen samtidigt är av uppfattningen att dessa omständigheter underminerar trovärdigheten i bedömningen av det frivilliga deltagandet, föreligger ett bristfälligt rättsskydd för dessa kvinnor. Varifrån kommer dessa brister? Jag menar att den underläggande föreställningen om att dessa kvinnor själva försatt sig i situationen, så länge det inte rör människohandel, lyser igenom lagstiftningen. Att sälja sex betraktas som klandervärt varför de övergrepp som följer därav inte tillmäts lika stor betydelse. Kvinnor som säljer sex anses inte vara trovärdiga just på grund av att de säljer sex.²⁴⁷ Den fallna kvinnan är inte det ideala brottsoffret och betraktas därför inte som trovärdig.

Gemensamt för ovan presenterade domar är att kvinnorna försatt sig i situationen på egen hand. Den missbrukande kvinnan bestämde träff med mannen vid en porrbutik, för att utföra sexuella handlingar mot betalning. Den självskadande kvinnan bestämde träff med mannen, för att utföra sexuella handlingar mot betalning. På samma sätt som tidigare rättstillämpning erhållit kritik på grund av ifrågasättandet av våldtäktsoffret – i form av frågor som vad hon hade på sig, hur mycket hon hade druckit, varför hon betett sig på ett visst vis och så vidare – tycks nuvarande förhållningssätt mellan våldtäkt och sexköp utgå från att den prostituerade kvinnan har sig själv att skylla när hon blir sexuellt utnyttjad och våldtagen. Mannens sexualitet och handlingar fortsätter att ursäktas utifrån kvinnans beteende.

Bortsett från kvinnans personliga omständigheter bör även betalningen i sig beaktas vid bedömningen av det frivilliga deltagandet. Enligt ovan citerade domskäl i LSS-målet hade den aktuella betalningen ingen betydelse för frivillighetsbedömningen. Inte heller i porrbutiksmålet

²⁴⁷ Jfr Östergren, *Porr, horor och feminister*, 2006, s. 233 – detta dock i förhållande till motsatt ståndpunkt – att kvinnor som säger sig sälja sex av egen fri vilja inte anses trovärdiga.

beaktas att anledningen till att kvinnan gick in i båset var att hon ville ha pengarna.²⁴⁸ Detta trots att det i förarbetena anges att det avgörande för om frivillighet föreligger är om något medel har använts för att få fram frivilligheten.²⁴⁹ Pengar är ett medel som används för att få fram ”frivilligheten”, pengarna försätter inte kvinnan i en bättre position än tidigare och lagstiftaren påtalar ett flertal gånger i förarbetena till sexköpslagen att distinktionen mellan frivillig och ofrivillig prostitution är irrelevant med hänsyn till den svenska synen på sexhandeln. Med MacKinnons welcomeness standard utgör också ekonomiska förutsättningar en sådan ojämlikhet som konstituerar makt och därmed medför en sexuell ojämlikhet mellan parterna. Pengarna i sig bör därför ses som en faktor som underminerar den uttryckta frivilligheten. Även om frågor om tillförlitlighet och trovärdighet är en fråga om rättssäkerhet menar jag att sexköpet i sig, efter införandet av samtyckeslagstiftningen, bör presumera att en våldtäkt har begåtts. Mot bakgrund härav bör det stå klart att den ekonomiska compensationen i sig innebär att sexköpet är att betrakta som våldtäkt.

Sammanfattningsvis kan utifrån ovanstående presenterade domar ifrågasättas om det finns en föreställning om att de kvinnor som utnyttjas i sexhandeln själva förorsakar att de blir sexuellt utnyttjade och våldtagna. Kvinnor som själva förorsakar sin situation ses som fallna kvinnor vilka erhåller ett sämre rättsskydd. Med dagens samtyckeslag följer alltså dels ett cirkelresonemang gällande utsatthet och trovärdighet, dels att pengarna undantas från frivillighetsbedömningen. Kvinnor som utnyttjas inom sexhandeln faller därigenom utanför lagstiftningens skydd för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten.

6.3 Den ärbara kvinnan

Ovanstående avsnitt har redogjort för vilka omständigheter som bedömts som underminerande för trovärdigheten, trots att samma omständigheter enligt förarbetena ska anses göra frivilligheten ogiltig. För uppsatsens syfte är det även intressant att se till vilka omständigheter som typiskt sett grundar trovärdighet och tron på att kvinnan inte deltar frivilligt. Som tidigare redogjorts för har människohandel och självskadebeteende erkänts både genom förarbeten och praxis som sådana omständigheter som kan medföra att kvinnan inte kan ge uttryck för sin

²⁴⁸ Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 204-19, s. 15.

²⁴⁹ SOU 2016:60, s. 202 och prop. 2017/18:177, s. 38.

sexuella självbestämmanderätt. Domar som behandlar dessa omständigheter i relation till sexköp redovisas nedan.

6.3.1 Människohandel – 'Eskortsidan'²⁵⁰

Domen utreder två tillfällen där samma man köpt sex av en kvinna. Kvinnan i fråga var utsatt för människohandel och domstolen konstaterade därför att kvinnan befann sig i en särskilt utsatt situation. Detta då hon, på grund av två andra mäns agerande, genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av sin utsatta belägenhet och andra liknande otillbörliga medel förts till Sverige och kontrollerats och exploaterats för sexuella ändamål. Kvinnan kunde varken prata svenska eller engelska, hade precis fyllt 18 år och hade aldrig tidigare, bortsett från en skolresa till Bukarest, varit utanför sin hemort i Rumänien.²⁵¹ Vid bedömningen av kvinnans deltagande i de sexuella handlingarna gjorde domstolen följande uttalande:

”Det råder [...] inga tvivel om att [kvinnan] vid tiden för de nu aktuella händelserna hade ytterst begränsade möjligheter att freda sin sexualitet, dvs. att självständigt bestämma om hon skulle erbjuda sexuella tjänster mot betalning eller inte eller på något annat sätt av egen kraft få ett stopp på den omfattande exploateringen av henne för sexuella ändamål som pågick.”²⁵²

Domstolen ansåg alltså att kvinnan befunnit sig i en särskilt utsatt situation men bedömde att det inte kunde väntas att mannen hade insett de faktiska omständigheter som låg till grund för kvinnans särskilt utsatta situation vid det första köptillfället.²⁵³ Efter det andra tillfället skrev dock mannen en recension på den eskortsida han fått kontakt med kvinnan på. Med anledning av att mannen i recensionen använde ordvalet ”misstänkt trafficking” ansåg domstolen att mannen varit grovt oaktsam när han genomfört de sexuella handlingarna med kvinnan vid det andra tillfället. Mannen dömdes därför för oaktsam våldtäkt för det andra sexköpstillfället. För båda fallen ansåg domstolen att mannen gjort sig skyldig till köp av sexuell tjänst. Detta eftersom han erkänt brotten och erkännandena stöddes av utredningen.

²⁵⁰ Uppsala tingsrätts dom i mål nr B 4530-18.

²⁵¹ A. dom, s. 67.

²⁵² A. st.

²⁵³ Med denna mening vill jag inte förvirra för läsaren – i den praktiska tillämpningen är det dock oklart hur punkterna i 3 men. förhåller sig till 1 men. i våldtäktsbrottet. Som redogjorts för i avsnitt 4.3.1.2 samt 5.3.2.1 anses människohandel innefattas i 6 kap. 1 § 3 men. 1 brottsbalken. Men i denna dom ansåg alltså domstolen att människohandeln i sig konstituerade en särskilt utsatt situation enligt 6 kap. 1 § 3 men. 2 brottsbalken.

Domen överklagades till Svea hovrätt som delade tingsrättens bedömning av vad som var utrett i målet. Hovrätten ansåg dock att straffvärdet för den brottslighet som mannen dömts för var fängelse i åtta månader istället för tingsrättens utdömda tolv månader.²⁵⁴

6.3.2 Självskada – 'LSS-boendet'²⁵⁵

I det tidigare presenterade LSS-målet underminerade kvinnans självskadebeteende hennes trovärdighet vilket gjorde att det inte var visat att hon inte frivilligt hade deltagit i de sexuella handlingarna frivilligt på det sätt som avses i 6 kap. 1 § 1 men. och 3 men 1. Åklagaren hade dock även gjort gällande att kvinnan befunnit sig i en särskilt utsatt situation enligt 3 men 2 på grund av hennes ångestproblematik och självskadebeteende. Domstolen instämde i bedömningen och gjorde följande uttalande:

”Att målsäganden haft sådant självskadebeteende, som också varit en av anledningarna till att det sexuella umgänget ägt rum, gör att tingsrätten bedömer att hon befunnit sig i en särskilt utsatt situation med hänsyn till sina personliga omständigheter. Självskadebeteendet har gjort att hon inte fullt ut kunnat värna sin sexuella integritet.”²⁵⁶

Domstolen bedömde dock att det inte fanns något som bevisade att mannen förstått att kvinnan hade sådana problem varför han inte otillbörligt kunde ha utnyttjat dem. Mannen dömdes därför endast, mot sitt nekande, för köp av sexuell tjänst till 50 dagsböter om 50 kr.

Domstolen gjorde samma bedömning gällande den andre mannen, att kvinnan befunnit sig i en särskilt utsatt situation till följd av sitt självskadebeteende men att mannen inte otillbörligt hade utnyttjat kvinnans situation. Mannen hade dock erkänt att han köpt sex vid tillfället och hans erkännande fick stöd av övrig utredning i målet. Han dömdes därför för köp av sexuell tjänst till 40 dagsböter om 50 kr.

²⁵⁴ Svea hovrätts dom i mål nr B 5624-19.

²⁵⁵ Falu tingsrätts dom i mål nr B 337-19.

²⁵⁶ A. dom, s. 21.

6.3.3 Analytiskt avsnitt: den ärbara kvinnan

Utifrån ovanstående presenterade domar vill jag undersöka om det är möjligt att säga något om rättstillämparens syn på vad som är trovärdigt och skyddsvärt i sammanhanget sexköp. Den ärbara kvinnan tycks vara en kvinna som inte huvudsakligen själv valt att sälja sex. Snarare har hon tvingats in i sexhandeln av någon annan och har inte möjlighet att fysiskt ta sig därifrån. Som tidigare redogjorts för klargjorde även regeringen att unga personer med självskadebeteende ofta kan vara att bedöma som en särskilt utsatt situation.²⁵⁷ I LSS-målet ansågs kvinnan befinna sig i en särskilt utsatt situation till följd av ångestproblematik och självskadebeteende. Självskadebeteendet var dock inte kopplat till sexförsäljningen som sådan utan att hon på olika sätt skadat sig själv samt försökt ta livet av sig.²⁵⁸

Självskadebeteende som yttrar sig genom fysiska kroppsskador kan kopplas till vad Lacey kallar externa omständigheter till varför kvinnor väljer att delta i sex. Med beaktande av imaginary domain måste sådana omständigheter kopplas till de interna orsakerna till varför kvinnan deltog i de sexuella handlingarna. I frågan om huruvida självskadebeteende underminerar möjligheten att delta frivilligt bör därför uppmärksammas om inte de sexuella handlingarna är en del av självskadebeteendet och att sexförsäljningen i sig därför innebär att kvinnan befinner sig i en särskilt utsatt situation. Jag menar inte att sexförsäljning alltid härrör från ett självskadebeteende, men utifrån MacKinnons welcomeness standard bör uppmärksammas att sex som används i ett destruktivt syfte inte är önskat och därför inte kan betraktas som välkommet och frivilligt.

Det självskadebeteende som åsyftas i förarbetena till samtyckeslagen kan betraktas som en manlig syn på självskadebeteende, det vill säga ett självskadebeteende som yttrar sig i fysiska, synliga, skador. Vad lagstiftaren och rättstillämparen tycks kunna beakta är därmed självskadebeteenden så som att en person skär sig eller försöker ta livet av sig, men ännu inte de osynliga självskadebeteenden som påverkar det kroppsliga och känslomässiga. I förarbetena till sexköpslagen framgår dock att sexförsäljning är något destruktivt och skadligt för de inblandade kvinnorna varför sexförsäljning bör betraktas som ett självskadebeteende. Att lagstiftningen ännu inte uppmärksammat kopplingen mellan att sexförsäljning i sig konstituerar ett sådant självskadebeteende som enligt samtyckeslagen bör medföra att ett frivilligt

²⁵⁷ Prop. 2017/18:177, s. 41.

²⁵⁸ Falu tingsrätts dom i mål nr B 337-19, s. 16.

deltagande aldrig kan anses föreligga visar på att det är den ärbara kvinnan som skyddas genom lagstiftningen. Kvinnan som det är möjligt att tycka synd om baserat på fysiska och synliga faktorer.

6.4 Den skyddsvärda kvinnan

De domar som presenteras i detta avsnitt visar på hur föreställningen om den fallna kvinnan i form av prostituerad kan förenas med föreställningen om den ärbara kvinnan, den sexuellt frisläppta kvinnan som endast påverkas av fysiska begränsningar, i en syn på kvinnan som skyddsvärd. Med fokus på de sexuella handlingarna och kränkningarna i sig visar rättsfallen på en syn på kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln som skyddsvärd, oavsett tidigare händelseförlopp i form av ekonomisk ersättning, sexuell överenskommelse och liknande.

6.4.1 Våldsamhet – 'Politikern' ²⁵⁹

I fallet hade mannen köpt sex av kvinnan vid flera tillfällen. Vid det aktuella tillfället innefattade överenskommelsen vaginalt samlag. Mannen utförde analsex med kvinnan genom att ha tyngden på hennes överkropp så att hon inte kunde röra sig.

Efter händelsen var kvinnan mycket upprörd och lämnade platsen knappt påklädd. Hon kontaktade vittnen direkt efteråt. Domstolen ansåg att kvinnan var ”ytterst trovärdig” vilket även stöddes av annan bevisning. I journalanteckningar uttalades att kvinnan led av vissa smärtor vilket domstolen ansåg ”[ge] stöd för hennes berättelse även om det enligt uppgifter från läkaren inte är ovanligt med ömhet i denna region även i normala fall”.²⁶⁰ Vidare konstaterade domstolen följande:

”Att det inte noterats några skador i form av bristningar eller liknande i målsägandes ändtarmsöppning vid undersökningen på sjukhuset, anser inte tingsrätten medför att någon våldtäkt i form av analt samlag av den anledningen är utesluten.”²⁶¹

²⁵⁹ Halmstads tingsrätts dom mål nr B 1307-20.

²⁶⁰ A. dom, s. 9.

²⁶¹ A. dom, s. 10.

Denna formulering kan jämföras med domstolens bedömning av de skador som kvinnan i LSS-domen drabbats av. Domstolen ansåg där att det inte kan uteslutas att hon tillfogat skadorna på egen hand. Även i porrbutiksfallet bedömde domstolen att de skador kvinnan drabbats av till följd av analsex kunde ha orsakats även av frivilligt sex. I denna dom tycks utgångspunkten vara den motsatta – det är inte uteslutet att våldtäkt inte har skett. I domskälen förtydligas också att det är det specifika fallet som frivilligheten ska bedömas emot:

”Det är utrett att målsäganden aldrig har samtyckt till något analt samlag med mannen den här kvällen. Vad målsäganden har gjort tidigare i andra sammanhang, är därför inte av någon direkt relevans för bedömningen i detta fall. Målsäganden har naturligtvis ändå haft rätt att bestämma över sin egen kropp vid just det här tillfället.”²⁶²

Mannen dömdes för uppsåtlig våldtäkt och köp av sexuell tjänst för den i målet aktuella händelsen samt ytterligare fyra fall av köp av sexuell tjänst. Straffpåföljden blev två års fängelse och skadestånd utbetalades till kvinnan.

6.4.2 Sömndruckenhet – ’Sömnförövaren’²⁶³

Målet rörde två fall av våldtäkt och fem fall av köp av sexuell tjänst. Aktuellt för uppsatsen är de två fall av sexköp där mannen också dömdes för våldtäkt. Vad domstolen hade att ta ställning till var om kvinnan inte deltagit frivilligt i de sexuella handlingarna på grund av att mannen otillbörligen utnyttjat att hon befunnit sig i en särskilt utsatt situation till följd av sömn och sömndruckenhet.

Kvinnan försörjde sig sedan flera år tillbaka på att sälja sexuella tjänster. Hon fick kontakt med männen via en hemsida. Kvinnan hade inga sexuella kontakter där betalning inte förekom och mannen i fråga var en återkommande kund. Under den period som kvinnan kom i kontakt med mannen hade hon det svårt ekonomiskt och hade inte många vänner. Hon hade ätstörningar och blev i samband med sexförsäljningen bjuden på droger av sina kunder. Anledningen till att hon tog droger var för att kunna stänga av sina känslor.

²⁶² Halmstads tingsrätts dom i mål nr B 1307-20, s. 12.

²⁶³ Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 10977-19.

Vid det första fallet av våldtäkt träffades mannen och kvinnan på ett hotellrum och drack alkohol. Kvinnan sov över på hotellet och vaknade av att mannen hade sex med henne. Hon kunde inte göra motstånd på grund av att hon blev paralyserad. Efteråt mådde hon mycket dåligt och anklagade sig själv för vad som hände. Kvinnan sa till mannen att det inte var okej men ville inte göra en stor sak av det på grund av risken att hon skulle förlora honom som inkomstkälla. Hon fortsatte därför att ha kontakt med honom.

Vid det andra fallet av våldtäkt kom kvinnan hem till mannen. Även denna gång sov kvinnan kvar. Liksom den tidigare gången vaknade hon av att han hade sex med henne. Mannen låg på henne och hon kunde inte komma därifrån. Hon låg med huvudet nedåt och vet inte om mannen märkte att hon vaknat. Efter händelserna hade hon mer ångest och kände sig paranoid och rädd.

Mannen uppgav att kvinnan vid båda tillfällena deltog frivilligt eftersom hon ”började att stöna” och ”lyfte på rumpan”. Domstolen bedömde att kvinnans uppgifter var mycket trovärdiga och att de fick stöd av en chattkonversation och av uppgifter som kvinnan berättat för en vän. Mannen dömdes för våldtäkt avseende båda tillfällena. Eftersom mannen erkänt sexköp vid det första våldtäktstillfället och erkännandet fick stöd av övrig bevisning dömdes mannen även för köp av sexuell tjänst. Gällande det andra fallet av våldtäkt förnekade mannen att det var fråga om sex mot ersättning. I sammanhanget gjorde domstolen följande uttalande:

”Av vad som ovan har redovisats [...] framgår att det inte varit fråga om en känslomässig relation parterna hade utan främst om en relation som byggde på utbyte av sexuella tjänster mot pengar.”²⁶⁴

Mannen dömdes därför mot sitt nekande även för köp av sexuell tjänst vid det andra tillfället. Han dömdes även för ytterligare tre fall av sexköp av kvinnan. Straffet utdömdes till tre års fängelse.

6.4.3 Analytiskt avsnitt: den skyddsvärda kvinnan

I de presenterade fallen betraktas kvinnan som utsatt och därmed skyddsvärd. Det rör sig dock även här om fysiska begränsningar. I det ena fallet där mannen tvingar kvinnan till analsex genom sin kroppstyngd och i det andra fallet där mannen utnyttjar att kvinnan sover. Dessa är

²⁶⁴ Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 10977-19, s. 21.

omständigheter som enligt samtyckeslagen medför att de sexuella handlingarna inte är frivilliga. Att det är en överenskommelse om köp av sexuell tjänst som har föranlett det sexuella mötet tas dock ingen hänsyn till.

I det sista citatet i det presenterade sömnförövarfallet betonar domstolen att mannen och kvinnan inte hade en känslomässig relation vilket gav stöd för att han begått brottet köp av sexuell tjänst. Med beaktande av Lacey's imaginary domain och MacKinnons welcomeness standard bör denna aspekt vägas in även vid bedömningen av huruvida en våldtäkt har begåtts. Citatets innebörd är inte heller i enlighet med den enligt förarbetena allmänna synen på sex och sexualitet som något ömsesidigt och relationellt, vilket samtyckesreformen avser att främja. En relation som främst bygger på sexuella tjänster i utbyte mot pengar bör innebära att det inte kan betraktas som ett frivilligt deltagande i de sexuella handlingarna. Även det faktum att kvinnan i målet uppgav att hon inte hade några sexuella kontakter som hon inte fick betalt för samt att hon var rädd att förlora mannen som inkomstkälla bör betraktas som en ekonomisk relation vilket i sig utgör ett beroendeförhållande enligt 6 kap. 1 § 3 men. 3.

Utifrån formuleringarna i domskälen kan också ifrågasättas om inte också människans klandervärdhet, i form av vad domstolen bedömer som orimliga förklaringar, stärker kvinnans trovärdighet. I politikermålet uppgav mannen att han tappat balansen och därför fallit på kvinnan.²⁶⁵ Även i sömnförövarfallet speglar domstolens formuleringar en syn på mannen som icke-trovärdig. I domskälen används förstärkande ord så som "[...] rimmar hans uppgifter påtagligt illa med vad som i övrigt framkommit" samt "[...] framstår vidare för tingsrätten inte som särskilt trovärdiga i sammanhanget."²⁶⁶

Avsnittet om den skyddsvärda kvinnan visar alltså på fall där kvinnan i sig försatt sig i situationen genom att sälja sex, men där hon trots detta anses trovärdig. Trovärdigheten grundar sig dock i vad som med Lacey's termer kan kallas det manliga tänkandet vilka utgör grund för

²⁶⁵ Mer specifikt uppgav mannen, enligt domen, följande: "Han tappade balansen i samband med att målsäganden också gjorde det och föll framåt på målsäganden, varefter han satte sina händer bredvid målsäganden samt hamnade på hennes rygg. Han förstod att målsäganden ryggade tillbaka eftersom det var något hon inte gillade. Det är möjligt att hon även sade "nej". Han hade snoppen i högerhanden och var han hade sin vänstra hand vet han inte säkert. Han kom inte in i hennes anus med snoppen utan snoppen hamnade mellan dem, med ollonet uppåt längs med skinkorna på målsäganden. Han har överhuvudtaget inte varit inne med snoppen i hennes analöppning. Han var inte nära hennes anus då han landade på hennes rumpa. [...]. När han föll framåt, försökte han resa sig upp igen och då såg han sin snopp ligga längs med skinkorna på målsäganden med ollonet uppåt" (Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 10977-19, s. 11).

²⁶⁶ Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 10977-19, s. 17.

våldtäkt enligt samtyckeslagen. Annorlunda uttryckt handlar det om omständigheter i form av fysiska begränsningar som inte har med själva sexköpet att göra. Trots att det egentligen inte handlar om någon utvidgning i att endast fysiska begränsningar beaktas i frivillighetsbedömningen, visar dessa rättsfall på att det faktum att kvinnan säljer sex i vart fall inte ligger henne till last i bedömningen av huruvida deltagandet i de sexuella handlingarna är frivilligt.

7 Den sociokulturella praktiken – grunden för lagstiftningen

I kapitel 5 utreddes vilka föreställningar om frivilligt deltagande, sexuell integritet och självbestämmanderätt som ligger till grund för konstruktionen av frivillighetsrequisitet i samtyckeslagen. En parallell jämförelse gjordes med förarbetena till sexköpsbrottet för att visa på att sexköp och våldtäkt teoretiskt sett hänger ihop efter samtyckeslagens införande. I kapitel 6 redogjordes för att åtskiljandet av brotten upprätthålls även i den praktiska tillämpningen. I sistnämnda kapitel redogjordes även för vad distinktionen får för konsekvenser för de kvinnor som utnyttjas inom sexhandeln. Med utgångspunkt i de analyser som redovisats i förevarande kapitel följer här en mer djupgående analys av den tredje nivån i Faircloughs modell – den sociokulturella praktiken. Kapitlet syftar till att sammanfatta och förklara de samhällsliga föreställningar som ligger till grund för lagstiftningen vad gäller våldtäkt och köp av sexuell tjänst, samt vilka konsekvenser som följer därav. Med andra ord analyseras den bredare kontext inom vilken brotten begås, förstås och lagförs.

Utifrån de analyser som redovisats i kapitel 5 och 6 menar jag att den enda rimliga förklaringen till att kvinnor som utnyttjas genom sexköp går miste om det straffrättsliga skyddet när det gäller våldtäkt, är på grund av att synen på det frivilliga deltagandet är direkt kopplat till den ekonomiska kompensationen. Denna föreställning hänger dock ihop med två vad jag kallar delförklaringar. För det första innebär lagstiftningens värnande om den sexuella integriteten att det endast är kvinnans fysiska möjlighet att välja att delta i sexuella handlingar som skyddas. För det andra innebär den praktiska hanteringen av sexköpsbrottet att det fortfarande betraktas som ett brott mot samhället, varför kvinnans personliga situation, och därmed hennes (o)frivilliga deltagande, förbises. Dessa föreställningar utvecklas här vidare.

7.1 Föreställningen om att den sexuella integriteten och självbestämmanderätten baseras på externa faktorer

Lacey menar att idéer om samhörighet, relationer och intimitet uppmärksammas och värdesätts i samhällsaspekter som inte innefattar lagstiftning. Därigenom osynliggörs objektifiering, förnedring och exploatering av kvinnor.²⁶⁷ Denna syn stämmer väl överens med hur frivillighetsrekvisitet i samtyckeslagen förhåller sig till sexköpslagen. Så som uppsatsen visat är lagstiftarens uttryckliga strävan efter en allmän uppfattning om sex och sexualitet som något önskvärt, ömsesidigt och kärleksfullt, motsägelsefull vid en jämförelse med vad det är som skyddas så som den sexuella integriteten. Mot bakgrund av Laceys imaginary domain måste därför även förmågan att förena det uttryckliga, intellektuella handlandet med den kroppsliga och känslomässiga upplevelsen av frivilligt deltagande uppmärksammas i termer av sexuell integritet och självbestämmanderätt. En sådan definition av den sexuella integriteten står bättre i överensstämmelse med lagstiftarens syn på sex och sexualitet.

Att kvinnor som utnyttjas genom sexköp inte har förmåga att förena dessa aspekter av sexuella handlingar som sker inom sexköpet, framgår klart av förarbetena till sexköpslagen. Detta givet att sexförsäljningen för kvinnan, enligt lagstiftaren, medför skam, förnedring och känslomässiga skador. Att skyddet för den sexuella integriteten inte fångar dessa aspekter medför att kvinnor som utnyttjas inom sexhandeln faller mellan stolarna. Vad som uppmärksammas är istället externa omständigheter, så som människohandel och självskadebeteende som yttrar sig i fysiska kroppsskador. Möjligheten att intellektuellt sett välja att ha sex prioriteras framför främjandet av sex som något positivt och ömsesidigt. Lagstiftaren tycks ignorera anledningarna till att kvinnor som låter sig själva utnyttjas inom sexhandeln.

Genom att omformulera innebörden av sexuell integritet och självbestämmanderätt, så att begreppen inte endast omfattar den fysiska möjligheten att delta i sexuella handlingar, kan även situationer där sexuella handlingar företas genom sexköp täckas av våldtäktsbestämmelsen. Samtyckeslagens förarbeten redogör visserligen för att rättssäkerhetsskäl motiverar att den inre känslan inte ska vara avgörande vid bedömningen av om frivilligt deltagande har förelegat, men med beaktande av att sexköp redan är kriminaliserat samt att lagstiftaren uttryckligen anser det vara ett jämställdhetsproblem, bör övervägas om inte sexköp är en sådan situation som medför att frivilligt deltagande aldrig kan anses föreligga.

²⁶⁷ Lacey, *Unspeakable subjects*, 1998, s. 61.

När lagstiftaren och rättstillämparen utesluter att sexköpet i sig ses som våldtäkt, trots att motsägelsefulla uttalanden föreligger i förarbetena, konstrueras och reproduceras föreställningen om att den sexuella integriteten är möjligheten att rent fysiskt välja att delta i sexuella handlingar. Huruvida möjligheten att välja är fri från psykologiska påtryckningar har ännu inte uppmärksammats. I praktiken innebär detta att kvinnor som utnyttjas inom sexhandeln faller utanför lagstiftningens skydd. Synen på sex och sexualitet som något positivt, ömsesidigt och lustfyllt – vilket kan utläsas ur brottens förarbeten – överensstämmer alltså inte med lagstiftningens föreställning om vad som utgör den sexuella integriteten. Med en ny syn på sexuell integritet som något mer än den fysiska möjligheten att välja att delta i sexuella handlingar kan social förändring åstadkommas, inte minst när det gäller frågan om sexköp som våldtäkt.

7.2 Föreställningen om att sexköp är ett brott mot samhället och den allmänna ordningen

Vid kriminaliseringen av sexköp betraktades brottet framför allt som ett brott mot samhället och den allmänna ordningen. Lagstiftaren ville göra sig kvitt den synliga gatuprostitutionen och de sociala problemen i form av missbruk och ekonomiska problem som kvinnor i prostitution ansågs medföra.

Trots att den genomgående synen på kvinnan i förarbetena till sexköpslagen är att hon är utsatt och utnyttjad, omständigheter som är kopplade till kvinnan som person, framställs sexköp i samma förarbeten huvudsakligen som ett samhällsproblem. Den bristande respekten könen emellan samt den ojämställdhet som följer därav betraktas som ett problem för samhället och inte som ett problem för de enskilda kvinnorna. 1993 års prostitutionsutredning samt den dåvarande regeringen tycks alltså ha varit mycket väl medvetna om prostituerade kvinnors situation och oförmåga att värna sin sexuella integritet och självbestämmanderätt. Trots detta används kvinnornas gemensamma erfarenheter endast för att anlägga ett samhällsperspektiv på brottet.

Även om några omfattande lagstiftningsåtgärder inte gjorts i sexköpsbrottet, utöver straffskärpningen, kan hävdas att brottet allt mer betraktas som ett brott mot person. Inför straffskärpningen 2011 uttalades i förarbetena att den som utnyttjas kan sägas vara målsägande i de fall då hon, av särskilda skäl, är så direkt berörd av brottet att hon blivit förnärad eller

lidit skada av det.²⁶⁸ Vilka andra personer som kan vara mer berörda av sexköpsbrottet än den utnyttjade kvinnan framgår dock inte. Inte heller på vilka sätt den utsatta kvinnan inte skulle bli förnärad av sexköpet. Bland de otydliga formuleringarna finns dock ett klargörande uttalande i utredningen:

”Den som utnyttjas av någon som köpt en sexuell tjänst intar en särställning i förhållande till andra som känt sig kränkta av brottet.”²⁶⁹

Det tycks alltså vara tydligt att inställningen till sexköp och den utsatta kvinnan i sexköp förändrats. Jag tolkar sistnämnda citat som att det står klart att det är den utsatta kvinnan som blir mest kränkt av sexköpsbrottet. Att kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln genom själva sexköpet utsätts för en kränkning, oavsett om våld, hot eller liknande förekommer, bör enligt samtyckeslagens mening innebära att mannen som betalar för sexköpet också begår våldtäkt. Mot bakgrund härav är det tydligt att sexköpsbrottet allt mer sammanfaller med våldtäktsbrottet.

7.3 Föreställningen om att ekonomisk kompensation medför frivilligt deltagande

I kapitel 5 liksom avsnitt 7.1 har konstaterats att lagstiftarens syn på kvinnans deltagande i sexuella handlingar till följd av sexköp, inte motiveras av lust och önskan om sexuell tillfredsställelse. Istället är just betalningen det medel som används för att få fram frivilligheten. Detta är tydligt både i ovanstående redovisade domar där exempelvis kvinnan i porrbutiksfallet uppgav att hon inte skulle ha gått in i båset med mannen om hon inte hade fått betalt.²⁷⁰ I sömnförövarfallet uppgav kvinnan att hon inte har några sexuella kontakter utan betalning.²⁷¹ Förarbetena till sexköpslagen synliggör en medvetenhet om kvinnans utsatthet och negativa inställning till de sexuella handlingarna. I våldtäktsbrottet är det dock endast kvinnans uttryckliga handlande, i form av mottagande av betalningen, som läggs till grund för bedömningen av huruvida frivilligt deltagande föreligger. Varken lagstiftaren eller rätts-tillämparen har alltså uppmärksammat att sexköpet i sig underminerar möjligheten att värna om sin sexuella integritet och självbestämmanderätt. I LSS-målet hade dock åklagaren gjort gällande att betalningen i sig medförde att kvinnan befann sig i en särskilt utsatt situation och

²⁶⁸ Prop. 2010/11:77, s. 15 och SOU 2010:49, s. 250.

²⁶⁹ SOU 2010:49, s. 250.

²⁷⁰ Stockholms tingsrätts dom i mål nr B 204-19, s. 13.

²⁷¹ Södertörns tingsrätts dom i mål nr B 10977-19, s. 7.

därmed inte kunde delta frivilligt i de sexuella handlingarna. Som redogjorts för i avsnitt 6.2.3 ansåg varken tingsrätten eller hovrätten att pengarna i sig kunde läggas till grund för bedömningen av att frivilligt deltagande inte förelåg. Någon motivering till varför så är fallet gavs dock inte. Vad som hade varit givande för diskussionen om sexköp i förhållande till våldtäkt är om åklagaren i målet hade åberopat att betalningen i sig också utgjorde en sådan omständighet som konstituerar en beroendeställning enligt 6 kap. 1 § 3 men. 3 brottsbalken. Ytterligare ett rekvisit är dock att ett allvarligt missbruk av beroendeställningen föreligger. Som redogjorts för i avsnitt 5.3.2.3. menar jag att det är just det mannen gör när han betalar för att använda kvinnan för att tillfredsställa sin egen sexualdrift. Ett hovrättsavgörande i frågan hade utgjort intressant material för att undersöka glidningen mellan våldtäktsbrottet och köp av sexuell tjänst.

Jag menar att de ojämlika maktförhållanden som föreligger i samband med sexköp redan har uppmärksamrats i utformningen av våldtäktsbestämmelsen, om än otydligt. I förarbetena till sexköplagen konstateras att den sexsäljande kvinnan är särskilt utsatt. I förarbetena till samtyckeslagen klargörs att hur ett ofrivilligt deltagande yttras är mycket individuellt.

MacKinnons ansats om en *welcomeness* standard kommer vidare till uttryck både vid utformningen av 6 kap. 1 § 3 men. – om vilka omständigheter som aldrig kan anses utgöra frivilligt deltagande – samt vid gradindelningen av våldtäktsbrottet. Vid bedömningen av om våldtäktsbrottet är grovt ska nämligen särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskilt hänsynslöshet eller råhet.²⁷² I våldtäktsbestämmelsen tycks alltså lagstiftaren på flera sätt ha uppmärksammat vilka omständigheter som ger uttryck för ojämlika maktförhållanden. Dessa omständigheter föreligger allt som oftast vid situationen sexköp. Ändå har det faktum att en man betalar för att sexuellt utnyttja en kvinna inte erkänts som ett sådant maktförhållande som medför att frivilligt deltagande inte kan anses föreligga. Med hänsyn till MacKinnons *welcomeness* standard måste betalningen i sig anses vara en sådan ojämlikhet som medför att de sexuella handlingar som sker till följd av sexköpet inte ska betraktas som frivilliga.

²⁷² 6 kap. 1 § 3 st. brottsbalken.

7.4 Konsekvenser av de föreställningar som ligger till grund för lagstiftningen

Detta avsnitt har sökt förklara vad som händer när synen på frivilligt deltagande endast är kopplat till det faktiska handlandet, vilket i sexköpsammanhang utgörs av mottagandet av ekonomisk kompensation, och inte till vad det faktiska handlandet ger uttryck för.

Våldtäkt och sexköp är enligt dagens lagstiftning två separata brott med sammanfallande rekvisit. Att sexköpsituationen inte faller in under våldtäktsbrottet visar på lagstiftarens föreställning om att kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln deltar frivilligt i de sexuella handlingarna till följd av den ersättning som utbetalas. Lagstiftaren bortser därmed från de känslomässiga och kroppsliga upplevelsorna av brottet och främjar istället det faktiska och intellektuella agerandet i form av mottagandet av den ekonomiska kompensationen.

I denna uppsats har jag lämnat frågan om så kallad frivillig prostitution åt sidan och utgått från lagstiftarens syn på den sexsäljande kvinnans situation – att hon är utsatt och att sexköpskriminaliseringen i sig innebär att frågan om frivillighet inte är aktuell. Förarbetena till sexköpsbrottet nämner ingenting om att kvinnan i fråga erhåller någon form av sexuell tillfredsställelse eller njutning genom de sexuella handlingarna. Tvärtom finns en syn på den sexsäljande kvinnan som utnyttjad och socialt utsatt vilket i förlängningen skapar problem för samhället. Den prostituerade kvinnan framställs i förarbetena till sexköpsbrottet som en fallen kvinna. I förarbetena till våldtäktsbrottet kan en föreställning om en ärlig kvinna urskiljas. En kvinna som har både möjlighet och förmåga att välja när, var, hur och med vem hon ska ha sex. Det tycks vara valet att uttrycka sig själv sexuellt som skyddas. Vad valet beror på tas dock ingen hänsyn till mer än de fysiska situationer som redogörs för i lagrummets tredje mening.

Gemensamt i brottens förarbeten tycks ändock vara att både den fallna och den ärliga kvinnan är skyddsvärda. Den fallna kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln är skyddsvärd på grund av att hon är utsatt och utnyttjas av män som vill tillfredsställa sina egna sexuella behov. Hon behöver därför skyddas från att män utnyttjar henne. Genom att skydda den fallna kvinnan skyddas även samhället från problem som härrör från de fallna kvinnorna. Den ärliga kvinnan är skyddsvärd för att hennes sexualitet är högt värderad. Hennes valmöjligheter att delta i sådant sex hon önskar ska skyddas. I skyddet av den sexuella integriteten ligger alltså både ett skydd för att inte utsättas för övergrepp liksom ett skydd för det individuella valet att delta i vilka sexuella handlingar en vill. Vid ett sexköpsbrott blir båda dessa skyddsintressen synliga. Den

sexsäljande kvinnan ska genom sexköpslagen skyddas från att utsättas för övergrepp och genom samtyckeslagen skyddas från kränkningar. I praktiken menar jag dock att det straffrättsliga skydd som följer av våldtäktsbrottet åsidosätts när de sexuella handlingarna begås i samband med sexköp. Därmed betraktas försäljning av sex som ett fritt val varför det också anses vara ett fritt val att bli kränkt mot betalning. Trots att skyddsintressena i vart och ett av brotten i sig är viktiga och bör aktualiseras vid sexköp – eftersom det, bortsett från betalningen, rör sig om samma händelseförlopp – tycks samtyckeslagen alltså inte gälla kvinnor som utnyttjas genom sexköp. Vid upprätthållandet av distinktionen mellan brotten är det alltså kvinnor inom sexhandeln som hamnar i kläm. Detta möjliggör i sin tur för män att begå sexuella handlingar, som utan den ekonomiska ersättningen skulle vara att betrakta som våldtäkt, och komma undan med dagsböter.

Distinktionen mellan våldtäkt och sexköp får framförallt konsekvenser för kvinnan som utnyttjas genom sexköpet. På grund av brottets karaktär av ett brott mot samhället ges hon ingen upprättelse för den kränkning som hon utsatts för genom sexköpet. Inte heller uppmärksammas kränkningen i termer av våldtäkt varför hon går miste om målsägandestatus liksom skadestånd. Detta trots att den gemensamma nämnaren för alla sexualbrott sägs vara den kränkning som kvinnan utsatts för. Med en syn på den kränkning som våldtäktsbrottet medför som en kränkning av kroppen och inte bara den intellektuella förmågan att ge uttryck för att delta frivilligt eller inte, måste samtyckeslagen förmåga att skydda alla människor från sexuella kränkningar ifrågasättas. Konsekvenser följer även för samhället i stort där den skeva kvinnoynen fortsätter att reproduceras och påverka allt vi är och gör. Trots att lagstiftningen framställer våldtäktsbrottet och sexköpsbrottet som könsneutralt är verkligheten att det främst är män som utnyttjar kvinnor genom sexköp. Så länge distinktionen görs i lagstiftningen reproduceras föreställningen om att pengar per automatik medför frivilligt deltagande i sexuella handlingar. Den ekonomiska compensationen ursäktar därigenom mäns beteende och gör att kvinnors kroppar fortsatt kan utnyttjas.

8 Avslutande reflektioner

Våldtäktslagstiftningen har gått från att skydda den våldtagna kvinnans man, som genom våldtäkten utsattes för ett egendomsbrott, till att idag skydda kvinnans personliga och sexuella integritet och självbestämmanderätt. Ur ett historiskt perspektiv är det en revolutionär

utveckling. Men det vore också märkligt om det inte fortfarande fanns spår av manligt tolkningsföreträde i både lagstiftningen och rättstillämpningen.²⁷³ I uppsatsen har konstaterats att våldtäktslagstiftningsreformer sedan 90-talet har medfört en omfattande utvidgning av det straffbara området. Vidare har konstaterats att det inte har skett någon motsvarande förändring för brottet köp av sexuell tjänst sedan kriminaliseringen 1999. På grund av mottagandet av den ekonomiska kompensationen går kvinnor som utnyttjas genom sexköp miste om det straffrättsliga skyddet i förhållande till våldtäktsbrottet. Som uppsatsen visat kan den nya utformningen av våldtäktsbrottet även anses täcka situationer där kvinnor utnyttjas genom sexköp. Vad som behöver förändras är synen på den ekonomiska kompensationen, den sexuella integriteten och därmed synen på sexköp som ett brott mot samhället. På så vis kan sexköpsbrottet uppmärksammas i termer av våldtäkt.

Underliggande människohandel och självskadebeteende är omständigheter som av lagstiftningen erkänts som underminerande för värnandet av den sexuella integriteten. Detta är visserligen ett viktigt steg mot en mer skyddande sexualbrottslagstiftning – men innebär verkligen den ersättning som kvinnan får genom att tillhandahålla en tillfällig sexuell förbindelse att hon deltar frivilligt i andra fall? Detta arbete har, trots lagstiftningens utformning, visat att lagstiftaren egentligen inte anser så vara fallet. Istället redogör förarbetena för att det handlar om män i alla yrkeskategorier, åldrar och etniciteter, som *utnyttjar* kvinnor för att tillfredsställa sin egen sexualitet. Lagstiftaren beskriver sexköp som ett strukturellt problem men tillåter det såtillvida att några förändringar inte ansetts vara nödvändiga. Om männen erkänner att de betalat för sexuella tjänster spelar den sexuella integriteten och självbestämmanderätten ingen roll. Den påstådda rättssäkerheten ursäktar en lagstiftning som ger män möjlighet att utnyttja kvinnor och därigenom kränka deras sexuella integritet. När män utnyttjar kvinnor genom sexköp produceras ojämlikhet och kvinnoförakt. Så länge distinktionen mellan sexköpsbrottet och våldtäktsbrottet upprätthålls är lagstiftaren och rätts-tillämparen delaktiga i att producera och reproducera de maktförhållanden som ligger till grund för den skeva kvinnoosyn som, enligt lagstiftaren själv, är ett hinder för att uppnå jämställdhet.

Samtyckeslagstiftningen är därför långt ifrån ett heltäckande skydd för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten, oavsett hur begreppen definieras. Ett givet första steg i försöket att skapa ett mer täckande skydd för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten bör

²⁷³ Se vidare i Sutorius, *Bevisprövning vid sexualbrott*, 2014, s. 58.

dock vara att se över sexualbrottslagstiftningen överlag. Den förändrade synen på våldtäkt påverkar även regleringen av övriga sexualbrott, i detta fall köp av sexuell tjänst. Sexköp kan inte längre hanteras som ett särreglerat sexualbrott utan behöver uppmärksammas i termer av våldtäkt.

Under arbetets gång har frågan om hur motsättningen mellan förarbetena till sexköp respektive våldtäkt inte kan ha synliggjorts tidigare slagit mig om och om igen. Bortsett från de konsekvenser som drabbar kvinnan som utnyttjas inom sexhandeln liksom de samhällseliga aspekter som redovisats i kapitel 5 – 7, leder det otydliga skyddsintresset i sexköpsbrottet även till frågor om brottskonsumtion och straffvärdering. I och med brottsformuleringen av köp av sexuell tjänst, att ”den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel”²⁷⁴, är brottet subsidiärt i förhållande till våldtäkt. Om våldtäktsbrottet aktualiseras ska därför sexköpsbrottet innefattas i förstnämnda.²⁷⁵ Hur frågan ska hanteras i praktiken efter införandet av frivillighetsrekvisitet tycks dock vara oklart. I ovan redovisade domar har männen dömts för både köp av sexuell tjänst och våldtäkt/oaktsam våldtäkt. Huruvida straffansvaret för våldtäkt också innefattar sexköpsbrottet begånget mot kvinnan, och straffansvaret för köp av sexuell tjänst utdöms på grund av det samhällseliga skyddsintresset, framgår inte av domarna. Detta visar på inkohärenser i brottsbalkens sjätte kapitel liksom en oenhetlig rättstillämpning.²⁷⁶ Likaså tycks tillämpningen av frivillighetsrekvisitet i våldtäktsbrottet vara godtycklig i fråga om hur tredje meningens, om omständigheter som aldrig kan medföra att frivilligt deltagande kan anses föreligga, förhåller sig till det allmänna frivillighetsrekvisitet i första meningens.²⁷⁷

Av intresse för uppsatsens frågeställningar är även det uppdrag, i form av uppföljning av tillämpningen av sexköpsbrott, som regeringen tilldelade BRÅ i oktober 2020.²⁷⁸ I BRÅs uppdrag ingår bland annat att belysa i vilken mån personer döms för våldtäkt eller oaktsam våldtäkt vid sexköp där den som utnyttjas är utsatt för människohandel. Vidare ska BRÅ särskilt granska sexköpsbrottets koppling till så kallad ’sugardating’.²⁷⁹ Utifrån uppdragsformuleringen

²⁷⁴ 6 kap. 11 § brottsbalken, min kursivering.

²⁷⁵ Prop. 2004/05:45, s. 104.

²⁷⁶ För vidare diskussion om skyddsintressena i sexköpslagstiftningen, om än innan ikraftträdandet av den nya samtyckeslagen, se Lernestedt och Hamdorf, *Sexköpskriminaliseringen – till skydd av vad? – del I*, JT 1999-2000, särskilt s. 854 ff. och s. 857 ff.

²⁷⁷ Detta är genomgående i de domar som presenterats i kapitel 6. Se särskilt fotnot 251.

²⁷⁸ Ju2020/03554.

²⁷⁹ Enligt uppdragsformuleringens definition ett arrangemang där en äldre person, vanligen en man, ger ekonomisk ersättning till en yngre person, vanligen en flicka eller kvinna, för umgänge som ofta inkluderar sex (Ju2020/03554, s. 5).

tycks detta uppdrag inte göra någon skillnad i synen på frivilligt deltagande enligt våldtäktsbrottet. Istället reproduceras föreställningen om den utnyttjade kvinnans frivilliga deltagande på nytt eftersom sexköpet i sig inte kopplats till våldtäktsbrottet. Distinktionen brotten emellan fortsätter att upprätthållas.

Med dagens föreställningar om frivilligt deltagande kopplat direkt till den ekonomiska ersättningen, sexuell integritet och självbestämmanderätt endast kopplat till fysiska begränsningar samt att köp av sexuell tjänst ses som ett brott mot samhället, är samtyckeslagen långt ifrån ett heltäckande skydd. Det är dags att även sexköpet i sig, och de omständigheter som situationen medför, uppmärksammas som underminerande för den utsatta kvinnans frivilliga deltagande. Med en frivillighetsbaserad lagstiftning kan köp av sexuell tjänst inte betraktas som något annat än våldtäkt mot betalning.

Referenser

Litteratur

- Andersson, Ulrika. *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Lund: Boxbok förlag, 2004
- Andersson, Ulrika. "Våld mot kvinnor i straffrätten. Utsatta individer i strukturell och diskursiv belysning", i *På vei. Kjønn og rett i Norden*, red. Svensson, Eva-Maria et al. 405-421. Göteborg/Stockholm: Makadam, 2011
- Asp, Petter. *Sex & samtycke*. Uppsala: Iustus, 2010
- Berglund, Kerstin. *Straffrätt och kön*. Uppsala: Iustus Förlag AB, 2007
- Bladini, Moa, Wettergren, Åsa och Uhnö, Sara. *Våldtäkt eller samtycke? Effekter av den nya våldtäktslagstiftningen på rättsligt tänkande och praktik*. Göteborg: Göteborgs universitet (kommande)
- Boréus, Kristina och Bergström, Göran. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2018
- Burman, Monica. *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Uppsala: Iustus Förlag AB, 2007
- Butler, Judith. *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*. Översättning Suzanne Almqvist. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB, 2007
- Börjesson, Mats. *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur, 2003
- Börjesson, Mats, red. Palmblad, Eva. *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber AB, 2007
- Christie, Nils. "The Ideal Victim". I *From crime policy to victim policy*, red. Fattah, Ezzat A. 17-30. London: Palgrave Macmillan, 1986
- Fairclough, Norman. *Critical discourse Analysis – the critical study of language*. Harlow: Longman Group, 1995
- Fairclough, Norman. *Language and power*. Harlow: Longman, 2001
- Gunnarsson, Lena. *Samtyckesdynamiker. Sex, våldtäkt och gråzonen däremellan*. Lund: Studentlitteratur AB, 2020
- Gunnarsson, Åsa och Svensson, Eva-Maria. *Genusrättsvetenskap*. Första upplagan. Lund: Studentlitteratur AB, 2009
- Kjerstenson, Sofia. *Köp av sexuell tjänst eller våldtäkt – Hur förhåller sig brotten till varandra efter införandet av frivillighetsrequisitet i 6 kap. 1 § BrB?* Lund: Lunds universitet, 2019

- Lacey, Nicola. *Unspeakable subjects – feminist essays in legal and social theory*. Oxford: Heart Publishing, 1998
- Leijonhufvud, Madeleine. *Svensk sexualbrottslag. En framåtsyftande tillbakablick*. Stockholm: Norstedts Juridik AB, 2015
- MacKinnon, Catharine A. *Women’s lives, men’s laws*. Cambridge: Harvard University Press, 2005
- Nedelsky, Jennifer. *Law’s relations – A Relational Theory of Self, Autonomy, and Law*. Oxford: Oxford University Press, 2011
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna. “The reform of Sex Crime Law and the Gender-Neutral Subject”. I *Nordic Equality at a Crossroads. Feminist Legal Studies Coping with Difference*, red. Eva-Maria Svensson m.fl. 167 – 194. Aldershot: Ashgate, 2004
- Nääv, Maria, Zamboni, Mauro och Svensson, Eva-Maria. *Juridisk metodlära*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2018
- Sundell, Daniella. *Blurred lines. En kritisk analys av våldtäktslagstiftningen samt dess tillämpning med särskilt fokus på gränsdragningen mellan våldtäkt och oaktsam våldtäkt*. Göteborg: Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, 2020
- Sutorius, Helena, red. Diesen, Christian. *Bevisprövning vid sexualbrott*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik AB, 2014
- Svensson, Eva-Maria. *Genusforskning inom juridiken*. Andra upplagan. Stockholm: Höskoleverket, 2001
- Svensson, Eva-Maria. *Genus och rätt – en problematisering av föreställningen om rätten*. Uppsala: Iustus förlag, 1997
- Svensson, Peter. *Diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur, 2019
- Vikström, Ida och Granström, Görel. ”Kroppar till salu: Sveriges väg mot en lagreglering av trafficking” i *Den onda cirkeln: om brottsoffer, genus och rätten*, Görel Granström (red.). Uppsala: Uppsala Publishing House 2004), 211-247
- Wegerstad, Linnea. *Skyddsvärda intressen och straffvärda kränkningar: om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*. Lund: Lunds universitet, 2015
- Westerstrand, Jenny. *Mellan mäns händer. Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking*, Uppsala: Uppsala universitet, 2008
- Östergren, Petra. *Porrt, horor och feminister*. Stockholm: Dejavu, 2006

Tidsskriftsartiklar

Asp, Petter. ”Sex och samtycke – en lagstiftningsteknisk fråga”. *Juridisk Tidsskrift*, nr 4 (2014): 959–968

Butler, Judith. ”Sexual Consent: Some Thoughts on Psychoanalysis and Law”. *Columbia Journal of Gender and the Law* 21, nr 2 (2012): 3-27

Hernández-Truyol, Beata E. och Larson, Jane E. ”Sexual Labor and Human Rights”, *Columbia Human Rights Review*, nr 37 (2006): 391-445

Lernestedt, Claes. ”Finns det grader i helvetet? Om köp (och försäljning) av sex”. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, nr 3 (2010):466-481.

Lernestedt, Claes och Hamdorf, Kai. ”Sexköpskriminaliseringen – till skydd för vad? – del I”. *Juridisk tidskrift*, nr 4 (1999-2000), s. 846–858.

Niemi, Johanna. ”What We Talk About When We Talk About Buying Sex”. *Violence Against Women*, nr 2 (2010): 159-172

Niemi-Kiesiläinen, Johanna. ”Kvinnohandel, koppleri och sexköp”. *Nordisk tidsskrift for Kriminalvidenskab* nr 1 (2005): 22-38

Offentliga tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1981:71. Prostitutionen i Sverige. Bakgrund och åtgärder

SOU 1995:15. Könshandeln

SOU 2001:14. Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor

SOU 2010:49. Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999-2008

SOU 2010:71. Sexualbrottslagstiftning – utvärdering och reformförslag

SOU 2016:60. Ett starkare skydd för den sexuella integriteten

SOU 2016:42. Ett stärkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling m.m.

Regeringens propositioner och beslut

Prop. 1983/84:105. Om ändring i brottsbalken m.m. (sexualbrotten)

Prop. 1997/98:55. Kvinnofrid

Prop. 2004/05:45. En ny sexualbrottslagstiftning

Prop. 2010/11:77. Skärpt straff för köp av sexuell tjänst

Prop. 2012/13:111. En skärpt sexualbrottslagstiftning

Prop. 2017/18:177. En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

Prop. 2018/19:157. Straffrättsliga åtgärder mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

Regeringsbeslut Ju2020/03554. Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att följa upp tillämpningen av sexköpsbrott

Övriga källor

Brottsförebyggande rådet. *Den nya samtyckeslagen i praktiken. En uppföljning av 2018 års förändringar av lagreglerna rörande våldtäkt*, Rapport 2020:6. Stockholm: Odelius & Co, 2020

Brottsförebyggande rådet. ”Våldtäkt och sexualbrott”. Uppdaterad 30 oktober 2020.
<https://www.bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/valdtakt-och-sexualbrott.html>

Folkhälsomyndigheten. ”Personer som har sex mot ersättning”. Publicerad 9 januari 2018.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/sexuell-halsahivprevention/hiv-och-sti-prevention/kunskapsstod-och-uppfoljning-hivsti/preventionsgrupper/personer-som-har-sex-mot-ersattning/>

Nationellt centrum för kvinnofrid. ”Sexuellt våld”. Hämtad 19 december 2020.
<https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sexuellt-vald/sexuellt-vald>

Sveriges radio ”Flera länder har följt Sverige och infört förbud av sexuella tjänster”. Publicerad 5 juni 2017. <https://sverigesradio.se/artikel/6710984>

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2001 s. 527

NJA 2009 s. 447 I och II

NJA 2010 s. 671

NJA 2015 s. 536

NJA 2015 s. 702

NJA 2017 s. 316

Hovrätterna

RH 2013:58

RH 2019:25

Svea hovrätts dom 2019-07-15 i mål nr B 5624-19 – 'Eskortsidan'

Svea hovrätts dom 2020-09-17 i mål nr B 6625-19 – 'LSS-boendet'

Tingsrätterna

Stockholms tingsrätts dom 2019-04-18 i mål nr B 204-19 – 'Porrbutiken'

Uppsala tingsrätts dom 2019-04-26 i mål nr B 4530-18 – 'Eskortsidan'

Falu tingsrätts dom 2019-05-28 i mål nr B 337-19 – 'LSS-boendet'

Södertörns tingsrätts dom 2019-11-28 i mål nr B 10977-19 – 'Sömnförövaren'

Halmstads tingsrätts dom 2020-07-17 i mål nr B 1307-20 – 'Politikern'

Avslutande information inför examination

Jag, Agnes Försth, registrerades för första gången på kursen HRO800 Examensarbetet i januari 2020. Jag gjorde ett tidigt avbrott och omregistrerades på kursen i augusti 2020. Jag har inte deltagit vid något tidigare examinationstillfälle.